

TRIANON 100 EMLÉKÉV

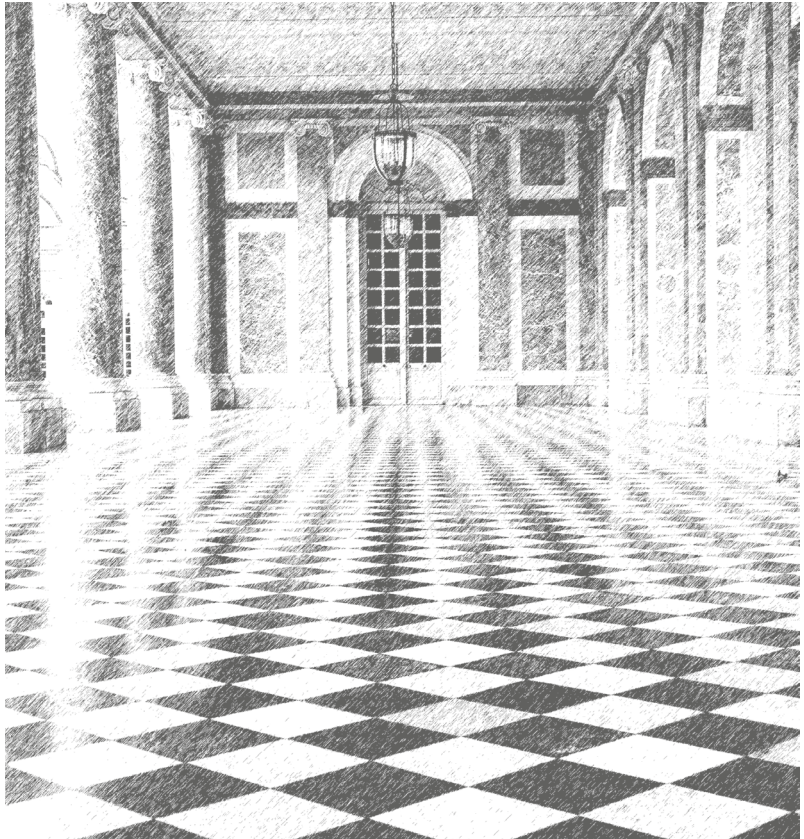
TRIANON ÉS A CSALÁDOM

Szerkesztette
Barna Attila és Pál Gábor

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

TRIANON ÉS A CSALÁDOM

TRIANON 100 EMLÉKÉV

TRIANON ÉS A CSALÁDOM

Szerkesztette
Barna Attila és Pál Gábor

Budapest, 2020

A kötet szerzői

Béres Zsófia
Cséfalvay Ildikó
Csubrikova Krisztina
Fülöp Orsolya
Kertész Jenő
Lengyel Melinda
Lugosi BaBett
Márk Zsuzsa
Marton Máté
Sebő József
Török Sára

TARTALOM

ELŐSZÓ	7
BÉRES ZSÓFIA:	
EGY FALU, ÖT ORSZÁG	12
CSÉFALVAY ILDIKÓ:	
A FELVIDÉK ÉS TRIANON.	21
CSUBRIKOVA KRISZTINA:	
SZÜLŐFÖLDEM – AKNASZLATINA	29
FÜLÖP ORSOLYA:	
IGAZNAK MEGMARADNI OTT, AHOVÁ SZÜLETTÜNK	38
KERTÉSZ JENŐ:	
REQUIEM TÖBB SZÓLAMRA	46
LENGYEL MELINDA:	
HALLGATÁS A CSALÁDBAN	54
LUGOSI BABETT:	
AZ ESZMÉLÉS (TRIANONI UTÓHATÁS)	63

MÁRK ZSUZSANNA:

TRIANON ÉS ÉN, TRIANON ÉS MI 71

MARTON MÁTÉ:

HATALMAS VÁLTOZÁSOK KISEMBEREK SZEMSZÖGÉBŐL . . . 79

SEBŐ JÓZSEF:

AHOL A FEHÉR-TISZA A FEKETÉT TÁPLÁLJA

– NAGYAPA TRIANONJA 92

TÖRÖK SÁRA:

RÉSZLETEK „UNOKÁIMNAK AJÁNLOM”

CÍMŰ MEMOÁROMBÓL 109

ELŐSZÓ

Trianonról nem könnyű beszélni.

Száz év elteltével sem. Nem könnyű – Juhász Gyula szavaival – nem felejteni, de mégis megtartani a felesleges beszéd tilalmát.

Nem könnyű megszólalni, amikor ezt egyfelől túlzó pátosz, az idealizált múlt feletti borongás és sérelmeken rágódó historikus panaszkodás, másfelől viszont közönyös vállvonogatás, esetleg önmagát tárgyilagosságnak feltüntető rideg távolságtartás nélkül szeretnénk megtenni.

A Nemzeti Közzolgálati Egyetem *Trianon és a család* esszépályázata és az ahhoz kapcsolódó kötet e hangszín megtalálását szolgálja. Azt a kihívást állítja a mai, kiemelten a fiatal magyarság elé, hogy hitelesen megismerve a Trianon-problematika mibenlétét, tudatosan dolgozza fel kollektív traumánkat, majd a kulturális értékrendünkkel összhangban álló és elfogadható választ tudjon adni nemzeti történelmünk folytatására.

Le kell szögeznünk, hogy az 1920-as, Párizs környéki békeszerződésekről mostanában, különösen a centenárium évében jóval könnyebb nyilvánosan beszélni, mint a vasfüggöny mögött töltött évtizedekben. Az első világháborút záró paktum, különösen

az államhatárok kérdése az államszocializmus időszakában a megtűrt tabuk közé soroltatott, érzelmek és a nemzeti kisebbségeink említése nélküli régmúlt, eleve elrendeltetett történelmi esemény lett a 20. század forgatagában.

A rendszerváltás kezdetétől, bár legitim közéleti téma és a tudományban is közkedvelt kérdéskör lett, megkülönböztetett figyelmet inkább csak a radikális jobboldali mozgalmak közegében kapott. A hivatalos állami emlékezetpolitika egyik kiemelt területévé 2010-et követően vált, társadalmi pozíciói az elmúlt évtizedben szembetűnően erősödtek. Manapság már azért is könnyebb beszélni róla, mert egy ideje kialakult formái vannak a megszólalásnak. Publicisztikák, irodalmi alkotások, tudományos elemzések, dalszövegek és emlékművek kínálnak változatos eszközöket, nyelvi és képi sémákat az értelmezés számára.

Trianonról ilyenformán ma már számos ok miatt könnyebb beszélni, mint korábban – de ettől még nem egyszerű. Feltéve, hogy többet, mást vagy máshogyan szeretnénk mondani. Ha más formában, némileg új utakon járva szeretnénk hozzájárulni a nyilvánosság különböző szinterein zajló kommemorációhoz.

Jelen kötet célja, hogy elsősorban személyes nézőpontokon, egyedi tapasztalatokon és családtörténeteken keresztül közelítsen a témához. A *Trianon és a család* címmel meghirdetett pályázat és ezzel együtt a kötet alapkoncepciója az volt, hogy a kérdéskört a családok, a megélt mindennapok felől láttassuk, hétköznapi emberek történeteinek keresztül mutassuk be. A közölt írásokat egy ezt célzó kiírásra érkezett pályaművekből válogattuk. A kötet sajátossága, sőt, ahogy mi – elfogultan – állítjuk, értéke ebből a koncepcióból adódik.

Érdemes előrebocsájtani, hogy a pályázatra beérkezett, illetve a kötetbe beválogatott írások túlnyomó többsége laikus szerzőktől származik. Egy ilyen körben elsősorban a személyesség, a hitelesség, a nézőpontok egyedisége, a tapasztalatok megfogalmazásának sablonmentessége és a csorbítatlan önkifejezésre való törekvés számít érvényes értékelési szempontnak.

Másodikként érdemes leszögezni, hogy a beérkezett pályaművek eltérő jellegéből adódóan a végeredmény egy sokszínű, tarkabarka, több tekintetben is eklektikus válogatás lett, és ezen a bíráló zsűri sem kívánt változtatni. A szerzők között egyaránt akadtak fiatalok, középkorúak és idősek, férfiak és nők, határon innen és túl élők. A felvillantott nézőpontok, a leírt emlékek és tapasztalatok természetesen különbözőek: terjedelmüket, megközelítésüket, hangvételtüket, látásmódjukat, vérmérsékletüket tekintve eltérnek. Az írásokból kiviláglik, hogy a megszólalók, illetve a mesélők családja számára – bizonyos hasonlóságok mellett – sokszor egészen mást jelentett és jelent ma is a trianoni témakör. Közös bennük, hogy nem fiktív prózai írások, hanem megtörtént eseményeket felidézõ, húsból és vérből való emberek valódi tapasztalatait, gondolatait, a már nem élõ déd- és nagyszülõk szavait, sõt írásos emlékeit közreadó szövegek. Esszéisztikus karakterjegyek keverednek bennük az emlékiratok és az önéletrajzi írások elemeivel, szóban áthagyományozott családtörténetek és lejegyzett beszélgetések vegyülnek napló- és levéltöredékekkel.

A kiválasztott, így nyertes és csokorba gyűjtve közreadott írások tehát elsõsorban a fenti feltételeknek felelnek meg, ezért érdemes ehhez igazított olvasói elvárásokkal közeledni hozzájuk.

A mûveket olvasva észre kellett vennünk, hogy bár ez elõzetesen nem képezte részét a koncepciónak, a beérkezett írások jelentõs részének hangvétele kikerülhetetlenül a gyász diskurzusa felé mozdította a kötetet. Persze egyáltalán nem meglepõ, hogy Trianon kapcsán még a családtörténetekben és a személyes emlékekben is a trauma és a veszteség kerül elõtérbe. Ahogy az sem, hogy fõként azok pályáztak mûveikkel, akiknek a családi vagy személyes történetében a száz évvel ezelõtti békemegállapodás komoly törésként, tragikus sorseseményként, késõbbi fájdalmak, nehézségek és megpróbáltatások okaként jelent meg.

Szerkesztõként sem vonhattuk ki magunkat az olvasottak hatása alól, igyekeztünk empátiával fordulni az elszenvetett veszteségek, a megélt sérelmek valós tapasztalatát megfogalmazó szer-

zők felé. Ennek megfelelően a kötetben a jövőbe tekintő, kiutat kereső és a tragédiával való megküzdés lehetséges módozatait felmutató szövegek mellett természetesen helyt adtunk – érthető okokból – fájdalmas, keserű, indulatos írásoknak is. Nem vártuk el, hogy szerzőink kimértnek és pártatlannak mutakozzanak, és valamifajta könnyed felülemelkedéssel beszéljenek az átéltekről. Azt azonban fontos szempontnak tekintettük, hogy a megszólalások ne a kollektív, kivetített, szimbolikus gyász gesztusait hordozzák, ne a valaha volt, majd elvesztett idilli nagyság siratásában merüljenek ki.

Teret kívántunk adni azoknak, akiknek nem hallatszik a hangjuk, és lehetőséget biztosítani számukra, hogy a maguk módján, a maguk eszközeivel mondják el, amit fontosnak tartanak Trianon személyes vonatkozásai kapcsán. A kötet az emlékezést szolgálja, ám ezt egyedi történeteken keresztül, családi perspektívából kívánja megtenni. Csupán néhány példán keresztül, mindössze tucatnyi, a kötetbe formázott írás tükrében igyekszik bemutatni, hogyan örökítődött át a Trianon-tematika a családi emlékezetben, szájhagyományban, és milyen formákban élnek tovább a történelekről alkotott benyomások.

Az értékelő bizottság kiemelt szempontként kezelte a dolgozatokban a száz évvel ezelőtti békeszerződés főbb mozzanatainak és hatásainak, valamint a múlt század 20-as éveinek megjelenítését. Ugyancsak fontosnak tekintette az ezekhez szervesen kapcsolódó családtörténetek elővezetését, továbbá a személyességet, a fókuszaltságot, a témakörhöz való szoros kötődést. Figyelembe vettük a beküldött pályaművek stílusát, az azokban alkalmazott nyelvi regiszter különlegességét, eredetiségét, a szöveg kifejezőmódjának minőségét. A pályázatra közel 60 pályamű érkezett be, amelyeket magas színvonalúnak értékeltünk. Nagyon nehéz volt tehát ezek közül azt a 11 szöveget kiemelni, amelyek a legalkalmasabbak a problematikára irányuló sokperspektívás reflexió megvalósítására, illetve amelyek számára valóban a centenáriumi évfordulóra megjelenő esszékötet biztosítja a legjobb felületet. A bizottság ezúton köszöni meg minden tisztelt pályázónak a munkáját.

Trianonról nem könnyű beszélni, de – bizonyos keretek közt, bizonyos módokon – mégis érdemes. Hisszük és reméljük, hogy ezzel a kötettel sikerült olyan kereteket biztosítani és olyan módokat találni, amelyek lehetővé teszik, hogy kifejező és érvényes történetek hangozhassanak el. Olyan mozaikokat találtunk, amelyek nélkül sem megírni, sem megérteni nem lehet az életeken és nemzeteken végigvágató történelmet.

Külön köszönjük e helyütt mindazoknak a segítségét, akik felkarolták az ötletet és nélkülözhetetlen támogatást nyújtottak a pályázat lebonyolításában: Fejes Zsuzsanna docens asszonynak, valamint a zsűrizésben segédkező Szabó Mátyásnak és Csengei Zoltánnak.

Budapest, 2020. június 4.

A szerkesztők

Béres Zsófia

EGY FALU, ÖT ORSZÁG

Kárpátalja. Ukrajna nyugati régiója, amely Magyarországgal, Szlovákiával, Romániával, kicsi részben Lengyelországgal szomszédos. Elsőre a Kárpátok jut az eszünkbe, ahonnan egyik nagy folyónk, a Tisza ered. Mégsem ez a legszebb helye a Kárpát-medencének. Hogyan is vehetné fel a versenyt a többi elcsatolt területtel a Szovjetunió hatására elmaradott térség? Annyi idő telt már el. A mélyszegénységet, amely ott uralkodik már semmi és senki nem tudja felzárkóztatni. Pedig közel egymillió ember életéről van szó. Kárpátalján él a Kárpát-medencei magyarság talán leginkább hányatott sorsú része. A 20. század során ötször változott a terület hovatartozása, egy dolog azonban ugyanaz maradt: bármelyik országhoz is tartozott a természeti szépségekben gazdag vidék, mindig az adott ország periferiáján helyezkedett el. Sem a trianoni döntés előtti Magyarország, sem a két világháború közötti Csehszlovákia, sem a Szovjetunió, sem pedig Ukrajna nem tartotta kiemelten fontosnak a térség fejlesztését.

Elsőre csak néhány képet tudok felidézni kiskoromból. Soha véget nem érő várakozások a határon, rozoga Ladák, Moszkvicsok,

macskaköves utak, a lócákon beszélgető emberek. Ez nem régi életkép, csupán a 2000-es évek. Olyan, mintha megállt volna az élet évtizedekkel ezelőtt. A falu neve: Beregújfalu, körülbelül huszonöt kilométerre van a magyar határtól. A település az egy tömbben élő beregvidéki magyarság nyelvszigete. Innen északra és keletre már csak ruszin községek találhatók. Régi neve Irtásfalva, ami arra utal, hogy lakói rendkívül fáradtságos munkával teremtettek itt otthont, szántókat és szőlőket az egykori ősrengeteg helyén. Az újfalusi nép, ahogyan magukat nevezik, ma is hagyományait, ízes tájszólását őrző és szorgalmasan dolgozó emberek közössége, ahogy magukról mondják: a jég hátán is megélnek. A falut erdők veszik körül, és olyan érzése van az embernek, mintha tényleg a világ végére érkezett volna. A várost az ott élők számára Beregszász vagy Munkács jelenti, az anyaország közel van, de a határ miatt mégis távol.

Gyermekkoromban a nyarak egy részét ebben a kis faluban töltöttem a nagymamámnál. Ahogy nőttem, egyre kíváncsibb lettem, és vágytam a falun túlra is. Nagymamám mindig megígérte, hogy elvisz egyszer Munkácsra, hiszen milyen szép hely is az, ott a vár és a hatalmas piac, ahova még dédnagymamám sokat járt árulni. Mindig alig vártam, hogy elmenjünk, de sosem volt rá pénz. Pedig nagymamám mindent megadott nekem az ott-tartózkodásom alatt, amire csak futotta a csekélyke kis pénzéből. Gyerekként fel sem fogtam, milyen szegénység van ott, csak annyit, hogy untam magam egy helyen.

„GYÁVA NÉPNEK NINCS HAZÁJA” DÉDNAGYAPÁM MESÉLTE

Amikor nagyobb lettem, nagymamám és édesanyám is meséltek nekem a dédszüleimről, akik csodálatos, erős emberek voltak, igazi túlélők, akik átérték a második világháborút, a sztálini diktatúrát és a nagy szovjet birodalom bukását is.

A családból dédnagypapám élt a legtöbb országban, úgy, hogy ugyanazon a helyen lakott egész életében. Hogyan lehetséges ez?

1917-ben született az Osztrák–Magyar Monarchiában, Bereg vármegyében, egy beregújfalui parasztcsaládban. Nagy családba érkezett, ő volt a legkisebb fiú, aki a honfoglaló magyarok fejedelmének nevét kapta, amelyre egész életében büszke volt. Nővérei már felnőttek és anyák voltak, amikor megszületett. Nyolcévesen veszítette el édesanyját, aki tüdőgyulladásban halt meg. Legidősebb nővére nevelte fel, akit anyjaként szeretett.

A trianoni béke után létrejött Kárpátalja, és Beregújfalut Csehszlovákhhoz csatolták, így az iskolás évek cseh fennhatóság alatt teltek. Dédnagyapám az iskolában jól tanult, nagyon szeretett olvasni. Jókait Mór összes regényét elolvasta, és senki sem tudott nála több Petőfi-verset elszavalni, vagy több történetet elmesélni II. Rákóczi Ferencről. De csak hat osztályt járt, mert taníttatni nem tudták. A munkácsi uradalomba járt dolgozni, marhákat hajtott. Egy éjjel marhahajtás közben különös fényeket látott és robbanásokat hallott. Erre az éjszakára mindig szívesen emlékezett vissza, azon az éjszakán kezdődött Kárpátalja visszafoglalása. Az első bécsi döntés után a terület 1938. november 2-a után visszakerült a Magyar Királysághoz. Ezután behívták katonának. Kassán kapott kiképzést, amelyről mindig szívesen mesélt, különösen arról, hogy láthatta II. Rákóczi Ferenc sírját a kassai dóm altemplomában.

A második világháború alatt dédnagyapám magyar katonaként szolgált a hazát. Ott volt az 1943-as, Don-kanyarban vívott csatában, melyet a szovjet Vörös Hadsereg ellen vívott a második magyar hadsereg. Nagy viszontagságok közepette ért haza, lábujjai elfagytak, és nagyon beteg lett. Felépülése után nem sokáig élhetett békében, az 1944-ben bevonuló szovjet hadsereg összeszedte a magyar férfiakat, és őt is *málenkij robotra* vitte, amely három napra szólt, de a dédnagyapámnak két évig tartott. A szolgyvai gyűjtőtábor után Szamborba került, lengyelek lakta vidékre, ahol fakitermelésen dolgoztatták őket. Katonák vigyáztak rájuk, fekete kenyeret kaptak és répalevest, ahogyan mesélte, úgy hullottak ott a nagy derék emberek, mint a legyek. Életét a lengyel asszonyoknak köszönheti dédnagyapám, akik megsajnálta őt és társait. Segítsé-

get nyújtottak azzal, hogy ételt tettek ki nekik az út szélére. Amikor az erdőről visszatértek a lágérba, összeszedték az élelmet, így nem haltak éhen. Dédnagyapám túlélte a lágert, de dédnagymamám első férje és még sok magyar férfi ott halt meg.

Füzesi Magda kárpátaljai költőnő írt a málenkij robotról ver-set, amely átadja azt az érzést, amelyet akkor éreztek az elhurcolt férfiak szerettei:

Füzesi Magda
Kósa Anna balladája

Ősz volt. Fényes és diadalmas.
Vonult előre a csapat.
Mögöttük tábortűz. Hatalmas
lángja már-már az égbe csap.

Kósa Anna rakja a máglyát,
fényénél fiát keresi.
A szél fel kapja mormolását
a tűzbe hullnak a szavai.

„Most viszik Pétert a városba,
elkísérném, de nem szabad.
Kimostam két ingét habosra.
Ne bántsátok a fiamat!

Mondják, messze van az a város,
és hideg szívére ölel.
Csókja megváltó, vagy halálos,
s csak kárhozottan enged el.”

...A harmat száll Péter szemére,
testét hazai föld borítja,
s a többiek – mind Árpád vére –
hús férfi hullott ott sírba.

„Ti hangyák, lassan járjatok,
s ti is irgalmas bogarak:
– a földben rózsatő zokog –
ne bántsátok a fiamat!”

Kósa Anna rakja a máglyát,
a hátát eső veri.
A szél felkapja mormolását.
A három nap múltát lesi...

Amikor két év múlva hazatért Szomborból, dédnagyapám már a Szovjetunió másodrendű állampolgára lett, akit Sztálin haláláig háborús bűnösnek tartottak a többi, magyar katonaként szolgáló sorstársával együtt. Kárpátalja a Szovjetunió részévé vált, vagy ahogy akkoriban mondták, „újraegyesült” az Ukrán Szovjet Szocialista Tagköztársasággal. Ezt az emberek nem értették, hiszen ez a föld mindig a Magyar Királysághoz tartozott. Mégis el kellett fogadniuk a döntést, a Szovjetuniónak stratégiai okokból szüksége volt erre a területre, így meg is szerezte. Szovjet katonaság jött a vidékre, felhúzták a szögesdróttal megerősített határt, megjelentek a távoli ázsiai területekről származó katonák. A munkácsi vár is katonai laktanya lett.

Megkezdődött a kolhozosítás, minden földet, állatot, eszközt be kellett adni a kolhozba. Jártak házról házra az agitátorok, és addig fenyegetőztek, amíg mindenki odaadta, amije volt. Nehezen viselte ezt dédnagyapám, még nyolcvanéves korában is fel tudta sorolni, mit adott be a kolhozba. Legjobban az ökreit sajnálta, mikor látta, milyen rosszul bánnak velük. Míg fiatal volt, nem is dolgozott a kolhozban, építőbrigádba állt, és a „nagy Oroszországban” kereste a kenyerét. Ebben az időszakban alapított családot, és vette el húszévesen megözvegyült dédnagymamámat. Megszülettek a lányai, akiknek nehéz gyermekkoruk volt. A nagymamámnak mégis jó emlékei vannak, nagyon szerető, gondoskodó családban nőtt fel a nővérével. Csodálatos anyai nagyapjuk volt, aki mindig mesélt nekik a régi időről, amikor még Beregújfalu is Magyarországhoz

tartozott. Az ükapám volt a család élő emlékezte; a családfát egészen a Rákócziak koráig vissza tudta vezetni. Az ő nagyszülei még jobbágyok voltak, akik a Schönbrunn grófi családnak tartoztak robottal a munkácsi uradalomban.

MAMA

Az 1950-es években nagy volt a szegénység, szűkös volt a megélhetés, és mindeközben állami szinten szajkózták az ateista eszmét, a kommunizmus és a kommunista párt dicsőítését várták el az emberektől. Tiltották a templomba járást, valamint az egyházi ünnepeket. De ezzel éppen az ellenkezőjét érték el, mert a hit egyre erősebb lett az emberekben, nem adták fel a vallásukat és az anyanyelvüket sem. A dédszüleim élő hitű, zsoltárokat éneklő, bibliát olvasó reformátusok voltak, akik ebben a hitben nevelték gyerekeiket, a kátéra otthon megtanították őket, hiszen akkor már nem konfirmálhattak a templomban.

A magyar iskolák szerencsére megmaradtak, és a nagyszüleim is oda jártak. Az iskolában nem tanulták meg az állam nyelvét. Nagyapám szovjet katonaként két évet szolgált Kazahsztánban, és ott tanult meg oroszul. A magyar fiúkat ebben az időben mind távoli szovjet köztársaságokba vitték. Aki továbbtanult egyetemen, megtanult oroszul, mivel csak érettségiig lehetett magyarul tanulni. Sokan a gyerekeiket orosz iskolába adták, hogy jobban tudjanak érvényesülni, de a dédszüleim ragaszkodtak a magyar iskolához. Nagymamám a nyelvi nehézségek miatt nem tanult tovább, és csak a munkahelyén összeszedett kevert kárpátaljai nyelvet beszélt. Ez mindig gondot okozott neki a munkahelyi előrejutásban, ahol a vezetők mind orosz, ukrán anyanyelvűek voltak. Sok évet kellett ledolgoznia, míg a megérdemelt beosztást megkapta, és a cukrászüzem vezetője lett, ahol addig cukrászként dolgozott. Hiába nyert díjakat, ő mindig csak egy magyar volt, aki töri az orosz. Voltak gyűlések is, amelyeken ha kérdeztek, oroszul kellett válaszolni. Ha nem tudta helyesen megfogalmazni a mondatot, kinevették.

ANYA

Édesanyámat ezért orosz iskolába akarta adni, de ő annyira tiltakozott, hogy végül a magyarba kezdett el járni. Mindig a messzinek hitt Magyarországról álmodozott, ahonnan néha távoli rokonok érkeztek, és mindig hoztak valami finomságot vagy ruhát, cipőt. Édesanyám gyerekkora a faluban békésen telt, hiszen mindenki magyarul beszélt. Az iskolában jól tanult, nagyon jó tanító nénije volt, akit Katyerina Sztjepánovnáknak kellett szólítani. Ő tanította meg olvasni és írni magyarul. Itt avatták októbristává és pionírrá, még a szovjet himnuszt is el tudta énekelni, igaz nem értette, miről szól. A magyar himnuszt is megtanulta a nagyapjától, de azt csak halkán volt szabad énekelni, nem pedig ordítva, mint a szovjet himnuszt az iskolában. A magyar órákon történeteket olvastak Leninről, főleg a gyermekkoráról, akit az olvasókönyvben lévő képek egy szőke, göndör hajú, angyalarcú kisfiúként ábrázoltak, akivel mindig tanulságos dolgok történtek.

A problémák akkor kezdődtek, amikor Beregszászba került középiskolába. A városban többségben éltek a magyarok, de itt találkozott először olyanokkal, akik nem beszéltek magyarul. Ez számára szokatlan volt, mert a faluban élő más nemzetiségű emberek is mind tudtak magyarul. A városban mindig szorongott, ha valaki oroszul szólt hozzá, hogy jól értette-e, és nehezen tudott válaszolni. Világossá vált számára, hogy ha nem tanulja meg jól a nyelvet, akkor nem lesz lehetősége a továbbtanulásra. Közben megkezdődött a peresztrojka, a gorbacsovi változás. Megnyílt a kishatár, ekkor lehetőségük volt átjönni Magyarországra, természetesen szigorú ellenőrzések mellett. Magyarországon is megtörtént a rendszerváltás, és édesanyám egy hatalmas lehetőséget kapott. A Nemzetközi Előkészítő Intézet Budapestről felvételt hirdetett a határontúli végzős középiskolásoknak. Édesanyám nagyon szerencsésnek érezte magát, hiszen sikerült felvételt nyernie a NEI-be. A feladata egy esszé megírása volt *Magyarország 1991* címmel, amelyre ma is emlékszik. A felvételt követően a kis faluból Budapestre érkezett, nagyon jól érezte magát az iskolában,

végre tanulhatta a magyar történelmet, amelyet annyira szeretett. Egy évet tanult a fővárosban, de szeretett volna közelebb kerülni a szülőfalujához, ezért felvételizett Nyíregyházára, a Bessenyei György Tanárképző Főiskola magyar-történelem szakára, amelyet elvégzett, így általános iskolai tanár lett. Mindeközben ukrán állampolgár lett, hiszen a Szovjetunió megszűnt, és létrejött Ukrajna.

A főiskola ideje alatt sokszor tapasztalt tudatlanságot, nem értették, hogyan tanult meg ilyen jól magyarul. Keveset, szinte semmit nem tudtak a kárpátaljai magyarokról. Emiatt sokszor kívülállónak érezte magát. Ezen az sem segített sokat, hogy ukrán állampolgár volt. Már megszülettem, amikor a sikeres állampolgársági vizsga után, amelyet kínai, arab és orosz emberekkel együtt magyar-történelem szakos tanárként tett le, megkapta a magyar állampolgárságot. Huszonhét évesen sok megalázó tortúra után magyar állampolgár lett, de ezt az állampolgárságot nem azon a jogon kapta, hogy magyarnak született, hanem azért, mert magyar állampolgárhoz ment feleségül. Idegenrendészetre járt tíz évig tartózkodási engedélyéért és a letelepedési engedélyért. Még AIDS-vizsgálaton is át kellett esnie. A magyar emberek és hatóságok érzéketlenségét sokszor megtapasztalta, de megerősödött, és büszke lett kárpátaljai gyökereire. A családja generációkon át megőrizte anyanyelvét és református vallását, a magyar nemzethez tartozását.

EPILÓGUS

A borzalmas háború és a szovjet elnyomás ellenére a dédnagyapám hosszú életet élt. Megérte a Szovjetunió bukását, és öregkorának utolsó éveit Ukrajnában élte le. Magyar volt, Magyarországért harcolt, de sosem járt a mai Magyarország területén. Beregújfaluban született és ott is halt meg. Öt országnak is volt az állampolgára, de ő a magyarságára volt a legbüszkébb. Mindig reménykedett a visszacsatolásban, hiszen 1938-ban átélte a magyarok bevonulását. Dédnagyapám azt mondta, amikor a két Németország egyesült:

„Lesz még ez is magyar föld egyszer, vesszen Trianon!” Sajnos nem érte meg, hogy újra magyar állampolgár legyen, de a lányai letették az állampolgársági esküt, és büszkéek arra, hogy ők is magyar állampolgárok.

A trianoni döntés hatása máig érződik Kárpátalján. Azt hiszem, bátran mondhatom, hogy ez az elcsatolt területek legszegényebb és legelmaradottabb régiója. Egyfajta kettősség érezhető, hiszen a beregszászi járás többségében magyarok lakta vidék, ugyanakkor az utóbbi időkben egyre nagyobb számban jelenik meg az ukrán lakosság is, az addig csak magyarok lakta falvakban is. Sajnos a magyar kisebbség ellen sok támadást intéznek az állam részéről, a magyar oktatás is veszélyben van. Bár a magyar települések polgármesteri hivatalain leng a magyar zászló, de a nyomtatványok csak ukrán nyelven elérhetők, amelyeket nyelvtudás nélkül nehéz kitölteni. Ezek a nehézségek és a szegénység kihatnak a kárpátaljai magyarok mindennapjaira. Ez is lehet többek között az oka a nagy mértékű elvándorlásnak. Az ottani lehetőségek száma véges. Sokan Magyarországra jönnek tanulni, dolgozni, hiszen nem látják jövőjüket, megélhetésüket. De még mindig vannak ott magyarok, akik kitartanak, és őrzik az anyanyelvüket. Ott éltek le elődeik az életüket, oda kötik őket a gyökerek, amelyeket nehéz kitépni. A magyar állam támogatása nélkül ők is nehezen tartanának ki. Trianon olyan bélyeget nyomott a magyar határon túl rekedt lakosságra, amely nem fog elkopni az idő elteltével sem, és kihatással lesz a jövő generációira is. Nekünk, határontúli gyökerekkel rendelkezőknek az a feladatunk, hogy ápoljuk a rokoni, baráti kapcsolatokat az ott élőkkel, és segítségük őket mindenben, amiben csak tudjuk.

Cséfalvay Ildikó

A FELVIDÉK ÉS TRIANON

CSALLÓKÖZ ÉS MÁTYUSFÖLD

Munkámban szeretnék megemlékezni a felvidéki vagy felvidéki származású családokról az én történetemen keresztül. Az írott sajtóban és a médiában egyaránt érdeklődéssel olvasom és hallgatom a témáról szóló cikkeket, műsorokat. Úgy érzem, a felvidéki kitelepítésekről kevesebb szó esik, így ezúton szeretném felhívni a figyelmet a csallóközi és mátyusföldi eseményekre. Három történetet szeretnék elmondani: az apai és az anyai nagyszüleimét, valamint apám unokatestvérének és családjának történetét.

Apai nagyapám 1894-ben született a csallóközi Keszölcésen, jó módú családban. Bajuszos, egyenes tartású ember volt. A legenda szerint a család egy női tagja még a török időkben a mocsárba vezette az idegen megszállókat, ezért nemesi címet kaptak. Nagyapám a legkisebb gyerek volt apja második házasságából, édestestvére nem született. Féltestvérei sokkal idősebbek voltak nála, róluk alig tudok valamit. Az apja a szülőfalujában templomot építtetett.

Akkoriban az volt a szokás, hogy a magyar gyerekeket Németországba vitték nyelvet tanulni, s egy ottani család német gyereke jött Magyarországra, vagyis gyereket cseréltek. Ő hét-nyolc éves lehetett, amikor elkerült külföldre, ahol egy évet töltött. Minden munkát, amelyet a család saját gyerekének el kellett végeznie, azt neki is meg kellett csinálnia, jó szívvel voltak ott hozzá. Idős korában is sok német szóra emlékezett. Még őrzöm gyerekkorából a palatáblát, amelyen írni tanult.

Nagyapámnak és nagyanyámnak öt gyermeke született: az első lány, ha jól emlékszem az elmeséltekre, csecsemőként halt meg. A legidősebb fiuk, Dezső, leventeként esett orosz fogságba a második világháborúban, Székesfehérvárnál, és egy orosz rézbányában, az Uralban vesztette életét. A szülők úgy haltak meg (másodikként 1986-ban nagyapám), hogy nem tudtak a sorsáról, pedig sokáig kerestették a Vöröskereszttel. Hírt úgy kaptak róla, hogy a fogolytáborból hazaszökött egy falubeli sorstárs. Sorsát ma is csak sejtjük, azt, hogy mi történt valójában, nem tudjuk. Lányuk Doborgazra (ma Dobrohošť) ment férjhez, a kitelepítés után ritkán találkozhattak. A legkisebbik gyerekük lett az én apám. Kicsi voltam, amikor a nagyszüleim hozzánk jöttek lakni, majd' húsz évig voltak velünk. Szombatonként vagy vasárnap délelőtt, amikor az ebédet főztük anyámmal, nagyapám bejött a konyhába, leült az ajtóhoz közeli székre, pipáját a zsebébe tette, megköszörmelte a torkát és hozzáfogott a meséléshez. Mindig így kezdte: „...tudod Ildi, az úgy volt, hogy...”. A hét unokája közül én voltam az, akinek a legtöbbet elmondhatott az életükről. Halála előtti utolsó pár évben fordult különösen szeretetteljesre a kapcsolatunk.

Nagyapám részt vett az első világháborúban, az olasz és az orosz fronton is. Egy ezredesnek volt a puccere, aki nagyon kedvelte őt. (A háború után ez az ezredes a feleségével nehéz helyzetben lévén váratlanul meglátogatta a nagyszüleimet, ha jól emlékszem, menekültek az országból. Nagyapámék ennivalóval segítették őket.) Szinte csodával határos módon menekült meg a piavei harcoktól. Kölcsönként egy koronát, vett rajta egy lotrit, amelyen több nap szabadságot nyert. Hazautazott, majd mikor visszatért,

szavaival szólva: már semmi nem volt ott. Amikor ezt mesélte, mindig legyintett egyet szomorúan. Az ütközet lezajlott. Én felnőttként részt vettem egy első világháborús emléktúrán, jártam a helyszínen. A folyó ezen a szakaszon kiszélesedik, hatalmas kövekkel a medrében, víz alig csordogált benne. Néhány kilométerrel arrébb már keskenyebb, sebes folyású, feltűnően zöld színű.

Nagyapám az orosz frontra úgy került, hogy „megunta a jó dolgát”, és átkérte magát. Ott szanitéc lett. Erről soha nem mesélt egy szót sem, elképzelni sem tudom, mi mindent élhetett át.

A háború után vette el nagyanyámat, aki 1901-ben született, Vajkán, széki nemesi családban. Ez azt jelentette, hogy a királynak nem, csak az esztergomi érseknek tartoztak adózással. Nagyanyámnak két lánytestvére volt. Az idősebbik Terus, a kisebbik Örzse, nagyanyám Ágnes pedig a középső. Vékony, kerek arcú, bátor asszony volt, mindig fejkendő hordott. Egy táncos mulatságon találkoztak, nagyapám akkor még katona volt. Örzse nénit, ő volt apám keresztanyja, amikor már volt autónk, néhányszor meglátogattuk. Nagyon szép arcú, csendes szavú nénire emlékszem, Vajkán lakott, nem került át Magyarországra.

Nagyszüleim nagy szeretetben, összetartásban éltek Keszölcésen. Sokat dolgoztak, mint minden gazda. Ötven hold földet műveltek, minden gyereküknek tíz-tíz holdat akartak adni. Nagyapám volt a faluban a közbirtokosság pénztárosa. A közösség tisztelte, itt, a mi falunkban is, gyerekként tanúja is voltam. Nagyszüleim sokszor elmesélték külön-külön is, hogyan szöktek át Magyarországra a második világháború és a trianoni döntés után. Keszölcésre a hegyekből jöttek le fegyveres partizánok. Akiknek a házáat kinézték maguknak, azoknak menniük kellett. Nagyszüleimnek nagy házuk volt, még a mai értelemben is, nem a hagyományos, a faluban megszokott ház. Egyszer, a hetvenes évek végén látogatóban jártunk Juliska néniéknél, apám nővérénél, akkor autóval körbejártuk a vidéket, papa megmutatta, még ugyanabban a formájában állt a ház. Úgy tudom, még ma is megvan, kívülről változatlan.

A szökés története: november volt már, minden munkát elvégeztek, benn volt a kukorica is a góréban. Nagyanyám egyedül

volt otthon apámmal, aki még kicsi volt, még nem járt iskolába, nagyapám kint volt a földeken, szántás után vetette az őszi árpát. Olyankor egy kendőt kötöttek a nyakukba, át a vállukon, félkörös mozdulatot téve szórták ki a gabonát. Nagy szarvú szürkemarháik voltak és nagy muraközi lovaik, vagyonosak voltak. A fegyveres katonák körbefogták a házat, nagyanyámat és a kisgyereket apámat elvitték gyűjtőtáborba. Nagymama hányszor elmondta, nagy hirtelenjében csak egy kanalat tudott a zsebébe dugni, hogy legyen mivel enniük. Közben a rokonság futott ki a földre szólani nagyapámnak, mi történt. Mikor hazaért, már semmit sem tehetett. Először Miklós bácsi, apám bátyja szökött át a nagy Dunán, ő akkor már felnőtt volt, majd nagyapám követte Cikolára, a rokonokhoz. Nagymamának is szerencsésen sikerült kiszöknie a táborból, és szintén a Dunán keresztül jutott át a magyar területre kisgyereket apámmal. Micsoda bátorságra volt szüksége, hogy ezt meg tudja tenni! Juliska néni, egyetlen lánygyermekük, akkor már férjnél volt Doborgazon, őket nem bántották.

Apámék egy évet töltöttek Cikolán, ezen a szigetközi településen, amely szemben van azzal a faluval, ahonnan menekültek. Nem beszéltek róla, el sem tudom képzelni, milyen nehéz lehetett, nem volt semmijük, csak a puszták két kezük. Egy év után, mikor hazamehettek volna, addigra a házukba már beköltözött egy tót ember a családjával. Nagypapa hiába kérte, hogy adjanak vissza neki a sajátjából valamit, fenyegetően léptek fel vele szemben, csak néhány fényképet kapott meg. Így maradt meg nagyanyám szülei-ről és testvéereiről egy családi fotó, Dezső bácsiról egy egész alakos kép, és apám kisgyerekkori matrózbúzlós, rövidnadrágos fényképe, és egy első világháborús kép az olasz frontról, ahol egy bunker előtt állnak többen, köztük nagyapám is. Nem tehetett mást, bement a községházára, hogy adjanak nekik fehérlevelet, házat ahelyett, amelyet otthagytak, hogy élhessenek, és valamennyi földet. A hangját, ahogy elmesélte, sosem fogom elfelejteni. Aztán kapott egyet Kálnokon, sokkal szegényesebbet, mint a sajátja volt. Ebből a házból németeket vittek el. Eleinte rőzsét hordott be a közeli városi piacra, majd mindent, amit meg tudtak termelni, így került egy kis pénz.

Akkor lett kicsit jobb nekik, amikor a saját teheneit vissza-lopta. Keszölcésen akkor az volt a szokás, hogy tavasszal egy dunai szigetre kihajtották az állatokat, és ősszel meg vissza. A rokonok szóltak nekik, hogy a tót ember kivitte a szigetre a teheneket. Összefogtak, és a Dunán áthajtották Magyarországra azokat. Ezután kicsit mindig jobb lett nekik. Itt tizenkét hold földet kapott az ötven helyett, amelyből aztán maradt kilenc. Ennek is megvan a maga története: be akarták léptetni a termelőségvetkezetbe, mint mindenki mást. Eleinte nemet mondott, de aztán kuláklístára akarták tenni, így még három holdról le is kellett mondania. Ráadásul, amit aztán nem tett meg, s ezért én hálás vagyok: a nevét is meg akarták változtatni, az y-végződést cserélje i-re. Ez érintette őt legmélyebben. Mindezt apám mesélte el, amikor a kárpótlási ügyeket intézte. Ennek a történetnek a ráadása: talán 2000-ben vagy 2001-ben történt, hogy apám nővére meglátogatott bennünket. Az ok a következő volt: megkereste őket egy ottani magyar ember, hogy megvenné a nagypapa földjeit. Régóta szerette volna már, de előbb ki kellett derítenie, ki a tulajdonos. Tehát az ezredfordulón még a nagypapa nevén voltak, amiről senki sem tudott. Gyanítom, nem egyedüli ez az eset.

ANYAI NAGYSZÜLEIM TÖRTÉNETE

Anyám Szímőn (Mátyusföld) született 1947-ben, ez a falu Jedlik Ányosról nevezetes, ugyanis itt született. Anyám egyéves volt, amikor Magyarországra kerültek. Nagyszüleim ifjú házasok voltak tehát egy kisgyerekekkel. Nem kellett volna eljönniük, de nem akarták magára hagyni nagypapám anyját. Akkortájt nyilatkoztatták az embereket arról, hogy magyarnak vagy szlováknak vallják-e magukat. Dédapám magyarnak vallotta magát. Mire a kitelepítés sorra került, már csak a dédanyám élt, őt egymagában telepítették ki. Ezt nem engedhette a legkisebbik fia, így vele jöttek. Vagonba raktak mindent, amit hozhattak magukkal. Szímőn maradtak nagyanyám szülei és testvére a családjával és nagypapámnak több

testvére és családjaik. Két bátyja Esztergom mellé került, sokáig nem tudtak róluk semmit. Nagyszüleimet Mosonszolzokra vitték több más szímei és feketenyéki családdal együtt. Olyan házat kaptak, amelyből ugyancsak németeket vittek el. A régi lakók a ház ablakait kiverték, de hát akik a helyükre kerültek, sem tehettek semmiről, ők is otthagytak sok mindent, ahonnan jöttek. Hogy élhető legyen a ház, meg ne fagyjanak, újságpapírral és szalmával tömték be az ablakok helyét. Ezt nagymama mesélte el sokszor. Szerencsésnek érzem magam, mert mind a négy nagyszülőm sokáig élt, sokat hallottam tőlük, de mindig hozzátették: ezt el ne mondd senkinek. De most itt az ideje, hogy más is halljon a kitelepítettek történetéről. Apai dédanyám ott halt meg a mosonszalnoki templom lépcsőjén egy évvel a kitelepítés után, ott is van eltemetve. Jelképes sírja van Szímőn.

Nagymamának az fájt a legjobban egész életében, hogy édesapja temetésére nem engedték haza, nem kapott engedélyt a hivatalos szervektől. Amikor már mehettek, akkor Komáromig vonattal utaztak, ott a hídon gyalog át, majd busszal tovább, vissza ugyanígy. Ezt azért írom le, mert mikor elbúcsúztak Berti néniéktől, ő nagyanyám testvére, a Duna két partján a folyó fölött még sokáig tudtak beszélgetni. Az én szüleim Mosonszolzokon találkoztak, amikor a nagy szigetközi árvíz idején el kellett hagyni a lakóhelyet. Aki tudta, rokonoknál várta ki a víz visszahúzódását. Apáméknak Mosonszolzokon volt Terus néni és a családja, ott voltak az árvíz idejére. Szomszédságukban az anyámék, így találkoztak. Nem egy ilyen családról hallottam, ahol a kitelepítettek házasodtak össze. Az idősebbik lányom olyan fiúval ismerkedett meg, aki Keszölcés és Szímő között félúton lakik. Vissza a gyökerekhez?

Szímőn jó pár éve rendszeresen megrendezik a kitelepítettek találkozóját. Keresztanyám révén én és gyerekeim is részt tudtunk venni két ilyen eseményen. Egyszerre felemelő és megható volt ott lenni, leírhatatlan érzés. Találkozhattam olyan szímeikkel, akik tudtak a nagyszüleimről, olyan mosonszalnokiakkal, akik emlékeztek anyámra. Ha rokonlátogatóba megyünk Szímőre, az idősebbik lányom úgy mondja, ahogy nagymama mondta: hazamegyünk.

TERUS NÉNI ÉS CSALÁDJA TÖRTÉNETE

Terus néni apai nagyanyám legidősebb lánytestvére volt. Vajkán laktak, szintén a Duna túloldalán, a Csallóközben. Ez egy kis falu Keszölcés mellett, amelyet ma már az elterelt Duna vesz körbe más kis falukkal együtt. Az ő történetüket Terus néni lányától, Erzsi nénitől tudom. Otthon erről nem beszéltek, a Szlovákiában élő unokatestvéreim sem hallottak róla. Terus néniék, mikor összeházasodtak, a kettéosztott szülői telek egyik felére építkezhettek. Terus néninek két lánya született, Erzsi és Marika. Mindketten élnek még, azon kevés tanú közé tartoznak, akik a kitelepítést meg- és átélték. Erzsi néni a kitelepítéskor 13–14 éves volt, Marika néni idősebb néhány évvel. A partizánok az ő házukat is kiszemelték, így ők is táborba kerültek, hogy viszik őket Csehszlovákiába dolgozni. Vagonokba rakták őket, valami keveset vihetek magukkal. Amikor megérkeztek, egy ottani csehszlovák gazdához kerültek, aki családjával összébbr húzódtott az első szobába, rokonaimnak egy hátsó szoba jutott. Egy-két napig nem történt semmi. Közben az édesanya megbetegedett, a csehszlovák ember, akinél laktak, hívott hozzá orvost. A lányok meg, mivel dolgozni vitték őket, elmentek, hogy keressenek munkát. Valami épületbe mentek, ott többen voltak együtt, kézzel-lábbal elmondták, hogy mit akarnak. Másnap reggel szekéren kivitték őket egy földre, hogy terítsék el a ganét. Délre a lányok végeztek vele; látták rajtuk, hogy értenek a földi munkákhoz, tudnak dolgozni. Ezután rendszeren adtak nekik munkát, édesapjuk is dolgozott, édesanyjuk meggyógyult.

Közel egy évig voltak ott, mikor sikerült nekik hazaszökni. Erzsi néni keresztapja és a szülők telefonon megbeszélték, hogy előbbi eléjük megy, visz nekik vonatjegyet. Fel is tudtak szállni a vonatra. Jó darabon utaztak már, mikor ellenőrök jöttek katonákkal. Még előtte megbeszélték, hogy alvónak tettetik magukat. Csak a keresztapjuk volt ébren, így menekültek meg. Pozsonynál szálltak le. Az a katona, aki a vonaton volt, rájuk ismert, de nem szólt, csak vigyorgott rajtuk. Hazajutottak Vajkára. Erzsi néni nem maradhatt velük, keresztapja vitte magával pár faluval arrébb. A többiek

a nagyszülőknél húzták meg magukat titokban, nehogy kiderüljön, hogy itthon vannak. A saját házukban a partizánok parancsnoka lakott. Itt kell elmondani, hogy még korábban egy cigányasszony Erzsi néni édesapjának megjósolta, hogy a lánya még nagy bajba fogja sodorni. A néni egy-két hónapig bírta, hogy ne lássa szüleit, de aztán hazaszökött. A faluban meglátták, így kiderült minden. Az édesapjára ráfogták, hogy kézigránáttal fel akarta robbantani a házát. Hiába bizonygatta, hogy nem tett ilyet, börtönbe csukták. Sokáig bent volt, verték. Feleségének sikerült egy magyar érzésű ügyvédet találnia, aki aztán a pártját fogta, és nagy nehezen, de ki tudta hozni a börtönből. Mikor kicsit felerősödött, látták, hogy helyük itt nincs, fehérlevéllel, vagonban Magyarországra, Moson-szolnokra kerültek, az édesanyámék szomszédságába. Mint sors-társak jóba lettek, Erzsi néni párja egy Feketenyékről kitelepített fiú lett. Nővére, Marika néni, ápolónőnek tanult, és 1956-ban Amerikába disszidált. Orvos lett, ma is ott él.

Gyerekkoromban, amikor meglátogattak bennünket akár a doborgazi, akár a szímei rokonok vagy mi mentünk hozzájuk, az mindig ünnepnek számított. Úgy gondolom, hogy Trianon szét-szakította, de össze is kötötte a családomat. Rokonaink nagy része a határ másik oldalán, Szlovákiában él. Még ismerjük egymást mi, unokatestvérek, de az ő gyermekeik már másképp nőnek fel, kitá-rult számukra a világ. Ezért lenne fontos, hogy sok-sok történetet halljanak, olvassanak, őrizzük meg elődeink életét, tudjuk, honnan származunk, hova tartozunk.

Csubrikova Krisztina

SZÜLŐFÖLDEM – AKNASZLATINA

Szülővárosom, Aknaszlatina, egy kárpátaljai kis település, amely egykoron legendás sóbányáinak köszönhetően virágzó gazdaságról volt híres. Fejlődésében az első igazán nagy törést az első világháborút lezáró, nemzetünket szétszabdalo békediktátum okozta. Az akkor már csehszlovák fennhatóság alatt álló területet Magyarország 1939-ben rövid időre újra magáénak tudhatta, viszont a későbbi szovjet megszállás a település arculatán maradandó nyomot hagyott. Ma romos, elhagyatott épületek, beomlott bányák, kietlen utcák és elvágott vasúti sínek szomorú látványa fogadja az odalátogatókat, azonban bennünk, *szlatinaiakban* csodás emlékeket elevenít fel.

Ötéves voltam, amikor a szüleim a kevésbé bizonytalan jövő reményében maguk mögött hagyták az akkor már omladozó Aknaszlatinát, és az anyaország felé vették az irányt. A honvágyam minden adandó alkalommal a családom hátrahagyott tagjaihoz húzott, így gyermekkorom egyetlen nyara sem lehetett teljes a Kárpátok ölelésében fekvő, sós levegővel áthatott, magyar szótól zengő, nagybetűs *Otthon* nélkül.

Hajdanán a virágzó bányaváros a dolgozni vágyók tömekegének biztosított remek egzisztenciát. Természetesen nem csak bányászokra volt akkoriban hatalmas szükség. Vegyészek, mérnökök, orvosok, nővérek, adminisztratív feladatot ellátó dolgozók, varrónők, szakácsok szintén egytől egyig fontos alkotóelemei voltak a mindennapos munkának. Gyermekként élvezettel hallgattuk felmenőink izgalmas történeteit, büszkén kívántunk bányásznapon jó szerencsét az egybegyűlt egykori bányászoknak, és csodálkozva, akkor még meg nem értve néztük a magyarul felcsendülő bányász-himnusz hallatán nagymamánk lecsorduló könnycseppjeit.

Jelen írásom nem visszaemlékezés, nem is lehet az. Célom, hogy megismertessem az olvasókkal a számomra oly kedves Aknaszlatinát, a Magyar Királyság egykoron méltán híres bányavárosát, valamint szeretett családomat, akik generációkon át ereszkedtek le a sókristályokkal díszített bányák rejtelmes mélységeibe. Írásom tisztelgés minden Aknaszlatinán élő és ott nyugvó családtagom előtt, valamint azon magyar emberek előtt, akik méltósággal viselve nekik rendelt sorsukat mindmáig őrzik és örököltik határon túli magyarságuk határtalanságát.

AKNASZLATINA MÚLTJA

Aknaszlatina a Máramaros-szigettel szemben, a Tisza jobb partján fekszik. Máramaros vidéke természeti kincsekben gazdag, ugyanakkor mindent felülmúlt a só. Tekintve, hogy e vidék talaja agyagos, mezőgazdasági munkára nem igazán alkalmas. Ennek ellenére az itt élők már rendkívül korán felismerték a földben rejlő megannyi kiaknázatlan lehetőséget. Ezt bizonyítják az ásások és a pusztá véletlenségből megtalált olyan bányászati eszközök, amelyek igazolják, hogy ezen a területen már a római korok embere is ismerte és bányászta a sót.¹

¹ KOVÁCH Sándor (2000): *Verejtékből fakadó sóvirágok*. Gödöllő, Business Club Service.

Az uralkodók nagy becsben tartották a területet, hiszen jövedelemforrásuk komoly hányada származott a Máramaros vidékének bányái mélyéről felhozott kiváló minőségű só eladásából. Az aknaszlatinai bányák szigorúan kincstári tulajdonban voltak, így a termelés és a kereskedelem is kincstári monopólium volt.² Természetesen a mohácsi vész és a török előretörés, később az osztrák udvari kamara komoly akadályokat gördített a máramarosi sókitermelés elé, azonban a 18. századra jelentősen felgyorsult az ipari sókitermelés, megnövekedett a képzett szakmunkások iránti igény, és elkezdődött a szakszerű irányítás megszervezése, intézményesítése, aminek következtében sóhivatalok létrehozására került sor.³

A település nevét királyaink rendeleteinek sárguló levélpapírrjai régóta őrzik. 1360-ban, Nagy Lajos király egyik rendeletében, mint Zalatina fordul elő, később más, általa szignált rendeletben már Zlathinaként szerepel. Az idő múlásával alakuló neve mostanra Aknaszlatinaként rögzült a köztudatban, köszönhetően a 18. század második felében bekövetkező gyökeres változásoknak, amelyek nagyban megreformálták a sóbánya működését, tekintve, hogy erre az időszakra datálható a földalatti akna kiépítése.⁴

Aknaszlatina pezsgő életében az első, igazán nagy törést az első világháborút követő békediktátum életbelépése okozta. A trianoni békeszerződés aláírásával Magyarország elveszítette területének hetven százalékát és lakosságának közel kétharmadát. E megalázó béke eredményeként került Kárpátalja, benne Aknaszlatina minden sóbányájával együtt a Csehszlovák Köztársaság fennhatósága alá. A békeszerződés az elkobzott területeknek egy olyan autonóm egységét határozta meg, amely széles jogokkal ruházta volna fel az elcsatolt, kisebbségi sorba került nemzetiségeket, ugyanakkor a csehszlovák kormány, elfogadva

² RÉTHY Károly (2010): Aknaszlatina, az európai sóbányászat egyik fellegvára. *Bányászattörténeti Közlemények*, 5. évf. 9. sz. 42–48. Elérhető: <https://bit.ly/3bY9DIw> (A letöltés időpontja: 2020. 03. 30.)

³ KOVÁCH 2000.

⁴ Uo.

a trianoni békeszerződés alapelveit, azt beültetve alkotmányába, saját jogszabályait áthágva mégis egyfajta gyarmatként kezelte a hozzá csatolt területeket.⁵

A trianoni békediktátumot megelőzően, 1913-ban a Máramaros-vidéke adta az országban felszínre hozott só mennyiségének 51,23%-át, amelyből 16,3%-ot egyedül az Aknaszlatinán található Ferenc-bánya termelt ki. A háború után a megcsonkított Magyarország területén a Magyar Korona féltve őrzött sóbányáiból egy sem maradt. A győztes hatalmak nemcsak nyersanyagforrásaitól igyekeztek megfosztani a magyart, de annak identitástudatától is. A csehszlovák fennhatóság alatt álló kárpátaljai kisebbséget az 1918-tól 1939-ig tartó hosszú évek során igyekeztek „elcsehsíteni”. Nemcsak anyanyelvük használatának jogától, de az anyanyelvi oktatástól is megfosztották a lakosságot, bízva abban, hogy a fiatal generáció elnemzetietlenítése, gyökereik állami munkagépekkel való kitépése az oktatási intézményeken keresztül kivitelezhetővé válik.⁶

Ennek ellenére 1939-ben Kárpátalja egy részével Aknaszlatina is rövid időre újra az anyaország ölelésében tudhatta magát. Ezután a szlatinai sótermelést Koós Béla m. kir. bányatanácsos vezette. 750 munkás napi 100 vagon sót termelt ki, amely fedezte az anyaország napi sószükségletének több mint felét. A hazakerülés idilli állapota azonban nem sokáig adatott meg a kárpátaljaiaknak, akik a második világháborút követően már szovjet megszállás alá kerültek.⁷

A SZEDLÁKOK

Ahogy a népmesékben szállt a mesterség apáról fiúra, úgy szállt a bányász-mesterség nálunk Szedlákra. Üknagyapám,

⁵ Uo.

⁶ Uo.

⁷ RÉTHY 2010.

Szedlák János mindössze tizennégy esztendő volt, amikor többdemagával a föld felszínén, az úgynevezett „gorcon” dolgozott, ahol a nem szabályos, nem kocka alakú söt verték apró darabokra, amelyeket lakossági felhasználásra lehetett eladásra kínálni. Később Bécsben tanult, az akkor ott először indított első évfolyamos áramfejlesztő, dízelista, gépész szakon. Magyar földért harcolt az első világháborúban, majd onnan hazatérve, már határon túlra szorulva találta magát özvegyen, két gyermekkel. Később elvette a háborúban szintén megözvegyült, négy gyermekét egyedül nevelő Pohlne Nyikora Margitot, akivel elhatározták, hogy közös családot is alapítanak. Így élt ő a háború utáni szegénységben, szülőföldjén, de már egy idegen országban tíz gyermekkel az oldalán, ahol gépészként élete végéig a bányában dolgozott.

A bányász mesterséget a családjukban fia, idősebb Szedlák Gyula, dédnagyapám vitte tovább. Érdekes érzés róla írnom, hiszen látom őt magam előtt az udvaron a háromlábú stokedlin, ahogy éppen az öreg fehér zsigulit szereli. Újra élem magamban a jelenetet, ahogy kikérdezi a hatos szorzótáblát, majd közli, hogy „na, végülis nem lehet mindenki matematikus. Tanulj nyelveket fiam, ahány nyelvet beszélsz, annyi ember vagy.” És előttem vannak a könnyes szemei, mindahányszor elénekeltem neki az „Elindultam szép hazámból” kezdetű szívszorító magyar népdalt. Akkor még mit sem tudtam arról, mekkora ember is volt ő.

Szedlák Gyula fiatal korában Kassán tanult, majd a második világháborút követően angol fogságba került. A fogságból hazatérve a bányában több beosztásban is lelkiismeretesen dolgozott, és már tizenkilenc esztendősen az aknaszlatinai sóbánya legfiatalabb mestere lett. Pályafutása kezdetén a gépműhelyben dolgozott, majd a végén aknász lett, innen vonult nyugdíjba. Gyuszi tatára különösen büszke a családjuk. Nemcsak egyszerű bányamunkás volt, hanem egy hatalmas tudású szakember, akinek az aknaszlatinai bánya egy óriási felfedezést is köszönhetett. Kifejlesztette ugyanis a háromdobos csörlőszerkezetet, amellyel nagyban megkönnyítette a bányászok mindennapi munkáját. Természetesen miután a Szovjetunióban a felfedezések, találmányok mind kizá-

rólag a szovjet nép érdemei lehettek, így az ő nevéhez köthető vívmányra sem emlékezhet ma a világ.

Szedlák Gyulának és feleségének, dédnagymamának, Szedlák Ilonának három gyermeke született: néhai Szedlák János, nagymamám, Szedlák Margit és keresztapám, ifjabb Szedlák Gyula. Szedlák Ilona, a mi Ica mamánk, szintén dolgozott a bányában, a IX-es bánya lámpatöltője és -kezelője volt. Gyermekeik közül János testnevelő tanár lett, nagymamám, Margit a helyi kórház laboránsa volt, a bányász mesterséget pedig keresztapám, ifjabb Szedlák Gyula vitte tovább. Neki köszönhető, hogy történeteivel, visszaemlékezéseivel közelebb hozta hozzám szeretett családjunk gazdag múltját, amelyet most büszkén papírra vehetek.

Keresztapám 1988-ban kezdte pályafutását a bányában, ahol kezdetben a bányauzemnél dolgozott, majd a gépkocsiparkban mint gépésztechnikus folytatta munkáját, onnan földalatti bányász lett, ahol lakatos/villanyszerelőként tevékenykedett, végül 1991-től földalatti sókitermelőként dolgozott. A negyedik gyermekének megszületését követően a IX-es bányában működő kutatóintézetnek volt a munkatársa, ahol technikus minősítésben tevékenykedett, a bánya megszűnéséig lelkiismeretesen dolgozott.

AKNASZLATINA JELENE

A Felső-Tisza-vidéki Aknaszlatina az egyik legnagyobb magyar lélekszámú elvesztett magyar terület. Itt gyakorlatilag ma nincs olyan magyar család, amely ne lett volna valamilyen összeköttetésben a bányával, a bányászattal. A trianoni békediktátumot követően a csehszlovák megszállás utáni Szovjetunióban, a magyar kézről kiszakított Aknaszlatina területén ipari méretekben indult meg a sókitermelés. Hatalmas robbantásokkal próbálták minél inkább kiszipolyozni a földalatti kincsesbányát, majd a hozzá nem értő, de hivatalosan szakértőnek nyilvánított emberek az 1980-as években a vízmentesítő aknák karbantartásának megszüntetését javasolták, nem gondolva arra, hogy a környező hegyekről lefolyó csapadék-

víz a mélybe szivárogva szépen lassan kioldja a sót, majd beszakítja a felszínt. Mindezek következményeként 2010-ben az utolsó bányát is bezárták, ezáltal az aknaszlatinai bányászati hagyományok végérvényesen megszakadtak.⁸

Ma beszakadt bányákat, munkájukat elvesztett bányászokat, munka hiányában elköltözni kényszerült fiatalokat, otthonukat elvesztett családokat és rohamosan csökkenő magyar népességet látunk. A beszakadt bányák elszennyezik az ivóvizet, a talajvizet, sőt, a Tiszába beszivárgó nagy mennyiségű sós víz beláthatatlan ökológiai katasztrófához vezethet. A befulladt bányák esete iskola-példája a meggondolatlan, felelőtlen vezetői magatartásnak, amely a geopolitikai problémákon túl társadalmi nehézségekhez is vezetett, holott mindez elkerülhető lett volna.⁹

Fájó ezt látni nekünk, szlatinaiaknak, hiszen elődeink szeme láttára omlanak be életük munkái, fiatalságuk emlékei. A bányászok arról mesélnek, hogy sokuk otthonának ablaka valamelyik bányára néz, ahonnan kitekintve látták a bánya tetején található kerekek egyenletes forgását, és megállapították, hogy szépen megy a munka. Mára a kerekek megálltak. Kinézve az ablakból nem látnak mozgó kereket, de sokan már bányát sem. Szomorú ez, hiszen a folyamat megállítható lett volna. A bányászok hónapokig minden erejükkel fizetés nélkül dolgoztak a bányák megmentésén, valamiért mégis az elit által felhúzott falakba ütköztek.

A bányák bezárásával a gazdag múltat, a kiszámítható jelent egy sejtelmes, rosszat sejtető jövő követte. A trianoni békediktátum okozta seb már így is eltüntethetetlen heggé vált a szlatinai magyar közösség szívében, azonban a bányák bezárásával már nemcsak

⁸ MÓGA János – LIPPMANN László – TOMBOR Eszter – FEHÉR Katalin – KÉRI András – BORSODI Andrea (2015): *Az aknaszlatinai- sókarszt felszínalatti vizsgálata*. Elérhető: <https://bit.ly/2LV5gh3> (A letöltés időpontja: 2020. 03. 30.)

⁹ MÓGA János – GÖNCZY Sándor – BERGHAUER Sándor – MÓGA Kristóf (2019): Erőforrás vagy veszélyforrás? Az aknaszlatinai (Solotvyno) sóbányák múltja, jelene és jövője. *GeoMetodika*, 3. évf. 2. sz. 5–19. Elérhető: <https://bit.ly/3gnDmy2> (A letöltés időpontja: 2020. 03. 30.)

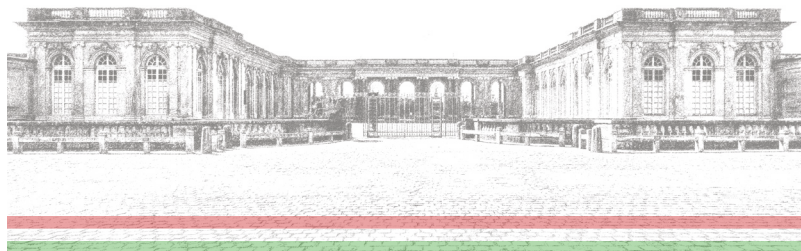
magyarságtudatuk, de megszokott életszínvonaluk fenntartása is mindennapos kihívássá vált.

Aknaszlatina szívszorító történetét Zsigmond Dezső magyar filmrendező örökölte meg. *A föld nyeli el* című dokumentumfilmben még ma is élő egykori bányászok visszaemlékezései által jobban megérthetjük, mit is jelent egy egész életet betöltő elvesztett hivatás emléke, az omladozó szülőföld látványa, valamint a mind-máig életben tartott, halvány reménysugár éltető ereje.

Arra a kérdésre, hogy mégis hogyan lehetett feldolgozni azt, hogy Magyarország 100 éve elveszített egy ilyen ásványkincsen gazdag területet, sőt, végig kellett néznie annak tönkretételét, a válaszom egyszerű. Nem tudom. Nem tudom, hogy milyen érzés a küszöbön állva tegnap még Magyarországhoz, holnap már Csehszlovákiához, holnapután pedig a Szovjetunióhoz tartozni, majd a negyedik nap Ukrajna területén végleg munkanélkülivé válni. Nem tudom, milyen érzés hónapokig a mélyben küzdeni egy olyan álomért, amelyet a felszínen, a néhány száz kilométerrel távolabbi hivatalban már rég eloszlattak. Azt viszont tudom, hogy a ma fiataljaként mi a kötelességem. Nekem nem emlékezmem kell, hanem meghallanom és újraélnem elődeim emlékeit. Újra kell élnem annyiszor, ahányszor csak kell, hogy aztán elérjen a tudatomig, majd onnan gyökeret verjen a szívemben minden igazság, amelyet a legigazságtalanabb években harcoltak ki felmenőink nem is maguknak, hanem nekünk, fiataloknak. Trianon számomra magyar akcentussal olvasott cirill betűket, ukrán útlevélben visszaköszönő magyar arcokat, az elszakított szülővárosomat és megannyi elmesélt, újraélt történetet jelent.

Milyen jók is azok a cserépkályha melletti meleg családi esték, amikor nem csinálunk mást, csak emlékezünk. Elmesélt emlékeinkben felidézzük a háborút, az egyiket, majd a másikat. Felidézzük az ínséges időket, amikor szeretet ugyan volt, de más nem nagyon. Felidézzük Szedlák mamát és tatát, Eta aranygaluskáját, amelynek illatára összecsdült a gyereksereg, Pityu szépen szóló hegedűjét vagy a kályha mellett dohányzó Pali tata füstös nevetését. A cserépkályha melletti beszélgetések emlékeit felidézve életre keltjük elő-

deink elmesélt emlékeit is, amivel megelevenedik előttünk az elmúlt száz év. Száz év nagyon hosszú idő, gondolták ezt sírásóink a Nagy-Trianon-palotában. Valóban hosszú annak, akinek nincs emlékeket őrző cserépkályhája. A magyar embernek azonban van, sőt, szereti meghagyni azt örökségül gyermekeinek, unokáinak, dédunokáinak és ükunokáinak egyaránt. Mi is szeretjük a miénket, és nem felejtjük el továbbörökíteni azt.

Fülöp Orsolya

IGAZNAK MEGMARADNI OTT, AHOVÁ SZÜLETTÜNK

Már nem is tudom, mikor hallottam Trianonról először. Régen volt, és kisgyerekként fel sem fogtam a jelentését. Most már tudom, hiszen megtanultuk az iskolában ezt a szomorú történetet, amelynek oktatása érezhetően nagy feladatot jelentett a tanárnőnek. Abban a tekintetben, hogy semleges maradjon, és úgy meséljen el mindent, hogy közben ne foglaljon állást. Tudom, hogy amit csak úgy szokás említeni, s amelyre magam is csak úgy hivatkozom: Trianon, az valójában egy békeszerződés, egy döntés, amely 1920. június 4-én megváltoztatta minden magyar életét, nemcsak az akkori jelenben, hanem a jövőben is. Ebben a jövőben kell nekem élnem. Az első világháború lezárásakor az Osztrák–Magyar Monarchia vesztesen került ki a harcokból, s büntetése része volt, hogy „újratervezték” Magyarország határait. Ezek tények, amelyek szerepelnek a könyvekben, ellentétben azokkal a dolgokkal, amelyek meghúzódnak a valóság mögött.

A történelemleckék közepette, talán akarva, talán akaratlanul egy érzést is megtanítottak nekünk, amely szerves része lett Erdély életének, s ami még száz év elteltével is átjárja lelkünket. Nemcsak

az iskolában, de otthon is, a házban, a szobákban is érezni. A szüleim, nagyszüleim körében sokszor olyan volt, mintha beszélnének róla, meg nem is. Visszagondolva, gyermekként inkább éreztem, mintsem tudtam a trianoni döntés jelentőségét. Aztán ahogyan telt az idő, kétféle hatását is érzékeltetni kezdtem ezeknek a régen történt igazságtalanságoknak. Gyerekként csak éreztem és most, hogy lassan felnőtté válok, tapasztalom a következményeket. De bárhogyan is alakult a világ, ez az érzésem sosem múlt el. Olyan ez, mint mikor egy seb sosem gyógyul be teljesen, megmarad a nyoma, s rápillantva rossz emlékek hada rohanja meg az embert. Már első osztályos koromban féltem a romántól. Szó szerint féltem, hisz halottam a nagyoktól, hogy milyen nehéz az. Mindez pedig kiegészült szüleim tanácsával, hogy románul bizony tudni kell, máskülönben nem érvényesül az ember. Akaratlanul, de belém nevelték azt, hogy van valami szükséges rossz az életünkben, amelyet el kell viselnünk, amelyet muszáj, amely ellen nem sokat tehetünk, mert valamiért így hozta az élet. Ezt dobta a gép.

Mintha az örökségünkhöz tartoznának ezek is, a sok-sok apró következmény, amelyeket Trianon hozott magával. Modern világban élünk, ezernyi lehetőségünk van, szinte nincs lehetetlen, s mégis ott gubbaszt fejünk felett ez a szürke felhő, bárhová megyünk. A kisebbségi érzést úgy kaptuk, átvettük az ősöktől, mindenestől. Nem mondhatom azt, hogy utálkozom, hisz az nem székelhez méltó, mégis, amikor igazságtalanság éri a nemzetemet, akkor dühös vagyok. Tudom, hogy muszáj románul beszélnem, pedig jogosan érzem hazámnak a földet, amelyen élek, s mégsem használhatom a magyart. Tudom, hogy bezárnak embereket, csak azért mert magyarok, meggyaláznak emlékhelyeket, büntetlenül verik el rajtunk a port, bármilyen jelentéktelen okra hivatkozva. Ezek mind következmények, sorolhatnám őket száz oldalon keresztül.

Temérdek történetet hallottam, láttam, amely ezt a trianoni döntés okozta fájdalmat hivatott alátámasztani. Árulást, amelyet közel száz év alatt sem sikerült elfeledtetni. Ezek a sérelmek beleégtek az emberek szívébe, s továbbadódnak a generációknak. Olyan

ez számomra, mintha a szégyenkezésben, megaláztatásban élnénk tovább, mintha enélkül nem is léteznénk. Hazudnék, ha azt mondanám, nem fáj. Hogy nem fáj az, hogy édesapámat megverték, mert magyar, hogy gyakran éreztem magam kevesebbnek, mert magyar vagyok. Hogy minden egyes alkalommal sírva éneklek el a Himnusz, s hogy ökölbe szorított kézzel olvasok híreket. Mindegy az, hogy fejlődött-e a világ vagy sem, mindegy, hogy hol tart a tudomány és a technika. Akik azt mondják, a fiatalokat ez már nem érdekli, azok tévednek. Sok társammal együtt érzünk így, s próbálunk úgy lavírozni ebben a folyamban, hogy levegőhöz jussunk.

Mikor a szüleimet és nagyszüleimet kértem, meséljenek erről nekem, hiszen nekik több tapasztalatuk van, mindannyian nagyot sóhajtottak. Tekintetük a cipőjük orrára tévedt, s lassan, halkan kezdtek el beszélgetni. Nem is arról beszéltek, mit kellett nekik elszenvedniük vagy túrniuk, hisz azt már tudtam. Nem beszéltek arról, hogy mi az, ami nincs. Édesapám azt mondta, olyan régen volt az, hogy már nem is emlékszik, mit veszített el. Csak az űrt érzi, amely maradt utána. Akárhányszor is beszélgetük erről, mindig oda lyukadunk ki, hogy mi maradt meg nekünk. Azt hiszem, a nemzeti öntudatom mára összeolvadt apróságnak tűnő dolgokkal, mint az erdei faházikó, a székelyruha, amelyet egyre ritkábban vesznek fel, és a hegedűszó. Mindig látni véltem apám szemében a fájdalmat, s olykor a megaláztatást. Sosem beszélt róla, sosem mondta ki hangosan, de látni lehetett rajta. Gyerekként sosem értettem, miért kell nekem a nyarakat a mezőn eltölteni füvet kaszálva, rakodni a csűrben, miközben mindenki a strandon van. Miért kell fát hordani a tűző napon, és este hazahajtani a tehenet a mezőről? Miért kell gyúrni a sajtot, a túrót, s egyfolytában nagyanyám mellett álldogálni, míg kenyeret dagaszt? Miért kell korán felkelni, hogy misére mehessünk és együtt imádkozzunk?

Ellenben azt tudom, hogy a gyűlölködés nem megoldás, ahogy a lázadozás és a veszekedés sem. Nem úgy kell túllépni a történeteken, hogy félek, hogy sajnálkozom és a múlton rágódom. De ezt már sosem fogjuk elfelejteni. Ha nem is foglalkozunk vele nap mint nap, de megmarad. Elhalványodott hegként látszik rajtunk, mert

másképp nem lehet. Belesajdul a szívem, mert tudom, minden csak politika és cselszövés eredménye. Az emberi önzőség és hiúságé, ami alól senki sem mentesül.

Édesanyám mindig azt mondta, nézzem a jó oldalát a dolgoknak. S én most ezt teszem. Mert együtt kell élnünk valahogyan. Egymással, a tudattal, a múlttal, akkor is, ha nehéz. Együtt kell élni Trianonnal, mert azon változtatni képtelenek vagyunk. Most már nincs kit hibáztatni, elmúlt. A rengeteg sérelem, amely esett rajtunk, mégis hozott jót magával, legalábbis számomra. Hogy értékelem mindazt, ami nekünk, erdélyi magyaroknak megmaradt. Hogy az örökségünk többi része csodaszép és egyedi. Hogy nagymama süt még kürtöskalácsot, és csinál töltött káposztát, hogy még mindig jó rám az ükanyám fekete csizmája, s hogy ott van a szekrényben a búzakékes, piros szoknya. Hogy ott sorakoznak a polcon Wass Albert könyvei, amelyeket számomra oly jó olvasni. Hogy van az erdőn kis faházikó, ahol szalonnát sütünk, és a csillagos ég alatt, fenyők között térhetünk nyugovóra.

Megtanultam a családomtól, hogy harcolni kell, akkor is, ha a trianoni döntés megtörtént. Sőt, épp ezért kell küzdeni tovább, és ez nem föltétlenül jelent rossz dolgot. Megtanítottak arra, hogy az egyszerű dolgok a legszebbek az életben, s hogy az egyszerűségekben kell megmaradnunk magyarnak. Megtanították, hogy nem a törvényekben, autonómiában, tüntetésekben vagy a bosszúban rejlik a nemzetiség érzése, hanem az életünk apró megnyilvánulásaiiban. A szokások, a hagyományok és legfőképp a családok őrzik a székelységet. Nem kell pénz, gazdagság hozzá, csak egy kis család, ahová tartozhat az ember. Annak ellenére kell megmaradni becsületesnek, hogy a világ tele van árulással és hazugsággal.

Még ma is csodájára járnak a székelyeknek. Még mindig megtelik a csíksomlyói nyereg Pünkösdkor, s ezernél sokkal több leány öltözik székelyruhába, Ezer Székely Leány Napján. Ott aztán a fűben olyan jókat tudunk nótázni, mert édesapám megtanította, s a táncot is. Ezek az egyszerű dolgok tesznek engem boldoggá. Hogy sok kedves ember van, aki románul beszél, s aki nem arra építi fel az életét, hogy a székelyeket utálni kell.

Szeretném, ha a gyerekeim egy békés, nyugodt világban nőhének fel, ahol nem számít, ki milyen nyelvet beszél, csak az, hogy ki milyen ember. Hogy ez így lesz-e, azt én nem tudhatom, csak reménykedem. Megtanítom őket majd a népdalokra s a táncokra, amelyeket a szüleimtől tanultam. Sütök nekik diós tekercset is, és piros szalagot fonok majd a lányom hajába. Imádkozom, s megtanítom őket, hogy becsületesek, igazak legyenek. Akkor is, ha mindez már keveset számít. Az elfogadás lenne a kulcsa mindennek, úgy hiszem. Azt is tudom, hogy Trianon sosem vész ki a szívekből, sem a sérelmek és megaláztatások, de azt is tudom, hogy másképpen kéne kezelni ezeket az érzéseket. Segíteni kell azokon, akiken tud az ember, kedvesnek kell lenni, s bábornak. Mert sírva, szégyenkezve, önmagunkat sajnálva sosem leszünk a régiek.

Nem éltem át Trianont, sem a szüleim, sem a nagyszüleim. Mindannyian csak a történelemleckékből tudjuk azt, amit. De azt hiszem, nem is ez a fontos, hanem hogy mit hozott magával ez az elszakadás. Hogy száz év elteltével sem változott semmi. S habár drámaian hangzik azt mondani, a székelyek mindig kitaszítottak maradnak saját hazájukban, ez az igazság. Nem hiszek abban, hogy az én gyerekeim és unokáim békében, nyugodtabban fognak élni. Nem lesznek egyenlőek, sokat fognak majd küszködni azért, mert székelynek születtek. Ha egyáltalán úgy döntenek: itthon próbálnak szerencsét. A vér nem válik vízzé, és ez számtalanszor bebizonyosodott. Néha olyan, mintha sehová sem tartoznánk, és két szék között ülnénk a földre. Eltűnnek bennünket, gyűlölnek, elutasítanak és megvádolnak. Mivel a múlton változtatni nem lehet, el kellett fogadni azt, ami van. Megtanultunk ezzel együtt élni, de ez nem jelenti azt, hogy nem fáj.

Mióta az eszemet tudom, könnyek nélkül sosem énekeltem a Himnuszt.

Egy ország szétszakításáról nem lehet elfeledkezni, a seb nem gyógyul be, csak idővel hozzászokik az ember a fájdalomhoz. Nincs közvetlen tapasztalat, emlék, amely a trianoni döntéshez kötne, tudom jól. Mégis megmagyarázhatatlanul ez a történés követ engem egy életen át, s ha úgy adódik, márpedig adódik, akkor megnehezíti

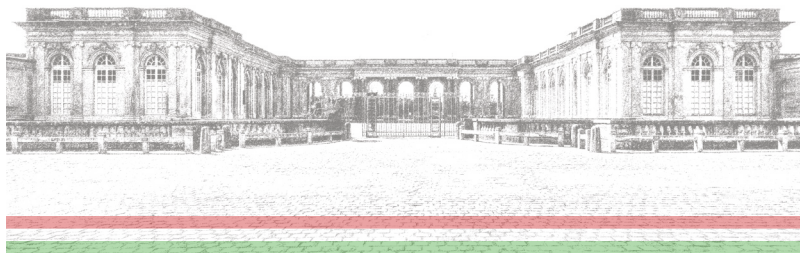
az életemet. Beletapos a lelkembe, és megpróbálja megsemmisíteni a múltamat, ezáltal pedig azt is, aki én vagyok. De talán pont azért, mert több mint száz éve próbálkoznak azzal, hogy eltöröljenek minket, lett ilyen értékes számomra mindez: székelynnek lenni. Megerősödött bennem valamiféle tudat, hogy akkor is ha nehéz, szeretnék itthon maradni. Ha már így alakult az élet. Olyan dolgok váltak fontossá számunkra, amelyeket mások észre sem vesznek, mert nem tudják, milyen elveszíteni. S ezekbe kapaszkodunk, ezeket hívjuk hagyománynak, s a szigorú keretek között igyekszünk megőrizni őket. Mert hiába telt el száz év, most sem élhetünk békében. Talán nagyobb biztonságban vagyunk, és úgy tűnik, vannak jogaink is, diszkrétan, a szőnyeg alatt érezhető az ellenszenv és a gyűlölködés. Elgondolkodtató, hogy miért félnek tőlünk ennyi idő után is? Miért kell körömszakadtáig azon fáradozni, hogy valahogy beolvasszák a székelyt a rendszer tégelyébe? Nekem mindez bizonyíték arra, hogy a föld, ahol élek, az enyém, a családomé. S hogy bár nem érünk sokat vele, az igazság nálunk van. Zsebben, féltve, takargatva. Úgy hiszem, sokkal többet jelent így nekem az otthon. Sokkal nehezebb a boldogulás, a haladás, de megéri.

Volt, amikor nem így gondoltam. Utálkoztam, és alig vártam, hogy egy másik országban éljek. De nem bírtam sokáig, mert járjon akármilyen nagy erőfeszítéssel megmaradni itthon, szeretetben s békében, nem tudom másképp elképzelni az életemet. Mert annyi megaláztatás, fájdalom érte az őseimet, akik a családom, hogy tartozok nekik annyival, hogy én is harcolok. Megpróbálok igaznak megmaradni ott, ahová születtem. Hála Trianonnak, a fájdalom mellett ezt is megörököltém a szüleimtől. Remélem, leszek majd olyan erős, hogy ugyanezt átadjam a gyerekeimnek.

„Nem tudunk már olyat tenni, ami változtat azon, ami történt. Azt tudom, hogy itt kell embernek maradni, amíg lehet. Lefeküdni a föbe, hallgatni a szellőt, csak ülni és szemlélődni. Fát hordani, rendbe tenni a fészert. Virágot szedni, az erdő mélyén lefülelni egy-egy mókust a fák ágain. Gombát szedni, puha mohára lépni, megbotlani az ágakban. Hátra-hátra pillantani, nem-e jár a medve arrafelé. Meghallani az erdőt, s igazából benne lenni. Élni, létezni

a magas hegyek lábainál, és tudni, hogy élni jó. Hogy az Isten megadja, megadta már azt, amire az embernek szüksége van. Tudni, hogy ennél szebb hely nincs az égadta világon, amelyet otthonának hívhat az ember. Hányszor verte el az eső a szénát, amelyet lekaszáltunk, hányszor lett hólyag a kezemre a gereblye s a villa nyelétől. De jó is volt, mikor az illatos széna már a szekéren mosolygott, s hogy viszketetett a lábam, mikor aláereszkedtem egy létrán a csűrből. Mikor nagymamám elénk tette a kertben nőtt paradicsomot, a nyári konyha tűzhelyén fortyogott lekvárt. Sosem aludtam még olyan jól, mint a fenyvesek árnyékában, a csillagos ég alatt. Szikráztak a csillagok, s szikrázott az én szívem is velük együtt. Ha aludt az ember, jól aludt bizony, de ha nem, hát csinálni kellett valamit. Olyan ott a levegő, hogy még a legbeteggebb ember is meg-elevenedik általa. A házacska még mindig áll. Az erdők még mindig susognak, a juhok legelésznek. Olyan messziről elhallik a hangjuk, hogy ki nyitott füllel jár, de főleg ki nyitott szívvel, meghallja azt. Hívogatnak, megjelennek szemem előtt, mint a látomás. Hatalmas erővel bír a kis faház, a tűzhely, a fenyőfa szurkos szaga. Olyan hatalmas erővel, hogy egy életen át elkíséri az embert. Az egyszerű embert, kinek elegendő a hegyek között süvítő szél, a kis patak az erdő mélyén, annak az egy szobácskának a csendje, s melege a házban. Annak az embernek, ki ott született, s ki ott is marad mindörökre. Ez tart itt minket, a sok vádaskodás, gyűlölet ellenére. Ez kell, hogy itt tartson, mert ha ezt is feladjuk, nem tudom, mi marad” – ezt mesélte nekem édesapám. Mert neki ezt jelenti magyarnak lenni Trianon után. Azok az egyszerűségek teszik értékessé számára az életet és a családot, amelyek semmiségeknek tűnnek. Megmaradt valami, amelyet őrizni kell és védeni. Így értettem meg, hogy miért kellett nekem gyerekkoromban ennyit a mezőn lenni, hogy miért olyan fontos édesapámnak az a kis házikó az erdő mellett, s hogy miért néz mindig könnyes szemekkel, ha felveszem a viseletet. Ráébresztett arra, hogy a család egy olyan megbonthatatlan és szoros kötelék, amelytől akkor sem szabadulhatunk, ha szeretnénk. Ettől válunk azzá, akik vagyunk, és nem szabad feladnunk azt, aminek születtünk.

Igaz, hogy idővel tanul az ember. Tapasztal, lát, s érez olyat a saját bőrén, amelyet nem szeretett volna. Talán a székelynék ez volt a sorsa. Hogy az anyaországtól elszakadva éljen és boldoguljon. Büszke vagyok a múltamra, a hagyományainkra, a makacsságra. De úgy hiszem, a jövőről másképp kellene döntenie. Szeretném, ha békében meg tudnánk maradni ezen a földön, s ha nem veszekednénk lépten-nyomon. Jó lenne, ha nem gyaláznák a még meglévő emlékeinket, ha nem bánnának velünk úgy, mint a bűnözőkkel. A vas megolvad, de újra megszilárdul megedződve. Tovább kell vinni, ami megmaradt, és küzdeni. Nem tudom, hogy lesz-e még olyan a székel, amilyen régen volt, és azt sem tudom, hogy egyszer történik-e elégtétel Trianon miatt. Csak azt tudom, hogy bár a magyarság fájni tud, azért jó annak lenni. Fáj arra gondolni, mit vettek el, de csodálatos tudni azt, hogy ami megmaradt, az megismételhetetlen. Jó őrizni a hagyományokat, s egyszerű életet élni ott, ahol adta a Jóisten.

Kertész Jenő

REQUIEM TÖBB SZÓLAMRA

„Ha van Isten, földtől a fényes égig

Rángasson minket végig.

Ne legyen egy félpercnyi békességünk,

Mert akkor végünk, végünk.”

Ady Endre: Nekünk Mohács kell

Bevégeztetett. „Eli, Eli lama Sabactani!” A Nagy-Trianon palota, azon az ominózus június eleji napon, egy sokat próbált, megsemmisítésre ítélt nemzet keresztre feszítésének helyszíne. A stigmák láthatók. Sőt, bizonyos történelmi és politikai légkör változásai alkalmával sokak számára még kínzóan újból sajgók. Hiszen tagadhatatlan: a történelem folyamatai során egy láncreakció elindult. Ferdinand Foch francia tábornagynak a békediktátumról alkotott véleménye: „Ez nem béke, csak fegyverszünet húsz évre.” E döntés ódiuma máig érezhető. „A Hirosimára ledobott atombomba fölrobbanásától új időszámítás kezdődött el a világon” – írja tanulmányában Csoóri Sándor. Majd folytatja: „Pedig ma már látszik, Trianon volt az első nagyhatású »atombomba«, amely következményeivel

vált igazán azzá: húsz év múlva miatta robbant ki újabb háború.”¹ Akit egy picit is gyötör szétdarabolt múltunk gondolata, utódain keresztül is talán megmarad magyarnak az elkövetkező száz évben, az utódállamok erőszakos asszimilációs politikája ellenére.

Nem tudom, higgyek-e a karmában? A Monarchiában, távol egymástól születtek a szüleim, apám az erdélyi Besztercén, anyám Hajdúszoboszlón, és a második világháborút követően házasodtak össze. Mindkettejüknek születésüktől fogva csak okmányadat maradt a szülőváros. Sohasem éltek ott. Függetlenül egymástól is zavaros időkben éltek át. Mindketten a kolozsvári Házsongárdi temetőben nyugszanak. De visszatérve a karmára... Felmenőim és közvetlen családtagjaim közül senki sem ott halt meg, ahol megszületett.

Az 1800-as évek vége fele, a néhai Bethlen és Kornis család birtokán található Somkeréken napvilágot látott apai nagyapám. Mint mozdonyvezető, szakmájából adódóan belakta Erdélyt (Sepsiszentgyörgy, Brassó, Kolozsvár), és nagyjából keresztülutazta az akkori birodalmat. 1918-ban, a piavei ütközetben a kilótt mozdonyában halt hősi halált. A családi legendárium szerint nagyon büszke volt mesterségére. Ebben a korszakban a mozdonyvezetők napjaink úrhajósaival lehetnek egyenrangúak. Boldog békeidőkben is egy-egy útja több napig is eltartott a Brassó–Kolozsvár–Budapest–Fiume útvonalon. A Santa Mariától az Apollo–11-ig rögzös út vezet, kitérővel a gőzmozdonyon és a robbanómotoron át. Talán egyféle morbid, post mortem vigasz, hogy nem kellett megélnie Nagy-Románia idejét, amikor az ugyancsak mozdonyvezető sógora – Feri bácsi, nagyanyám öccse – a kolozsvári pályaudvaron nyugdíjazásáig állandó tolatásra volt ítélve: valamennyi román nyelvizsgáján visszatapsolták. Úgy tűnik, az akkoriban nemcsak Erdélyt, hanem egész Romániát behálózó, Diósgyőrött gyártott vasúti sínek, amelyeket jóvátétel fejében, vagy csak úgy, a győzteseknek dukáló privilégiumként a román fosztogató seregek Magyarországon is felszedtek, megkövetelték a helyes román nyelvtudást.

Apai nagyanyám oldalága révén a család román „hajtással” is büszkélkedhetett. Nagyanyám húga a naszódi pópa feleségeként

¹ Csoóri Sándor (2002): Mennyezetről lezuhant csillár. *Hitel*, 15. évf. 1. sz.

néhány derék román hazafit hozott a világra. Apám még gyerekként, Ferenc József idejében hosszabb időt is nyaralt náluk. Mesélte, mindig rácsodálkozott, hogy a paplakban ketyegő ingaóra a toronyórához képest mindig egy órával többet mutatott. Amikor egyszer szóvá is tette, a pápa csak titokzatosan mosolygott, ahelyett, hogy hetykén rávágta volna: „Fiacskám, ez a bukaresti idő és nem ártana, ha te is mihamarabb hozzászoknál!”

Gyerekként számtalanszor nyálaztam át anyám titokzatos családi albumát. Valamilyen rejtélyes okból nem volt benne az anyai nagyapám, aki még 1916-ban elesett az orosz fronton. Amolyan titokfelhőben lebeg az emléke. Azóta sem tudom, miért... De úgy látszik, a gondolat nyugton hagyott, és nem éreztem lényegesnek, hogy utánajárjak. Hiszen anyai nagyanyámon kívül egyik nagyszülőmet sem ismerhettem.

Az album képein olyan személyek is szerepeltek, akiket sohasem láttam. Vagy azért, mert születésem előtt elhagyták e fizikai világot, vagy mert a világpolitika nagy kártyaosztói valamerre, számomra elérhetetlennek tűnő helyekre keverték őket. „Ez itt a bátyám. Géplakatos” – mutatta néhai anyai nagyanyám. „Talán most Beregszászon él.” E barnuló, századfordulós fényképről egy nyakkendőös fiatalember mosolyog rám és az akkori békeidőkre. A kép készítésekor még nem hallhatott a szovjet körülményekről. Apám elmondása szerint 1916-ban a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégium diákjaként találkozott először a „dicső román hadsereg” képviselőjével. Tiszt vagy altiszt lehetett, és jól beszélt magyarul. Rosszul öltözött, bocskoros katonák élén hangoskodott. Feltehető, hogy egy k.u.k. alakulatból dezertált a Kárpátokon túlra. Szerencsésebb lehetett, mint a későbbi nagy román író Liviu Rebreanu fivére, akit szökését követően az akkor magát még semlegesnek valló Románia visszatoloncolt, és akit hazaárulóként felakasztottak.² Az illető magához rendelte a megszeppent diák apámat, és szaftos káromkodások kíséretében letépte a cserkészjelvényét. Sajgó nyaklevessel eresztette útnak.

² Liviu REBREANU (1983): *Akaszttak erdeje*. Böződi György ford. Kolozsvár, Dacia.

Szimbolikus találkozás! Előrevetítve a sokat ígérő jövőt. Apám első, a dáko-román eszme nevében begyűjtött pofonja. Nincs vége. Lesz még benne része elégszer, hiszen a már említett „húszéves fegyverszünet” idején többezer erdélyi magyarral, a román fővárost magyarsítani kényszerült.

Ez időben a bolygók állása szinte mindenben kedvezett Romániának. A két világháború között a Prahova vidéki olajmezők vonzották a nyugati hatalmak befektetőit, akik úgy a fővárosban, mint Ó-Románia egész területén jelentős beruházásokat kiviteleztek. Egyes gazdaságtörténelmi vélemények szerint a fekete csütörtököt követő világ gazdasági válság – pontosan a fenti tényeknek köszönhetően – a már Nagy-Románia e részét kevésbé sújtotta. Ez alatt Erdélyben, az ortodox és görögkeleti egyház román „részlege” szorosan tolakodott egy ideológiai térhódítás irányába, egy dühöngő nacionalista, sovíniszta és antiszemita segédlet kíséretében. Ne feledjük, ekkor még Erdély-szerte jelentős, magát magyarnak valló, Trianont fájlaló zsidó közösség vállalta a magyar sorsközösséget. (Hiányuk az 1960-as éveket követően vált szembetűnővé, amikor törvényesen élhettek a kivándorlás lehetőségével.) A király felkérésére a Nemzeti Keresztény Párt színeiben Octavian Goga (Ady Endre állítólagos barátja és iskolatársa a zilahi Wesselényi gimnáziumban, majd Ady csucsai hozományának, a Boncza-kastélynak Ady halála utáni megvásárlója) kormányt alakított. „Itt nem folyik más, mint a román fajnak az a törekvése, hogy úr legyen a maga földjén” – hirdette. Hét pontban fogalmazta meg a nacionalista intézkedő programját, amely túlnyomórészt a zsidóságot sújtotta. „Zsidó- és magyarmentes Romániát akarunk!”³ Ez lesz majd Corneliu Zelea⁴ jelmondata is. Folyt „Románia románosítása”. E kifejezés nem tőlem származik. Lucian Boia kortárs román történész idevonatkozó művének címe.⁵ Boia napjaink egyik legobjektívebb történésze.

³ LIPCSEY Ildikó (2008): *Utak és tévutak*. Budapest, Codex Print.

⁴ Corneliu Zelea Codreanu, a Vaszgárda egyik alapítója.

⁵ Lucian BOIA (2015): *Cum s-a românizat România*. București, Humanitas.

Bukarest felemás módon spontán magyarosodik. Akár a kuruc időkig visszatekintve már létezett magyar közösség Bukarestben. A 19. század második felében szükségét érezték az anyanyelvet és a kultúrát támogató egyesületeknek. Ezeknek fő célja az állandóan leselkedő asszimilációs veszély mérséklése volt.⁶ Apám is a román fővárosba kényszerítette a megélhetés. Erdély-szerte stagnált a gazdaság. Itt ismerte meg első feleségét, egy német nőt, és itt alapított családot. Az 1930-as évek elején született (apai részről) nővérem, aki irigylésre méltóan, könnyedén szívta magába a magyar, a német és – törvényszerűen – a román nyelvet. A későbbiekben eseménydús, olykor hányatott élet adatik számára.

Megsárgult fekete-fehér fényképek igazolják, hogy apámék nagy élvezettel vettek részt a kulturális és egyházi életben. Lelkes református lelkész a jótékonysági mozgalmakban gyűjtött tőkéből vásárolta azt az autóbust, amellyel reggelente egybegyűjtötte a magyar nyelvű iskolába igyekvő gyerekeket, és maga szállította őket oda és vissza. Így járt magyar iskolába a nővérem is. A bécsi döntést követően apám, valamilyen igazoltatás során, nézeteltérésbe keveredett a Vaszgárdával. Horribilis anyagi veszteségek árán az akkor magyarországi nagykövet Bárdossy László (későbbi miniszterelnök) segítségével kénytelenek voltak áttelepülni Magyarországra. Rövid lágeréletet követően a család szétesett, mivel a jövőző apámat beszippantotta a háború, és a magát otthontalannak érző feleség nem találta a helyét ebben a Harmadik Birodalom perifériáján vergődő világban.

Nővérem Észak-Erdélybe, idegenekhez került. A német feleség és a különben németül jól beszélő nagyanyám annak tudatában, hogy apám eltűnt a keleti fronton, az oroszok előtt 1944-ben elindultak Németország felé. Nagyanyám útközben megbetegedett, és a végzet a magyarországi Tabon érte. Menye eljutott Németországba, ahol mondhatni a háború romjain tudott egzisztenciát teremteni. Mivel jól beszélt angolul (Bukarestben is diplomáciai területen dolgozott), Dachauban az amerikai hadseregnek tolmácsolódott.

⁶ Hilda HENCZ (2013): *Bucureștiul maghiar*. București, Editura Pro Universitaria.

Közben apám, szerencsés módon életben maradt. 1947-ben csontvázra fogya, skorbutosan, tetvesen és némi frissen szerzett orosz nyelvtudást felszedve szabadult a szovjet hadifogságból. A Romániához újra visszacsatolt Partiumban talált rá a még kiskorúnak számító nővéremre. A Dachauban letelepedett német feleségtől körülményesen, „levelezve”, diplomáciai segítséggel az USA-követségen keresztül váltak el (akkor még nem volt NSZK-képviselő). A Partiumban ismerte meg a hajdúságból elszármazott, kétgyerekes, elvált anyámat, és rövidesen összeházasodtak. Lánya az 1960-as évek elején, anyai hívó szóra, hivatalosan kitelepült az NSZK-ba. Nyugdíjasként hunyt el 2014-ben.

A trianoni diktátum okozta nemzeti traumáról könyvtárnyi alkotás született, amelyet a teljesség igényével lehetetlen lenne felsorolni. Kós Károly, Bánffy Miklós, Nyíró József, Ligeti Ernő és a legújabbak egyike, Köntös-Szabó Zoltán stb. Nélkülözhetetlen szükség volt a Kós Károly-i, kitartó hozzáállásra és a sebtében felmelegített, 1867 óta Csipkerózsika-álomban szendergő, Cserei Mihály- és Apor Péter-féle transzvilvanizmusra. És én csak Erdélyről gondolkodom, hiszen a sors idekötött. Tudom, mi történt Felvidéken, a Vajdaságban, a kérészéletű „Lajtai Bánságban”. Szerencsére apám jelentős magánkönyvtárral rendelkezett, és én faltam a tiltott könyveket. Somogyváry, Makkai Sándor, Gulácsi Irén stb.

Talán egy követendő példa – a túlélhetetlen túlélésének receptje – a marosvécsi 1926-os Helikon munkaközösség megalakulása. Az erdélyi magyarság arra kényszerült, hogy saját társadalmi és politikai intézményeket szervezzen a szociális és erkölcsi védelmének érdekében. Ezek nem gördülékeny „műveletek” voltak a balkáni mentalitásra épített hatalommal szemben, amelynek viszont a román nemzetállam ügyének győzelme volt a célja, ezért a magyarság identitása ellen állandó nyomást gyakorolt. A tudat, hogy Horthy revizionista lázban tartotta a mindenkori magyar öntudatot, sejtethetett némi reményt a határon túli magyarok körében. Tudom, ma is vitát váltanak ki a vélemények. Káros volt-e Erdély kettészakítása a második bécsi döntés idején? Hogy etnikai zűrzavart okozott, az biztos. Délre szakadt, ősi magyar városok és falvak ürültek ki a távozó magyarok után, ahová

a románság szívesen fészkelte be magát. Például a Kolozsvártól harminc kilométerre elterülő Torda (és Aranyosgyéres), amely román kézen maradt, szinte egyik napról a másikra cserélt identitást. Még a jellegzetesen magyar tordai mézeskalács és a tordai pecsenye is eltűnt a történelem útvesztőiben.

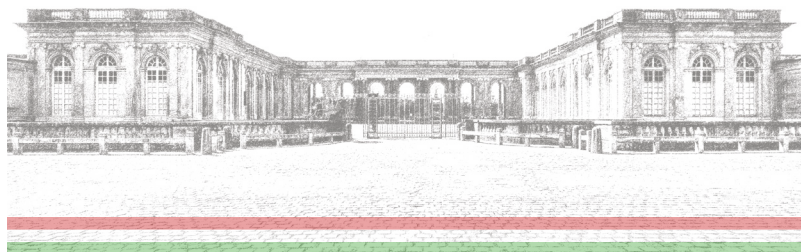
Utólag könnyű okosnak lenni. Mert talán Trianon, a magába gyűjtött fogalmakkal együtt, kimaradhatott volna, ahogyan Alexandru Averescu hadseregpáncsnok és „történész” 1891-ben írt munkája is, amely alapján később, az antant segítségével 1916-tól megindították a területszerzést. A Csoóri Sándor által említett „atombomba” később is robbant, ha csak a bécsi döntést követően Dél-Erdélyben maradtak kálváriáját, vagy a háború végnapjaiban a Maniu-gárda vérengzéseit említjük. Ne feledkezzünk meg a háború utáni bácskai és a kárpátaljai, pontosabban szolvai hungarocídiumokról se!

„A demokratikus Románia minden állampolgárának, így a magyar népnek is a szülőanyja lesz!” Ezzel a Groza-kijelentéssel rajtolt a háború utáni romániai magyar élet. Viszont olyan szólamok is hallhatók, amelyek szerint: „Romániában akkor lesz demokrácia, ha minden magyar Magyarországra és minden zsidó Palesztinába távozik.”⁷ Inkább ez utóbbi eszme nyomása alatt élt a felnövekvő új nemzedék (jómagam is), fűszerezve a Ceaușescu-korszak válogatott zaklatási módszereivel. Ennek eredményeként többen megfutamodtunk, disszidáltunk (én is), hagyva, hogy valamilyen módon a nemzeti önazonosságáért fuldokoló románság építesse zavartalanul az elképzelt új Rómát. Újból Lucian Boia idézem saját fordításomban: „így a dolgok állása, nehéz megérteni, hogy megannyi román, folytonosan Erdély jövőjéért aggódik. Számukra a magyarság legcsekélyebb rezdülése gyanúsnak és potenciálisan veszélyesnek tűnik. A valóság teljesen más. A magyarok az Erdélyért (és a többi területükért) folytatott harcot elvesztették. Semmi, amit mostanság kezdeményeznek nem Erdély meghódítására irányul, hanem egy elkeseredett védekező hadállás, hogy a magyar kisebbségből és annak identitásából mentsek, ami még menthető”.

⁷ LIPCSEY 2008.

Jómagam mint harminc éve megfutamodott most néha hazajárok és vezeklem. Sok ismerős meghalt, de valószínűleg nem otthon, mert a Házsongárdi temető is rohamosan románosodik. Poszler Györgyöt idézve: „A város megvan, de megváltozott. Az iskola megmaradt, de sokat szenvedett. És még a csillagokról sem tudom, ugyanazok-e. Ott vagyok, de mégsem egészen. Itt, a távolban jobban érzem az odatartozást. Ott, a közelben jobban érzem az elszakadást.”⁸

⁸ POSZLER György (2005): *A „másik” város*. Kolozsvár, Komp-Press.

Lengyel Melinda

HALLGATÁS A CSALÁDBAN

1920 nyara minden magyar ember életére hatással van, még azokéra is, akik meg sem születtek. Ez az a dátum, amelyet minden magyar lelkű ember egy életre a fejébe vésett. Ahány Kárpát-medencei ország, annyi különálló történet, egyéni élmény kapcsolódik ehhez a naphoz vagy ennek a napnak a következményeihez, de mindegyik történetben ugyanaz a végkifejlet: megaláztatás, igazságtalanság, jognélküliség, beolvasztás. A párizsi békeszerződések mindent hoztak, csak békét nem a magyar emberek szívébe. 1920-ban minden népnek joga volt az önrendelkezéshez, csak a magyarnak nem. Több nemzetnek sikerült kiválnia az Osztrák–Magyar Monarchiából, és sikerült nekik jó nagy területeket megszerezni Magyarországból. El kellett fogadni, hogy itt sajnos egyik győztes nemzet sem veszi figyelembe az etnikai határokat, sem európai, sem pedig Európán kívüli.

Minden Kárpát-medencei országban másként alakult a magyarság sorsa. Egy a közös minden történetben: a szenvedés és az a bátorság, amellyel a magyaroknak sikerült szembenézni a történetekkel, és túlélni az őket érő diszkriminációt és atrocitásokat.

Csehszlovákiában Edvard Beneš elnök dekrétumai voltak azok, amelyek teljes egészében megpecsételték a csehszlovákiai magyarok és velük együtt a csehszlovákiai németek sorsát. Az első világháborút lezáró párizsi béketárgyalásokon Beneš még külügyminiszterként vett részt, s komoly szerepet vállalt túlzó igényeivel Magyarország feldarabolásában. Beneš elnök mindig is a Habsburg Birodalom megsemmisítése mellett harcolt, az első világhégés egyik fő bűnösének igazából a magyarokat tartotta. „Én egyáltalán nem igazságokra törekszem, én politikát csinálok. S ezért olykor tudatosan követek el jogtalanságokat, az állam érdekében és személyes érdekemben” – ezek Edvard Beneš mondatai Csehszlovákia megalakulása kapcsán.¹

Beneš személyében 1935-ben egy vérbeli politikus lett Csehszlovákia elnöke, amikor az előző elnök, Jan Masaryk idős korára való tekintettel lemondott. Az akkori felvidéki magyar képviselők őt támogatták, mivel megígérte, hogy a magyar pártok követeléseit vagy betérjesztéseit mind teljesíti, de sajnos hazudott, nem tartotta meg ígéreteit. Elnöki tevékenykedése során szövetséget kötött a Szovjetunióval, bár politikai pályafutása kezdetén kommunista-ellenes volt, de csakis a Szovjetunióban látta Csehszlovákia függetlenségének igazi kulcsát. A náci Németország követeléseivel szemben mozgósítást rendelt el, de így sem sikerült megakadályoznia Csehszlovákia széthullását, a Cseh–Morva Protektorátus és Szlovákia megalakulását, továbbá a szudétanémet vidék Németországhoz történő csatolását. Londonba emigrált, ott megalakította az emigráns kormányt. Mivel a nyugati nagyhatalmak szintén támogatták a német nácik követeléseit, vagyis a csehországi szudétanémet és a magyar vidékek visszacsatolását saját országaikhoz, Beneš nem titkolta: csalódott a nyugati hatalmakban. Innentől kezdve véglegesen csak Moszkvában látta az igazi segítséget Csehszlovákia függetlenségéhez.

¹ ÁDÁM Magda – Josef HANZAL (2008): *Edvard Beneš*. Dunaszerdahely, Nap Kiadó. 101. Edvard Beneš életútjáról lásd még: <https://bit.ly/3c4aac0> (A letöltés időpontja: 2020. 03. 04.)

A második világháború után nem volt menekvés a Csehszlovákiához oda-vissza csatolt térségek lakóinak. A Kreml áldásával, amelynek maga Beneš is ügynöke volt,² a politikus 1945-ben ismét elnök lett, majd egy évre rá újra megválasztották. 1945-ben sorra adta ki dekrétumait, amelyeknek a német és a magyar kisebbség eltörlése volt a céljuk. Kezdetét vette a jogfosztottság, lakosságcsere, reszlovakizáció, egy Beneš-féle szláv nemzetállam kiépítése. A második világháború után hárommillió németet toloncoltak ki Csehszlovákiából. Vagyonukat az állam elkobozta, kisajátította. Talán a leghíresebb közülük a Liechtenstein család birtokvesztése, birtokaikból 1600 km² területet államosított a csehszlovák állam. Míg az ausztriai birtokokat megtarthatták, addig a csehszlovákiai területek mind az állam kezébe kerültek. Ez az oka annak, hogy a mai napig diplomáciai feszültség van köztük és Csehország, valamint Szlovákia között. Liechtenstein csupán 2009-ben ismerte el a két állam függetlenségét, megnehezítve ezzel a két ország EU-csatlakozását is.

Az 1945. augusztus 2-án kiadott Beneš-féle elnöki dekrétum³ volt az, amelyik teljes egészében a magyarság sorsáról döntött. Megfosztották a magyarokat az állampolgárságuktól, jogaiktól, sok értelmiségit perbe fogtak, majd háborús bűnösneként el is ítélték őket, nem kaphattak a magyar nemzetiségűek állami járulékokat, nem kaphattak nyugdíjat, befagyasztották a számláikat. Megtiltották a nyelvhasználatot, a magyar diákok nem látogathatták az egyetemeket, elkobozták vagyonukat, földjeiket, amelyekre aztán később cseheket vagy szlovákokat telepítettek. Megkezdődtek a ki-telepítések és a reszlovakizáció. A németek megüresedett csehországi birtokaira, házacskáiba megpróbáltak először toborzással

² NEMERE István (2006): Beneš, az ügynök. *Rubicon*, 2006/2–3. 115.

³ 33. elnöki dekrétum. 1945 termékeny év volt Beneš elnök számára, ugyanis ez év májusa és szeptembere között 143 dekrétumot adott ki, amelyekből 43 közvetlenül vagy közvetten a magyarok és németek ellen irányult. Lásd még: Kilenc éve hagyta jóvá a parlament a Beneš-dekrétumok megerősítését (2016). *Hirek.sk*, 2016. szeptember 20. Elérhető: <https://bit.ly/2AcISCN> (A letöltés időpontja: 2020. 03. 04.)

kényszermunkára magyarokat átdeportálni. Később már bármelyik dél-szlovákiai magyar nemzetiségű személy áttelepítésére sor kerülhetett. A határon túlra szakadt magyarok sanyargatásával próbálta a csehszlovák kormány kikényszeríteni a magyar féltől egy lakosságcsereéről szóló egyezmény aláírását, amely egyezmény arról szólt volna, hogy Magyarországról ahány szlovák települ át Csehszlovákiába, annyi magyar települ át Csehszlovákiából Magyarországra. Míg a szlovákok önként jöhettek, addig a csehszlovákiai magyarokat kényszerrel deportálták át Magyarországra. Míg a szegényebb réteghez tartozó szlovákok egy új élet reményében jöttek át Csehszlovákiába, építvén a nagy szláv nemzetállamot, addig itt a módosabb magyar lakosságot fosztották meg földjeiktől, és telepítették át Magyarországra. A kitelepítések nem voltak arányosak a két országban, Magyarországról kevesebb szlovák települt át, mint ahány magyart küldtek át Csehszlovákiából. A felvidéki járásokban is változó volt a deportáltak száma. A legtöbb kitelepítésre a Mátyusföldön és a Garam menti járásokban került sor, legjobban pedig a Dél-Szlovákia járaisaiból történő deportálásokat próbálták előkészíteni, mivel itt nagyszámú magyar kisebbség élt. Ezt sikerült a legkevesbé megszerveznie a csehszlovák államapparátusnak, mivel kifutottak az időből. A kitelepítésekkel együtt elkezdődött a reszlovakizáció.⁴ Úgy gondolta a csehszlovák kormány, azért van szükség erre, hogy az előző évtizedekben, évszázadokban elmagyarosodott szlovákoknak lehetőségük legyen elfeledett szlovák nemzetiségük visszaszerzésére. Természetesen akik szlováknak vallották magukat, azok visszakapták állampolgárságukat, és kihúzták őket a deportálandók listájáról is. Klement Gottwald érkezése a csehszlovák állam élére, valamint Moszkva nyomása vetett véget a deportálásoknak.

Én olyan helyen nőttem fel és olyan korszakban, ahol hetven–nyolcvan év elteltével hála Istennek Trianon és az oda-vissza-

⁴ POPÉLY Árpád (2002): Lakosságcsere és reszlovakizáció. *Demográfia*, 45. évf. 4. sz. 468–491.; VADKERTY Katalin (1999): *A belső telepítések és a lakosságcsere*. Pozsony, Kalligram.

csatolások következményei ellenére a kis közösségünk teljes egészében megmaradt magyarnak. Lehetett volna ezerszer rosszabb is. Más elcsatolt területeken sokkal rémisztőbb következményei voltak a békeszerződéseknek. Peches kis falunk, Balony, a Dunától északra csak kettő kilométerrel maradt le Magyarországtól. Hihetetlen, hogy így történt. A győri vármegyéhez tartozó kis falu lakosai évtizedekig abban a kiváltságban éltek, ha átjárnak Győrbe harangozni, akkor mentesülnek az adófizetéstől. Így éltek hosszú évekig, mígnem a szégyenletes trianoni békeszerződés el nem szakította Felvidéket Magyarországtól. Ez a csilizközi mikrorégió Csallóköz déli részén fekszik, pontosan a Duna partján. Magyar templom, magyar iskola, szlovák ügyintézés, de van egy meglepő dolog: a síríg tartó hallgatás. Az öregek nem beszéltek soha, hogy mi az oka az itteni kétnyelvűségnek. Mit éltek át, hányszor lépett át az országhatár a fejük felett, hányszor változott meg az állampolgárságuk. Mindig csak nagy unszólásra meséltek a régi korokról.

Nagymama cselédként dolgozott a helyi nagybirtokosnál. Gyakran mesélt történeteket erről a családról, hogy a család feje Győrben ügyvédként dolgozott. Földjein napszámosok és intézők dolgoztak, a háztartást cselédek vezették. A család nagymamát mint jó cselédet mindig elvitte Budapestre színházba. Gyerekoromban nagyfi mindig megmutatta 1927-es vízumát Magyarországra. Ha megkérdeztem, miért kellett vízum, hogy nekem miért kell útlevel, a Nagy-Trianon-palotában aláírt szerződéseket sosem említették. Mindig hallgatás volt a beszélgetés vége. Átélté, részese volt, tudta, mit jelent, mégsem ejtette ki az „elcsatolás” vagy a „Trianon” szavakat. Nekem, testvéremnek vagy unokatestvéreimnek, a későbbi nemzedéknek nagymama sosem mesélt arról, mit éreztek, milyen volt, amikor megtudták, most már más országba tartoznak. El sem tudom képzelni, hogy milyen lehetett a győri vármegyei kis falunak, amikor megjelentek az első csehszlovák ügyintézők, csehszlovák iratok. Hogyan tiltakoztak, egyáltalán hogy tudták ezt az egészet az újságoknak elhinni, elfogadni? Hogyan éltek meg a mindennapokban? Aztán az első elkobzások, lakosságcsere, kitelepítések? Milyen lehetett azt várni, hogy vajon melyik családok

kerülnek fel a deportálandók listájára? Köztudott volt, hogy a kitelepítendőket és a kitelepítést szlovák katonák felügyelték, de a családok neveit általában a helyi lakosok közül adta meg valaki, aki szoros barátságban szeretett volna lenni az új hatalommal. Mindig a módosabb családok voltak a listák élén. Idősebb rokonaim szídták a csehszlovák kommunista rendszert, szídták a csehszlovák szocialista rendszert, de Trianont a szájukra sem vették.

Egyszer hallottam, már nem emlékszem, hogy ki mondhatta: „Szántani, aratni, dolgozni továbbra is ugyanúgy kellett a földeken.” Kicsit furcsa és kiábrándító számomra, hogy valaki ezzel a mondatral intézte el a világ legnagyobb igazságtalanságát. Nagymama így élte meg a veszteségeket, így tiltakozott az igazságtalanság ellen? Vagy úgy gondolta, ha nem beszél róla, akkor talán nem fáj annyira. Ki tudja. Furcsa. Nagymama nem beszélt sem a kitelepítésekről, sem Trianonról, sem a reszlovakizációról, csendben maradt mindig, ahányszor csak kérdeztem, vagy mások kérdezték. Természetesen ezt a helyi földbirtokos családot is, ahol nagymama szolgált, kitelepítették. Beneš elnök deportálásainak Gottwald elnök vetett véget, ezt a „deportálási fordulót” ez a család megúsza. A kommunista rendszer és a kommunista elvtársak voltak azok, akik sokallták már az 1950-es év után a család birtokait, ezért földjeiket államosították, és a családot Léva környékére száműzték.⁵

Kezembe került egy családi krónika, amelyet nagypapa⁶ kézzel írt még 1974-ben. Hogy miért vetette papírra emlékeit, azt nem tudjuk pontosan. Talán azt akarta, hogy ez a visszaemlékezés az életéről megmaradjon az utókor és utódai számára. Egyszerű kicsi iskolai füzetbe írta meg élményeit. Kristálytisztán emlékezett fiatal éveire, még hatvan év eltelte után is, és pontosan leírta, hogy az első

⁵ Az 1990-es évek után a kommunista rendszer által elkobzott vagy a rendszer bukását követően általában visszakerült eredeti tulajdonosaikhoz, míg a Beneš-dekrétumok egy 2007-es szlovák parlamenti határozat jóvoltából érinthetetlenek, meg nem kérdőjelezhetők, meg nem változtathatók. Ezen dekrétumok által elkobzott, államosított tulajdon vissza nem kerülhet eredeti tulajdonosához, az általa létrejött más jogviszonyok sérthetetlenek.

⁶ A másik ágról, és ez már Csallóközön kívül.

világégéskor katonaként hol, merre állomásozott. Még Ferenc József huszáráként indult háborúba, de hazajövetelkor IV. Károly K betűs sapkarózsáját le kellett vágni vagy tépni a katonasapkájukról. A krónikában⁷ nagyapa pontosan leírja a háború előtti és utáni éveket is, hogy hol, mikor, hogyan dolgozott napszámosként, mikor pusztultak el a tehenei, mikor, mennyi földcskét tudott venni. Hatvan évvel az első világháború után kristálytisztán és érthetően írt az állomáshelyeiről is. Ötven kézzel írott oldal, mintha csak egy történelemkönyv lenne. Hihetetlen tisztasággal, egyszerűséggel, érthetően írt. A háború vége előtt az utolsó állomáshelyei Dél-Tirolban voltak. A családi krónika mellett még fényképek is őrzik nagyapa múltját. Monte Grappánál egy tűzmesternek volt fényképezőgépe, nagyapa segédkezett neki a fixírozásban, kopírozásban és a fényképek fürdetésében is. Innen egy Innsbruck melletti faluba került társaival. Itt említette meg először a krónikában: „A csehek megkapták a függetlenséget, mentek haza. Pesten is forradalom van. Akik jöttek vissza a szabadságukról, azok mesélték, hogy egy őrmester a vonatban letépte a katonák K sapkarózsáit.” Nagypapát innen küldték haza végérvényesen a háborúból. Még egyszer megemlíti a krónikában, hogy „az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlott, és nincs többé szükség katonákra”, de a szégyenletes békeszerződésről nem ír semmit.

Érdekes, azt sem írja, hogy milyen volt az élet az újonnan megalakult Csehszlovákiában. Elmesélte visszatérését falujába, milyen útvonalon érkeztek meg vonaton Érsekújvárba, de a következő mondat az írásaiban: „Bekapcsolódtam a családi környezetbe, akkor még sok kukorica volt töretlen, segítettem az őszi munkáknál, amit tudtam, azután a hullámtérben⁸ vágunk fát, vagy kosárnak való vesszőt szedtünk.” A területek elcsatolásáról a tolla csendben marad. Hihetetlen. A némaság jellemzi őt is. A sírig tartó némaság. Elképzeltem a katonákat, ahogyan találgatnak, elragadja őket a kétségbeesés, és nem értik, mi történik odahaza. Mikor hallják a híre-

⁷ CSONTOS János: *Családi krónika*. Kézirat.

⁸ A Nyitra folyónál.

ket, a véget nem érő pletykákat a háború befejezéséről, a szerbek és horvátok kiválásáról, hogy a csehek mehettek haza, és nekik még akkor is maradniuk kellett. Vajon mi lehet odahaza? Akkor még ő sem gondolta azt, hogy így feldarabolják Magyarországot, és hogy aki a Magyar Királyságért harcol, az majd adójával és földjeivel végül a csehszlovák államot segíti, Beneš elnök nemzetállamát.

Nagyapa sem beszélt róla, hogy milyen érzés volt az elszakadás. Szerintem kimondhatatlanul nehéz, igazságtalan, fájdalmas. 1920 júniusában meghalt az édesapja, és innentől kezdve csak a földeket érintő és a háztáji munkákról ír. A második világháború idején már nem sorozták be katonának, mivel nagy családot kellett eltartania. Tíz gyermeke született. Viszont megemlíti a kitelepítéseket: „1945-ben, mikor vége lett a háborúnak föllélegeztünk, hogy béke van, de a nyugalom hiányzott, mert elvesztettük az állampolgárságot. Az a hír járta, hogy eldeportálnak Csehországba, vagy áttelepítenek Magyarországra. 47-ben aztán megkezdődött az áttelepítés Magyarországra, ami nagyon lesújtó volt, mert hárman a családból átmentek Magyarországra. Az újvári állomáson elbúcsúztam tőlük. Azt hittem, hogy soha többé nem látom a lányaimat és férjeiket, mert azt nem is gondoltuk, hogy úgy megbékélnek, hogy lehessen ide-oda járni. 1948 februárjában megfordult a helyzet, tovább nem üldöztek magyarságunkért, mint azelőtt.” Ezután ismét csak a háztáji vagy a földeken végzett munkákról írt, később pedig a betegségeiről. Gyermekei deportálásáról vagy magyarországi életükről nem írt semmit.

Ennyi, sajnos csak ennyi, és többet már nem is fogok megtudni a nagyszüleimtől. Igen, voltak a családban tragédiák, szétszakadt a család, s mindez ha nincs Trianon, nem történik meg. Talán a túlélési ösztön volt az oka, hogy soha nem beszéltek nyíltan a trianoni döntésről és következményeiről a későbbi nemzedéknek. Próbálták a családjaik számára elviselhetőbbé tenni azt a helyet, amelyet sajnos nem ők választottak. Számomra ez az összegzés azért tanulságos, mert én nem fogok csendben maradni, gyermekem élete első napjától tudni fogja, hogy hova tartozik, melyik nemzethez, és azt is, hogy a trianoni békeszerződések miért nem voltak békések.

Soha nem szabad feledni múltunkat, hogy honnan jöttünk, kik vagyunk, és miért vagyunk itt, ahol vagyunk. Szlovákiában születtem magyarnak, mert pár eszement nagyhatalmi politikus emberi jogokkal kínált meg nemzeteket, csak a magyart felejtették ki. A történelem viharaiban jó pár nemzet veszett oda, de a magyarok sorsa más. Hirdetnünk kell, hogy vagyunk, létezünk, hogy beolvashatatlanok vagyunk, még ha a demokratikus elvek 1920-ban zárlatosak is voltak. Amíg élünk, nem feledünk, kultúránkat megtartjuk, s nem veszünk el soha.

Lugosi BaBett

AZ ESZMÉLÉS (TRIANONI UTÓHATÁS)

Korai gyermekéveimben, a családban úgy tartották, a szokásosnál sokkal több „Miért?” kérdésem volt különleges kíváncsiságom, cserfességem révén. A felnőttek beszélgetéseiben rengeteg általam ismeretlen szó szerepelt, amelyek izgalommal, tudni akarással töltöttek el. Érdekes volt hallani ezeket a furcsa hangzású nem tudom miket. Honnan is tudhattam volna, mit jelent az erkölcs, hit, etika, légópince, disszidálás, és még sorolhatnám. Hallottam ezeket apám és nagyapám közti beszélgetésekben, vagy ha ingázó bácsikáim hazajöttek a faluba hétvégenként, de az édesapám jó barátai, kollégái közötti eszmecserek közepette sem győztem hegyezni a füleimet. Igen, hegyeznem kellett, mert ezeket a furcsákat mindig halkabban mondogatták. Muszáj volt nekik, mert nagymama folyton a szája elé tette a kezét, és suttozta: „Csitt! Ne politizáljatok! Még elvisznek benneteket!” Egy kis időre elcsendesedtek a fiai, vejei, majd ismét egymást győzködve a „titkos tudományukban”, egyre hevesebben magyaráztak. Mamuka újból rájuk parancsolt: „Csönd legyen, jön a szimatoló!” És már nyílt is a kis szalmatető ház ajtaja.

Azt mondják, én odasirültem az érkező elé, és ahogyan tanították, jól nevelten köszöntem. „Szia, szimatoló bácsi, mit fogsz itt szagolgatni?” Állítólag elállt a lélegzete az odabent lévőeknek és a frissen érkezőnek egyaránt! Súlyos pillanatok voltak ezek! Mert csacska-ságom révén kimondatott az, amit mindenki tudott a faluban, hogy bizony az érkező a falu egyik besúgója! A leleplezett minden bizonynyal legszívesebben kifutott volna a világból szégyenében, ám a döbbenettől letaglózva elbotorkált a lócaíg, és ott lerogyva remegő szájával motyogott valamit. De nem sokáig maradt ott, mert valami sürgős tennivalóra hivatkozva, minden jót kívánva megindult az ajtó felé. Még mielőtt elérte volna a kilincset, belém botlott, s amint ott álltam előtte szöszkén, kíváncsian, lehajolt hozzám, és azt kérdezte zavarában: „Na te csöppség, megmondod nekem, mi leszel, ha nagy leszel?” A visszaemlékezők szerint én nyomban rávágtam: „Államtitok!” Ha az előző kínos percek a háziak valahogy túl is élték, a helyzet komikuma mégiscsak a vendéget érintette kínosabban. Ám az én megnyilatkozásom miatt valamennyien a megsemmisülésből próbálkoztak kikecmeregni. Mamuka szabódott: „Beszél ez a gyermek összevissza!” Apám, hogy mentse a menthetetlent, így összegzett: „Kicsi még a mi jányunk, nem tudja még, hogy mit beszél! Ki tudja, hol hallhatott ilyeneket!” – próbált szabódni. Ettől a távozóban lévő, mint aki megtáltosodott, gúnyos mosollyal vigyorgott apám felé: „Hát persze, Karcsikám, hát hogyne, kicsi még! Meg aztán valóban, ki tudja, hol hallhatott ilyeneket, hiszen ti nem politizáltok, ugye?” Mint aki jelezni akarta, hogy nyeregben van, köszönés nélkül elviharzott. Hogy miként dolgozta fel a családom ezt a traumát, már soha nem fogom megtudni, annyi bizonyos, hogy beszélgetéseik elején a továbbiakban minden esetben gondoskodtak arról, hogy eltávolítsanak. Folyton elküldtek hintázni, vagy kérték, szedjek virágot a kiskertben, esetleg pár fillérrel átküldtek a szomszéd szatócsboltba, hogy vegyek magamnak édességet. Ha elég ügyesen somfordáltam vissza, továbbra is hallottam ezeket a felfoghatatlan szavakat. Szinte ma is látom egymást leső pillantásukat, hallom titokzatos hangvételeiket, olykor szinte suttogva, szemük sarkából egymás reagálását is vizslatva, jelentő-

ségteljes hatásszüneteket tartva beszélgettek. Én egyre nagyobb érdeklődéssel akartam tudni mindenről, hogy mit jelent, de nem mindig értek rá elmagyarázni. A felnőtt férfiak szinte minden este kártyáztak apókám szalmatetős, döngölt padlózatú, vertvályogházának hátsó traktusában, vagy csak úgy csináltak, leplezendő a mindig mindent megvitatni akaró kényszerüket. Az asszony-népek a gyereksereglettel együtt az első részben főzőcskéztek, sütögettek, kukoricát morzsoltak, vagy éppen a saját földjeiken kiáztatott kendert dolgozták fel. Mintha dalárdaegylet tagjai lettek volna, bármely cselekedetüknél vígan vagy esetenként melankolikusan énekeltek. Bárki azt gondolta volna, hogy ezt az örömködést saját szórakoztatásukra tették. Mi, gyerekek, építőkocka hiányában a lemorzsolt kukorica csutkjából tornyokat építettünk, még mielőtt a csikós sparhelt martalékává vált volna. Az az emlék mélyen beleivódott az emlékezetembe, amikor nagyapám, meghallva a fehérnép elcsendesedését, az addig általam nem ismert mély hangján átmordul a nyitott kéményes pitvaron át. Csak úgy hasított a hangja a levegőt: „Énekeljetek!” Láttam a nénikéim, ángyaim arcán átsuhanó feltétlen engedelmességet, megértettem, hogy nemcsak nekem, de nekik is azt kell tenniük zokszó nélkül, amit apókám parancsol. A nóták, dalocskák egymást követték, ám nem voltak olyan örömmámorosak, mint a parancsot megelőzően. Marcsa néném közben mindig fülelt, és ha a kutya ugatott, biztatta a többieket, hogy hangosabban! Mert ez volt a jel a másik szobában lévőknél: valaki érkezik! Az ilyen esték kezdetén apóka mindig rászólt Marcsukára: „Tudod, mi a dolgod!” És ő bizony tudta! Éberen őrködött, figyelte a kiskapu csattanását, amelyet külön felszereltek erős rugóval, vagy leste a kutya nyüszítését, amely idegen érkezését jelezte. A kis kíváncsi kobakomban felmerült, honnan és miért került az én mindig mosolygós, kedves nagypapám torkába az a csúnya, ismeretlen hang. Szerettem volna látni az arcát, hogy az is megváltozott-e a hangjával együtt ilyenkor. Odabent, a hasam közepén valami furcsa dolog történt, és nem akart elmúlni. Majdnem olyat éreztem, mint amikor a szomszéd kutyája nagyon ugatott, és rángatta a kerítést, amikor a közelébe mentem. Nagyon féltem,

és gyorsan elszaladtam onnan. Lehet, hogy szaladás közben kiesett belőlem az a félős érzés, mert mire beértem apóka udvarába, már nem is fájt ott a hasam fölött, elmúlt az ijedés. De ez a furcsaság, amióta meghallottam azt a nagyon haragos hangot, nem akart bennem elmúlni, és fájt, remegett is bennem valami, de nagyon erősen. Ha nem lett volna este, akkor biztos kiszaladok az udvarra, csapok pár kört, hogy megint kiessen belőlem a félés, de este volt, és nem mehettem. Pedig nem jó ez a fájás, ezt valahogyan ki kellene venni belőlem. Kisomfordáltam a pitvarba, ott a félhomályban megbújva láthattam mind a két szoba történéseit. Nagypám hosszú parasztházán a hosszú verandáról két bejárat volt. Az elsőn át a konyhával egyben lévő pitvaros helyiségbe érkeztünk. Innen két irányban lehetett megközelíteni a lakóhelyiségeket. Bal oldalon nyílt az első szoba, ahol a vendégek nőtagjai és a gyerekek tartózkodhattak. A jobb oldali volt a férfibirodalom, ahol kártyáztak, borozgattak, beszélgettek, megváltották a világot ezeken az összejöveteleken. Az egyik szobában énekeltek „muszájságból”, meg tettek-vettek, szorgoskodtak, mindig az idénynek megfelelő munkákat végezték. Tipikus téli elfoglaltság volt a szövés, fonás, csepülés. Ősszel leginkább a fokhagymatermést fogták fonatokba. Kukoricát morzsolni egész évben kellett a sok jószágnak. Ha a pitvarban elbújtam, akkor szemmel tudtam tartani az elkülönítetteket. Az első szobában mindig minden ugyanúgy történt. Nem úgy a másikban! A felnőtt férfiak csak fogták a kártyalapokat a kezükben, de nem mondták, hogy filkó meg makk, vagy ilyesmit, ahogyan szokták. Helyette azt hallottam, hogy „csitt”, meg hogy „ne olyan hangosan!”. A kártyázók asztalán borospoharak is voltak, időnként koccintottak, ahogy máskor szoktak, de most azt is valamiért máshogy csinálták! Állandóan azt hajtogatták: „Isten hozott itthon!”, és mindenki a dupla bácsinak a hátát veregette. Ez a bácsi olyan hosszú volt, mintha édesapám, meg Anti bátyám egymás tetejére állt volna! Amikor átjöttek a szomszédból, kettéhajtotta magát, hogy beférjen az ajtón. Furcsa bajusza alól azt mondta, hogy most már nem csak udvarol a szomszéd Lőrincz Marinak, de feleségül is veszi. Örvendeztek, és egymás szavába vágva mindenki mondott

valamit: „Úgy legyen, Isten áldásával!” meg hogy „Fogjátok egymás kezét egy életen át!”. Na, amikor ezt meghallottam, foghíjas szám elé kaptam a kezem, mert annyira kellett nevetnem! Láttam én már menyasszonyt meg vőlegényt, de azok normálisak voltak! Ezek meg nem! Mert ugye Fedor a dupla bácsi – azt mondták, Kassára viszi Lőrincz Marit asszonynak –, Mari meg olyan icike-picike néni, mintha gyerek maradt volna! Hát hogy fogják ezek egymás kezét fogni? Szegény Marinak mindig el lesz zsibogózva a keze, mert állandóan fel kell emelnie, ha a férje kezét akarja majd fogni... Akkor a hasam rángatózott a nevetéstől, de ez a remegés jó volt, és nem fájt. Amit viszont apóka haragos hangja belém tett, azt nem szerettem, nagyon rossz volt nekem. Leskelődtem búvóhelyemről mind a két szoba irányába. Egyszer csak Marcsa néném váratlanul megjelent, jól megijedtünk egymástól. Valamiért kijött a pitvarba, ám amikor meglátott, beparancsolt engem az éneklők közé. Aztán amikor nem figyeltek, én megint kiszöktem, hogy lássam, mit csinálnak ott a másik szobában. Ösztönösen éreztem, látnom kell, mert valami nagyon más, mint amilyen lenni szokott. Úgy is volt! Olyat még nem láttam sohasem! Már megint koccintottak, és a dupla bácsi elkezdett sírni, amikor kiürült a pohara. Én addig azt hittem, hogy csak a gyerekek tudnak sírni. Amikor láttam, hogy a nagyok is, még jobban megijedtem! A látottak hatására elkezdtem félni, és reszketni odabent. A féls egyre nagyobb lett, amikor a bácsi elővette az igazolványát, mutogatta a többieknek, és az asztalt püfölte kétségbeesetten. Közben összevissza törölgette az arcát meg az orrát, pedig nem is volt a kezében keszkenő! Az óriás kezével ütögette a papírt, és azt kiabálta: „Nézzétek meg, ide az van írva, Kosice, látjátok, Kosice! Pedig magyar vagyok én is, akárcsak ti!” A többiek teletöltötték a poharát, ő kiitta, és elkezdett megint koscicézni. Nagypám azt mondta: „Minékünk Kassa! Kassa volt, és az is marad mindörökre! Erdély és a Felvidék magyar! A piszkosok, a nyomorultak! Ezt csinálták! Elszakítani a magyart a magyartól!” Töltött magának, megitta. Megint töltött, azt is lehajtotta. Már senki nem fogta a kezében a kártyát, de a poharat sem. Apám és az öccse, Anti, felemelt ujjukkal, sokat sejtetően mutogattak,

és eltorzult arccal suttozták egymásnak: „Lesz még ez másképpen!” Fedor sírt az asztalra borulva. Nagyapám pedig egyre csak azt hajtogatta: „A piszkosok, a piszkosok! A nyomorultak!” Nagyon fájt már a hasamban az ijedés, nem akartam olyannak látni őket, mint amit most csináltak. A sparhelt karikája felvilágított a gerendára, oda volt akasztva a törölköző. Mindig odazavartak, ha összekentem magam. „Piszkos a kezed! Eriggyé csak, mossál kezet!”

Ezért tudtam, hogy a törölköző alatt ott van a lavór, ahol kezet szoktunk mosni. Kitapogattam, gyorsan megfogtam a szappant, és sírva beszaladtam vele apókámhoz. Feléje nyújtogattam a szappant, és azt kiabáltam: „Mosdassátok meg azokat a piszkosokat, akik bántottak titeket! Nem akarom, hogy a piszkosok bántsanak benneteket!” A felnőttek kigúvadó szemekkel, tátott szájjal nézték és hallgatták siralmaimat. Nagyapám is csak nézett rám óriási, fénylő szemekkel, amelyek tele voltak könnyel, ám sokáig nem mondott semmit. Én meg csak egyre erősebben sírtam, mert megpróbáltam mindenkinek odanyújtani a megváltást ígérő szappant a kezemből. Nem nyúlt érte senki, nem vették el a kezemből, pedig én többször megpróbáltam mindenkinek odaadni kétségbeesett bőgésem közepette. Óriási csönd volt a kártyaasztalnál, csak én kiabáltam a mosdatást feléjük, a másik szobából pedig áthallatszott az erős muszájból éneklés. Már alig láttam a könnyeimtől. Annyira kellett sírnom, a hangom meg kezdett elfogyni, a fájás meg a hasamnál még nagyobb, még erősebb és fájdalmasabb lett. A felnőttek dermedten ültek, még csak nem is pislogtak! Nagy sokára aztán nagyapám felugrott a lócáról, kicsit kacsaringósan, tántorogva megindult a másik szoba irányába, de alig vitték a lábai. Megtántorodott, akkorát kiabált, hogy az biztosan felhallatszott a tetőn keresztül még a csillagokig is! „Abbahagyni! Elég!” Már nem énekelt senki odaát, megszeppenve hallgattak. Visszatámolygott az ajtóig. Megtámasztotta az ajtófélfát mind a két kezével, ily módon stabilizálta magát, és parancsokat osztott: „Károlyom, vidd haza a jányt, Antim, te kísérd át Fedort a szomszédba.” Megfordult, sokáig állt ott, fogta a fejét, biztosan azért, mert nagyon rángatózott a válla. Amikor végre elindult kifelé, a kezeivel csapkodott mindenre.

Az ajtóra egyet, püff, a stelázsira egyet, püff, csak úgy potyogtak le róla a csörömpölős dolgok. A köpenyajtóra egyet, püff, a veréce-ajtóra is, püff! És közben csak azt kiabálta: „Verje meg a Jóisten őket! Verje meg őket, úgy bizony, méghozzá mind a két kezével!” Én rögtön tudtam, hogy a piszkosok megbüntetését kéri! Biztos voltam benne, hogy mire kiér az udvarra, Istenke már látja őt az égből. De abban is biztos voltam, hogy Istenke tudja azt, hogy az én nagyapám mindig jó, csak most bántották! Bántották azok a piszkosok! De biztos voltam abban is, hogy most aztán elnyerik a méltó büntetésüket, majd jól kikapnak! Istenke visszabántja őket, azokat a piszkosokat. Nagyon, de nagyon megveri őket, méghozzá egyszerre mind a két kezével!

A kis vályogházra olyan csend nehezedett, amely elkezdett befészkelődni a szívek és a lelkek legbelsőbb bugyraiba. A gyereksereg ösztönösen, tudatlanul átvette a felnőttek némaságát. A férfiak borgőzös mámora ebben a fájdalmas csöndben elillanni látszott, ám a kijózanodás félelmetes felismerések mély barázdáit rajzolta ábrázataikra. Az asszonyok az értetlenség szikráit hordozva szemekben jobbnak látták nem firtatni a történeteket, csak minél hamarabb hazamenni ebből az értetlen, lelket szorító örökkévalóságból. Még sohasem láttam ilyennek a mindig vidám és jókedvű családtagjaimat. Rosszabb volt ez a világ összes kutyaugatásánál és nagyapám félelmetes kiabálását követő sírásánál, csapkodásánál is. Csak néztem őket kétségbeesve, tudtam, hogy most nem szabad kérdezni. De ha lettek is volna kérdéseim, kisírt lelkemmel képtelen lettem volna hangot kiadni magamból. Apám felnyalábolt, mindenki készülődött hallgatagon, már csak az én időnkénti szipogásom, elgyötört hüppögésem volt hallható. Lehajtott fejjel, egymásra sem nézve, senki nem köszönt senkinek, szétszéledtünk. Amíg haza nem értünk az Acsádi utca másik végére, apám folyton beszélt hozzám, pedig félelmemben most kivételesen nem is kérdeztem. Azt mondta, sokat fogunk majd mi még beszélgetni arról, hogy magyarok vagyunk, és hogy ez mit jelent. Mivel most még kicsi vagyok, ráadásul olyan késő este van, inkább megtanít nekem egy szép dalt, amely csak a magyaroké, senki másé. A magyaroké, ismételtegette,

kicsiké, nagyoké az egész országban, és a világon bárhol élő magyaroké. Ahogyan egyik karjáról időnként a másikra átvett, meg-megállt, és olyankor az éneklést is mindig abbahagyta. Mikor elindult, ismételten újakezdte megint, mindig előlről. Nem is volt nehéz ének, mert mire hazaérkeztünk, a sok ismétléstől már én is tudtam az „Isten áldd meg a magyart”. Máskor papusom mesélni szokta nekem elalvás előtt a „Ringatja a kóró a kismadarat” vagy a mézeskalácsházaset. Úgy látszik, összegabalyodott apámban valami, mert azon az estén a mese helyett is a magyar áldót kaptam elalvás előtt. Életemben először akkor hunytam le a szemeim ébredező tudattal – ugyan az értelme még nem volt világos –, magyar vagyok!

Márk Zsuzsanna

TRIANON ÉS ÉN, TRIANON ÉS MI

Sok időre volt szükségem, mire meg tudtam érteni és fel tudtam dolgozni, hogy én erdélyi magyar vagyok. Az elején egyértelmű volt, hogy magyar vagyok, hiszen mindenki magyarul beszélt körülöttem. Aztán nem értettem, hogy miért kell nekem románul tanulnom, ha én magyar vagyok. Később nehezemre esett megérteni, hogy miért azt kell írnom mindenhova, hogy „román állampolgár”, ha én magyar vagyok. Aztán elkezdett lelkiismeret-furdalásom lenni, mert a román csapatnak szurkolok, amikor a téli olimpiát nézem. Valamiért azt hittem, hogy választanom kell, hogy román vagy magyar kell legyek, de ma már tudom, hogy erdélyi vagyok.

Márk Zsuzsa vagyok, 21 éves. Erdélyben születtem, ott is éltem az egyetemi évek kezdetéig. 2018 óta Budapesten élek, és néha még mindig nem érzem otthon magam. Külhoniságom és Trianon megértése nehézkes és hosszú folyamat volt, de ma már büszkén tudom mondani, hogy erdélyi vagyok. Első találkozások alkalmával nem szoktam túl sok információt megosztani magamról, de az, hogy erdélyi vagyok, általában az első pár percben előkerül.

Hároméves koromban tűnt fel először, hogy más nyelven is beszélnek körülöttem. Egy olyan környéken éltünk, ahol nem volt magyar óvoda, így szüleim kénytelenek voltak román óvodába vinni. Ezzel csak az volt a probléma, hogy egyáltalán nem beszéltem románul, valószínűleg annyit tudhattam, hogy „igen” és „nem”. Kevés emlékem van arról az időszakról, de arra tisztán emlékszem, hogy nagyon félttem. Mivel nem tudtam románul, nem tudtam elmondani, ha valami gondom volt, nehezen tudtam részt venni a közös játékokban, és nem igazán tudtam a többi gyerekkel játszani. Az első ovis barátom a takarítónéni volt, mert ő tudott magyarul. Hozzá szaladtam, ha ki kellett mennem a mosdóba, őt kerestem, ha szomjas voltam, neki mutattam meg a rajzaimat.

Amikor kilencéves voltam, a nagyszüleimnél vakációztam Kolozsvár mellett. Egyik nap elmentünk kirándulni a Tordai-hasadékhoz. Amíg az ebédre vártunk, az akkor hatéves unokatestvéremmel a közeli kis patakban játszottunk. Akkor sem igazán mertem románul beszélni, de már tudtam pár szót. Mellettünk három román gyerek játszott, hívtak minket is, hogy játsszunk velük, de mivel nem tudtunk románul, nem válaszoltunk. Újra hívtak minket, már kevésbé kedves hangnemben, végül megkérdezték, hogy miért nem beszélünk. Annyit tudtam kinyögni, hogy „suntem maghiari”, ami azt jelenti, hogy magyarok vagyunk. Ekkor elkezdtek nevetni és sárral dobálni minket, gondolom, nem díjazták magyarságunkat. A kis unokatestvérem sírni kezdett, úgyhogy otthagytuk a patakot, majd szép csendben visszamentünk a nagyszülőkhöz, és nem beszéltünk az incidensről.

Amikor tízéves voltam, egy olyan faluban laktunk, ahol a rendőrökön és az orvoson kívül mindenki magyar volt. Olyan volt, mint egy kis oázis, ahol a nap legnagyobb részére el tudtam felejteni, hogy mennyire megijeszt a román nyelv. Aztán egy nap kötelező oltást kellett kapnunk, így az osztálytársaimmal az orvosi rendelőben vártunk a sorunkra. Volt, aki az oltástól félt, de legtöbben attól féltünk, hogy az orvosnő kérdez majd valamit tőlünk, mi pedig nem értjük. Egy kis papírkára leírtam pár egyszerű mondatot, hogy tudjak lesni valahonnan, ha netán szükség lenne rá, de a papírkám

a kabátom zsebében maradt. Erre csak akkor jöttem rá, amikor az orvosnő megkérdezte, hogy van a kishúgom, aki akkor kétéves volt. Egy pár pillanatra azt hittem, kiugrik a szívem a helyéről.

Amikor tizenkét éves voltam, egy olyan városkába költöztünk, ahol túlnyomó többségében románok éltek. Ez éles váltás volt számomra az előző lakhelyünkhöz képest. Ekkor már nagyjából tudtam románul, de nagyon féltem beszélni. Azzal, hogy olyan környezetbe kerültem, ahol mindenki nagyon jól tudott románul, csak romlott a helyzet. Még akkor is felírtam a kezemre a mondanivalómat, amikor buszjegyet vettem. Rettegtem attól, hogy kinevetnek a rossz románom miatt, így ha csak lehetett, nem beszéltem.

Amikor tizenöt éves voltam, a Kolozsvári Református Kollégiumban kezdtem a kilencedik osztályt. Ez azt jelentette, hogy 300 kilométerre voltam a szüleimtől, és kollégiumban laktam. Az év eleji szintfelmérő tesztet románból négyes lett, ami Magyarországon a kettő sem éri el, tehát bukó jegy. Egy rossz jegy nem nagy dolog, számomra viszont szörnyűség volt. Szinte minden másból jó voltam, de a román egy kisebb rémálom volt sokunknak. Onnantól kezdve minden románóra előtt rettegtem, és a füzetemet bújtam, remélve, hogy nem szólítanak fel, és nem kell románul beszélnem a többiek előtt.

Amikor tizenhat éves voltam, volt egy kisebb balesetem, és eltört a könyököm. Vissza kellett mennem ellenőrzésre, de az orvosom román volt. Tizenhat évesen, amikor más országokban már jogosítványom lehetett volna, én megkértem anyukámat, hogy írja le nekem pontosan, szóról szóra, hogy mit kell mondjak az orvosnak, mert annyira féltem románul beszélni.

Amikor tizenkilenc éves voltam, érettségire készültem. Az összes tárgyamtól féltem, de egyiktől sem annyira, mint a romántól. Annyira rettegtem, hogy a románra nagyjából háromszor annyi időt fordítottam, mint az összes többi tárgyamra. Az utolsó hetekben már semmi másból nem állt a napom, csak a romántanulásból.

Ugyanabban az évben, tizenkilenc évesen elmentem életem első állásinterjújára. Szinte biztos voltam benne, hogy nem fognak felvenni, mert a romántudásom nem volt megfelelő, így nagyon meglepődtem, amikor behívtak egy elbeszélgetésre. Az interjú kez-

dele előtt szinte félórán keresztül sírtam a bejárat mellett, mert annyira féltem, hogy nem leszek elég jó, a romántudásom nem lesz elég jó. Összeszedtem magam, bementem, és már az első kérdésre alig tudtam válaszolni a torkomban lévő gombóctól.

Amikor húszéves voltam, felvettek a kiválasztott egyetememre. A beiratkozás előtt felkerestem a tanulmányi ügyintézőmet, mert nekem minden picit másképp ment, mint ahogy normál esetben kellett volna, mivel Romániában érettségiztem. Bár a magyar állampolgárságom 2012 óta megvan, a hölgy, miután látta, hogy a lakcímkártyámon az szerepel, hogy „külföldi lakcím”, közölte velem, hogy nem vagyok igazi magyar, amíg nem lakom Magyarországon. Az ezután következő mondatokból csak annyi maradt meg, hogy így már külföldinek minősülök és nem magyarnak, így nem vagyok jogosult az állami helyemre.

Most huszonegy éves vagyok, és még mindig vannak emberek, akik megkérdezik tőlem, hogy ha én román vagyok, akkor miért tudok magyarul, vagy hogy miért nem beszélek helytelenül és tájsházban, mint ahogy azt a filmekben hallották.

Ezek mind hétköznapi példák, apróságok, amelyek tökéletesen megmutatják, hogy milyen is valóban külhonnak lenni. Ez nem az a kép, amely sokszor eltúlozva jelenik meg a sajtóban, vagy amelyről a tudományosnak álcázott könyvek beszélnek. Nem tagadom, vannak csúnya pillanatok, amikor közel akarják megdobálni a március 15-i ünnepek résztvevőit, de ez sokkal több annál. Ez egy belső harc, szorongás, aggodalom és bizonytalanság, és nem a folyamatos fizikai fenyegetettség.

Az egyetemen tanultam egy történelemfilozófiai elmületről, amelynek neve kihívás és reakció. Az elmélet Arnold Toynbee élete legnagyobb művében jelent meg, a tizenkét kötetes *A study of history* című munkában. Toynbee huszonhat nemzet hatalomra jutását és bukását elemzi azt állítva, hogy minden nemzet találkozik kihívásokkal, legyen szó új terület meghódításáról, belső gondokról, külső nyomásról vagy túl nagy bőségről. Ha ez a kihívás túl gyenge, akkor a nemzet nem fog fejlődni, és előbb-utóbb elbukik. Ha a kihívás túl nehéz, akkor a nemzet szintén elbukik, mert

képtelen lesz megoldást találni a problémára, viszont ha a kihívás megfelelő mértékű, akkor a nemzet megerősödik és felülemelkedik a problémán. Ennél természetesen sokkal többről van szó az elméletben, de számomra fordulóponthoz vezetett. Bár Magyarország nem egyike az elemzett országoknak, mégis elkezdtem azon gondolkodni, hogy mit írt volna Toynbee a mai magyarokról, hogy látná helyzetünket, mit gondolna arról, ahogy a Trianon okozta helyzetet kezeljük, hiszen Trianon nem más, mint egy nehezebb kihívás, amellyel szembe kell néznünk. Ekkor lett egyértelmű számomra, hogy Trianon nem egy halálos ítélet, hanem egy kihívás.

Az elején nem értettem a helyzetet, majd utálni kezdtem a románokat, amiért nem engedik, hogy mi újra magyarok legyünk. Sokáig elhittem a nagyon negatív képet, amelyet a románokról festenek, azt hittem, mindenikük gonosz, és bántani akarnak minket, azt hittem, mindenikük csúfolkodik a magyarságunkkal, és olyanokat mondanak, hogy tűnjünk el az országukból. De ez nem így van. Vannak románok, akik kíváncsiak a történet másik oldalára is, vannak románok, akik szeretnének megtanulni magyarul, mert szerintük ez egy különleges nyelv. Vannak románok, akik barátként gondolnak ránk, és nem ellenséggként vagy betolakodóként.

Otthon ritkán beszéltünk Trianonról és az így kialakult helyzetről, ez egy olyan téma, amelyről mindenki tudja, hogy van, de nem firtatja, ha nem muszáj. Ez azt hiszem abból is következik, hogy a mi családjunk viszonylag fájdalom- és veszteségmentesen élte túl a változásokat. Nem szakadt szét végérvényesen a családjunk, magyarságunkat megtartva lehetek én is ma magyar. Sajnos nagyszüleim elhunytak, mielőtt tudatosan megkérdezhettem volna tőlük, hogy ők hogyan élték meg, ők mitől féltek, és minek örültek. Tudom, hogy az ők életükben is sok hétköznapi és apróságoknak tűnő helyzet volt, amikor szinte teljes mértékben megváltozott a jól ismert világuk, de soha nem hallottam őket negatívan beszélni az életükről. Ma már tudom, hogy ez nagymértékben befolyásolta azt, ahogyan én az egész helyzetre tekintek.

A szüleimről és az ő Trianon-történetükről szeretnék mesélni. Nem a lelkizős, történetmesélgetős fajta család vagyunk, így csak

néha elejtett történetekből tudtam összerakni magamban az ő élményüket is. Sokáig nem értettem, hogy miért nem beszélünk minderről, de így huszonegy évesen úgy gondolom, hogy ez is segített a helyzet elfogadásában. Azzal, hogy nem beszéltünk minden apró történésről és sérelemről, lehetőséget teremtettek számomra, hogy őszintén megformáljam véleményemet, hogy saját élmények alapján és külső hatás nélkül megértsem, miért érzem azt, amit. Ha jól emlékszem, már tizennyolc éves voltam, amikor megkérdeztem édesanyámtól, hogy ő végül is miért román és nem magyar tanítóképzőben végzett. Amíg el nem kezdtem gondolkodni a saját továbbtanulásomon, eszembe sem jutott rákérdezni erre. Azt tudtam, hogy ötödik osztálytól már román iskolába járt, mert nem volt más a környéken, és titokban mindig örültem, hogy nekem az oviban véget ért ez az élmény, de a történet folytatása meglepett. Mivel román iskolába járt a felvételi időpontjáig, a magyar tanítóképzőben elutasították, mondván, hogy aki román iskolába járt, az ne tanítson magyar gyerekeket. Bár tökéletesen beszél magyarul, és szerintem több magyar házi olvasmányt olvasott el önszántából, mint én, nem engedték, hogy felvételizzen. És újra a külső körülmények szabták meg életünk alakulását. Édesapám története is az iskolához köthető, de picit másképp. Nagytatám mérnöknek szánta, így sokáig román iskolába járt, amíg el nem döntötte, hogy márpedig ő lelkész lesz. A felvételin nem csak káté- és bibliaismeret-vizsga volt, hanem magyar is, így kiállva a döntése mellett, végzős évében átiratkozott az akkor induló magyar középiskola végzős osztályába. Ez a két különálló és egymástól teljesen független eset ugyanarra tanított meg. Minden helyzetből a lehető legjobbat kell kihozni, akkor is, ha az nem az, amit eredetileg szerettünk volna, és akkor is, ha ijesztő.

Én pontosan így élem meg a magyarságom, bárhol is vagyok. Vannak helyzetek, amelyek nem ideálisak, amelyek nem kedvünkre valók, amelyek megijesztenek. A külhoniak helyzetében ezek mind megjelennek, megfűszerezve egy kis szorongással és bizonytalansággal. Ennek ellenére ez egy olyan helyzet, amellyel együtt kell tudnunk élni, és lehetőségeinkhez képest a legjobban kell tudnunk megélni. Elmondhatatlanul sok függ attól, hogyan éljük meg. Ami-

kor hároméves voltam, és senkivel nem tudtam játszani az oviban, legalább ott volt a takarítónéni, aki hátralevő ovis éveimben az egyik legjobb barátom lett. Amikor kilencéves voltam, és kinevettek azért, mert magyarok vagyunk, reszkető lábakkal és komoly gondolkodás árán ugyan, de meg tudtam kérni a nevető gyerekeket, hogy hagyják abba, és ne bántsanak. Amikor tízéves voltam, és a román orvosnő beszélgetni próbált velem, én pedig rájöttem, hogy nincs nálam az előkészített kis válaszos papírkám, bár úgy válaszoltam neki, mintha az életem múlna ezen, reszkető kis hanggal, de végül válaszoltam. Amikor tizenkét éves voltam, és még buszjegyet venni is féltem egyedül, egy olyan legjobb baráttra leltem, akinek édesanyja román, így volt, akinek a kedvéért megerőltessem magam, és pár szót merjek végre románul is kimondani. Amikor tizenöt éves voltam, és már az év elején bukásra álltam románból, sok késő esti tanulás és segítségkérés után kijavítottam a jegyemet, és titokban, szép lassan kezdtem megszeretni a román irodalmat. Amikor tizenhat éves voltam, és anyukám által előre megírt szöveggel mentem az orvosomhoz, mert féltem románul beszélni, végül eltettem a papírkámat, és megpróbáltam önállóan elmondani, hogy érzem magam. Amikor tizenkilenc éves voltam, és az érettségire készülve minden más tanulnivalót elhanyagoltam a románérettségi miatt, mert annyira rettegettem tőle, végül akkor kaptam románból az egyik legjobb jegyemet. Amikor tizenkilenc éves voltam, és elmentem életem első állásinterjújára, és az ajtó előtt sírtam, mert féltem, végül megkaptam az állást, és pár hónap alatt megtanultam bátrabban beszélni románul. Amikor húszéves voltam, és azt mondták nekem, hogy nem is vagyok igazi magyar, rájöttem, hogy nem attól leszek valóban magyar, amit mások mondanak rólam. Most huszonegy éves vagyok, és már tudom, hogy nem szégyen az, hogy szépen tudok beszélni románul is és magyarul is.

Ezek mind kihívások voltak, amelyek akkor nagyon ijesztők voltak számomra, de mindenik helyzetből tanultam valamit, mindenik helyzet következtében erősebb és bátrabb lettem. Ilyen volt és ma is ilyen Trianon is a külhoniak számára, egy helyzet, amely nem ideális, de távolról sem jelenti a világvégét számunkra. Végso

son, Trianonnak is fontos szerepe volt abban, hogy hagyományaink így megmaradtak, és ennyire fontosak számunkra. Nehéz megmondani, hogy Trianon nélkül mi lenne a gyönyörű kalotaszegi vidékkel, ahol a lányok ma is maguk varrják meg első mellényüket és pártájukat, mi lenne a széki falvakkal, ahol vasárnap még mindig népviseletben mennek templomba, vagy a Mezőséggel, ahol még mindig magától értetődő, hogy a nagymamák régi népdalokra tanítják unokáikat. Ezek kincsek, amelyek ma is élnek.

Nem gondolom azt magamról, hogy rengeteg különleges tulajdonságom lenne, amelyeket az emberekkel mindenképp meg kell osztanom, de az, hogy erdélyi magyar vagyok, igenis olyan valami, amire megtanultam büszkének lenni és nem rejtegetni. Szeretném, ha el tudnám mondani a többi fiatalnak is, hogy bár Trianon egy szomorú dolog, távolról sem annyira negatív és sötét, mint ahogy az sokuk gondolataiban él. Számomra, akit Trianon nap mint nap érint, nem negatív és sötét, csak egy nehezebb kihívás, amellyel meg kellett tanulnom megküzdeni.

Marton Máté

HATALMAS VÁLTOZÁSOK KISEMBEREK SZEMSZÖGÉBŐL

Mi a jelentősége annak, ha valakik vagy valamik egy egységet alkotnak? Mitől lesz valami egyáltalán egység, és mikor kezdődik az, amit már nem tekinthetünk annak? Egyáltalán lehetséges-e bármivel megbontani egy egységet, vagy bármennyire is igyekezzhet valaki a szétszakítással, az mindig megtalálja majd a módját annak, hogy újra összeálljon? Ezeket a kérdéseket számos dologgal kapcsolatban feltehetjük, azonban a válasz mindig valami más lesz, és leginkább attól függ, hogy esetünkben mi alkotja azt az egységet.

Idén egy olyan kimondhatatlanul sajnálatos esemény századik évfordulójára emlékezünk, amely egy hatalmas egységet bontott meg, ennek következményeit pedig a mai napig érezheti mindenki, aki bármilyen módon hozzátartozik az esemény elszenvedőinek közösségéhez. Azon a bizonyos júniusi napon, amelyre valószínűleg egész életünk során egyfajta gyásszal és fájdalommal fogunk visszatekinteni, egy nemzet, valamint lakóinak élete örökre megváltozott. Száz év távlatából visszatekintve pedig elmondhatjuk,

hogy továbbra sem voltunk képesek ezt elfelejteni, és soha nem is leszünk képesek rá, még ha már régen bele is kellett törődnünk.

Felsorolhatnánk ennek a békeszerződésnek a következményeit egy egész ország gazdaságát tekintve, akár tanulmányozhatnánk azt is, hogy milyen hatása volt ennek Európára vagy a világra nézve, azonban van egy olyan mértékű következménye is, amely méretében ezek mellett lehet, hogy kicsinek tűnik, mégis ez volt az, amely a legtragikusabb, hiszen minden ilyen mértékű döntés után emberi sorsok milliói fordulhatnak rosszra.

Hétköznapi emberként megélni afféle eseményeket, amelyekről mindenki tudta, hogy semmilyen befolyást nem tud majd gyakorolni rájuk, és nem lesz más, mint elszenvedője az események sodrának – ez annyira nehéz lehetett, hogy fel sem fogjuk igazán. Beletörődni abba, hogy egyik napról a másikra valaki hirtelen egy idegen országba kerüljön, hazájától elszakítva, úgy, hogy el sem hagyta a helyet, amelyet otthonának nevez, vetekedett a lehetetlennel. Igazán rosszul hangzik, de még talán azok jártak jobban, akiknek ezt családotul kellett átélniük, hiszen legalább nem voltak egyedül egy ilyen emberpróbáló helyzetben. Azok viszont, akiket nemcsak hazájuktól, de családjuktól is elszakítottak, egészen más formáját élhették át a magánynak és a világban való elveszettség érzésének. Nagy eséllyel tudatosult bennük az is, hogy most bizony semmi sem úgy fog menni, mint ahogy eddig volt, minden óriási fordulatot vesz majd.

Megannyi ember érezhette magát idegennek olyan helyen, amelyet éveken keresztül a hazájának nevezett, most pedig abban a helyzetben találta magát, hogy már nem is hívhatta így, hiszen azt sem tudta, hogy az hol van igazából. Biztosan kérdések ezrei fogalmazódtak meg ezekben az emberekben abban a pillanatban, ahogy megtudták, mi vár rájuk és mindazokra, akik körülöttük élnek. Más nyelvet kell majd tanulnom? Mostantól külföldi vagyok? Az utcán egyáltalán beszélhetek majd az anyanyelvemen, vagy bajba sodor majd? Hol fogok dolgozni, ha nem is értik, ahogy beszélek? Új időszak kezdődött, amelynek a korai szakasza nem volt más, mint szintizta bizonytalanság.

Magyarok kerültek át olyan országokba, amelyekben lehet, hogy azelőtt még soha életükben nem jártak, és lehet, hogy soha nem is jártak volna, ha a dolgok egy kicsit másként alakulnak. Sokan válaszütt elé kerültek, amelynek egyik oldalán az állt, hogy otthonaikban maradnak, megtartva maguknak azokat a javakat, amelyekért esetenként egy életen át dolgoztak és küzdöttek, maradva egy olyan országban, amely lehet, hogy soha nem fogja őket elfogadni, ezáltal kizárva az érvényesülés és a beilleszkedés lehetőségét. A másik választási lehetőségük pedig az volt, hogy mindenüket hátrahagyják, és szinte új életet kezdenek azon a területen, amely az anyaországukból megmaradt, akár több száz kilométeres utazások árán is.

Mondhatnék én sok mindent, beszélhetnék tragikus sorsokról, elszakított családokról vagy elvesztett vagyonról, azonban ezeknek a szavaknak semmi súlyuk nem lenne, hiszen nem tudnám őket saját érzéseimmel vagy megélt élethelyzetekkel alátámasztani. Azonban nem mondhatom azt sem, hogy semmit nem tapasztalok azokból a következményekből, amelyek az után léptek fel, hogy majdnem száz évvel ezelőtt darabokra szakadt egy ország, amelyet büszkén nevezek a hazámnak még úgy is, hogy jelenleg nem a területén élek.

Szlovákia azon részén élek, amelyet az első világháború előtt még mindenki Felvidékként ismert, ez pedig részét képezte az akkor ismert Magyarországnak. Ugyan erre az összetartozásra bizonyítékok nem is kellenének, azonban ha mégis keresni szeretnénk, akkor bőven elég, ha vetünk egy pillantást a lakosság összetételére, amelyen a mai napig meglátszik az itt élő magyar anyanyelvű emberek számának nagysága, amely ugyan az évek során csökkent, de a helyi államnyelvvél nem vegyült.

Talán mondhatom, hogy kiskoromban éreztem ezt a legfurcsábbnak. Amikor azt tanultam, hogy mit jelent valamilyen anyanyelvűnek lenni, mivel jár az, egyáltalán mitől másabb az egyik a másiknál, és milyen értékeket hordoznak ezek magukban. Aztán, amikor arra a kérdésre, hogy „mi az anyanyelvem?”, az volt a válasz, hogy magyar, az utána következő „és hol élsz?” kérdésre pedig az,

hogy Szlovákiában, akkor érezhettem, hogy a dolgok talán nincsenek a helyükön. Később kezdett természetessé válni, hogy egy teljesen más országban élek, mint amelynek a nyelvét születésem óta tanulom, tudásomat, szókincsemet belőle pedig napról napra bővítem, azonban az egész nem éreztem igazságosnak, hiszen úgy láttam, hogy sokkal nehezebb a dolgom plusz egy nyelv tanulásával, mint azoknak a kortársaimnak, akik az állam által előírt nyelvet már azóta magukénak tudhatták, hogy a beszédet megtanulták.

Ellenben nekem kezdetben korántsem volt könnyű dolgom, hiszen kötelező volt megtanulnom egy olyan nyelven beszélni, amely anyanyelvemtől aligha állhatott volna távolabb, úgy, hogy igazából sehol sem tudtam azt gyakorolni a szlovákórákon kívül. A nyelv tanulásával kapcsolatos hiányosságaim a mai napig megjelennek néha, amikor azt használni szeretném teljesen hétköznapi helyzetekben, például amikor a fővárosba utazok valami okból kifolyólag. Szerencsére ez nem úgy nyilvánul meg, hogy meg sem tudnék szólalni, és odaállnék az elé, akivel beszélnem kellene, várva a megváltásra, azonban képtelen vagyok arra, hogy a nyelvet közvetlen és könnyed stílusban használjam, ami a személyiségem eléggé meghatározó eleme a magyar nyelv használatakor. Ezáltal nagyon nehezen ismerkedek szlovák anyanyelvű kortársaimmal, ugyanis sokszor segítőkészségük ellenére sem tudom azt az önbizalmat megtartani, amelyet az anyanyelvem használatakor érzek.

Szerencsés vagyok azért más miatt is, amit nem is én éltem át, hanem a felmenőim, akik testközelségből érezhették azt a rengeteg változást, amelyet egy békeszerződés aláírása jelentett akkoriban. A család egyáltalán nem lett szétszakítva, ugyan egy más országba kerültek, de ezt legalább mindnyájan egyszerre élték át, ott voltak egymásnak, és ha sok minden nem is, legalább ez a pont biztos volt számukra.

Fogalmuk sem volt, hogy mi lesz, mivel jár majd ez a fordulat, amibe belekerültek. Először valószínűleg azt sem tudták elképzelni, hogy az ilyen lehetséges. Mindenki éli az életét, a saját dolgaival foglalkozik, megvan a maga rutinja, a dolgok úgy történnek, ahogy azoknak történniük kell, vagy ha mégsem, akkor igyekszik hozzájuk

alkalmazkodni. Ezt is így kellett megélniük, akármennyire fájdalmas és hihetetlen volt az egész, nem betegedhettek bele abba, hogy hivatalosan kisebbségnek fognak számítani azon a területen, ahol egész addigi életüket eltöltötték, ahol felnőttek, és átéltek megannyi jót és rosszat, folytatniuk kellett mindent pontosan úgy, mintha az élet semmit sem változott volna.

A családom egyik fele ebben az időben a Magyarországot és az akkor kialakult Csehszlovákiát elválasztó határ egyik olyan szakaszán élte életét, ahol a két ország közt át lehetett járni. Ennek a csehszlovák oldalán egy máig létező falu, Medve volt a felmenőim otthona. Nem sokkal az után, hogy az országhatárokat mélyen a térképbe vésve átrajzolták, a falu is új nevet kapott, olyat, amely jobban illeszkedett az országhoz, amelyhez újonnan tartozott, így lett a szlovák neve Medvedöv. Lakossága kizárólag magyar családokból tevődött össze, ami a mai napig így van, igaz, azóta bejegyezték pár odaköltöző szlovákot is, azonban arányuk továbbra is elenyészőnek számít. Belegondolva abba, hogy a cseh és szlovák lakosok hiányának ellenére is egyik napról a másikra felvilágosították az itt lakókat arról, hogy ez többé nem Magyarország, ők pedig nem beszélik az államnyelvet, valóban lehetőség nyílik arra, hogy el tudjuk képzelni, mennyire értelmetlennek és igazságtalannak érezhették a kialakult helyzetet.

Korántsem Medve volt az egyetlen település, amelyre igaz volt ez, hiszen a határ mentén lévő, sőt még a lényegesen beljebb eső területeken is számtalan falu lakosságát alkották teljes egészében magyar állampolgárok, akiknek választaniuk kellett a „külhonban” maradás és az anyaországba való költözés között. A falvak többségének területén mára határozottan változtak ezek az arányok, és a magyar lakosság csökkenésével nő a szlovákok aránya, ők ugyanis egyre inkább betelepülnek a szóban forgó falvakba, és alakítják át az ország déli sávjának lakossági összetételét. Ez a folyamat pedig az utóbbi években kezdett csak igazán felgyorsulni. A magyarlakta déli sáv egy része igazán kényelmes távolságra található a fővárostól és annak minden lehetőségétől, akár az iskolákat, akár a munkahelyeket tekintve, azonban mégis nyugalmas lakhelyeket tud biztosítani, épp kellően

távol a nyüzsgéstől, a sok zajtól, ez pedig bátorítást jelent rengeteg, többnyire fiatal szlováknak az ideköltözésre, hogy a méltányos árú telkeket és ingatlanokat ne is említsük.

A magyar fiatalság számára nem minden esetben egyértelmű a Szlovákiában maradás, sokan – elsősorban az egyetemi tanulmányok okán – Magyarországra „költöznek”, a választás azonban soha nem egyszerű, hiszen mind a két lehetőség kizár bizonyos dolgokat, pedig hamarosan rám is az vár, hogy meghozzam ezt a döntést, hiszen napról napra közelebb állok ahhoz, hogy elinduljak a diploma megszerzéséhez vezető úton. Akik mégis a szlovák egyetemek mellett döntenek, azok számára alapfeltétel, hogy jól ismerjék az államnyelvet, ugyanis a számos tanszék közül, amelyek az országban működnek, a magyar nyelvűek száma elenyésző, így pedig nem is jön számításba az, hogy valaki diplomát szerezzen a nyelv elsajátításának megkerülésével. Azok pedig, akik már dolgozni szeretnének, különösen a fővárosban, ugyanezzel a helyzettel kell hogy szembenézzenek, nyelvtudás hiányában szinte sehol nem fognak állást szerezni.

Családom egészét tekintve, hatalmas szerencsénkre egyáltalán nem mondhatom, hogy messze kerültünk volna egymástól, pont úgy, ahogy ez a határok átrajzolásakor sem volt így, ezért pedig mérhetetlenül hálásnak kell lennünk, hiszen sokan nagyon rosszul jártak ezzel kapcsolatban. A távolabbi rokonok közül ugyan vannak, akik jobb lehetőségek reményében, illetve kalandvágy miatt messzebb kerültek tőlünk, azonban lehetőségeikhez mérten igyekeznek visszajárni, és tartani a kapcsolatot az „otthoniakkal”, így pedig hiába vannak az év nagy részében távol, azért mégis kisebbnek érződik a távolság. A közvetlen családtagjaim közül mindössze egyvalaki döntött a külföldre költözés mellett, a keresztapám, aki nagyjából húsz éve Budapesten él, vagyis semmi sem akadályoz meg minket abban, hogy tartsuk a személyes kapcsolatot, hiszen az alig kétórás távolság egyáltalán nem számít nehézségnek, ha bármilyen okból találkozni szeretnénk.

Az emberi tulajdonságok legszebbjei közé tartozik az, ha valaki elfogadóan és barátságosan tud viszonyulni olyanokhoz, akik szá-

mára elsőre idegennek is tűnhetnek, és akár hatalmas eltérések is vannak közöttük teljesen hétköznapi dolgok tekintetében. A toleranciának mára alapvetőnek kellene lennie, és kötelességünk lenne tenni annak érdekében, hogy egy közösségben mindenki a legjobban érezze magát, és soha ne szembesüljön olyasmivel, hogy hátrányosan különböztetik meg valami olyan miatt, amiről vagy ami ellen nem tehet semmit. Aki a tolerancia vagy az elfogadás bármilyen formájának a hiányát valaha megtapasztalja az életében, az egészen biztos, hogy az ilyen negatív élettapasztalatot örökre elraktározza az emlékezetében, és akár olyan véleményt is kialakíthat egy közösséggel kapcsolatban, amelyet egyébként soha nem, ha nem részesül efféle negatív bánásmódban. Ennél a témánál ismételten azt tudom mondani, hogy én szerencsésnek számítok, és azok a családtagjaim is, akikkel nem választ el minket korban két-három évtizednél több idő. Sajnos azonban ezt már nem tudom elmondani a felmenőimről, ők ugyanis egészen másként éltek meg ezt a fajta hátrányos megkülönböztetést, és míg nekem ennek a létezéséről csak beszéltek, addig ők testközelből átélték úgy, hogy semmi olyat nem tettek, amiért bármi rosszat érdemeltek volna.

A változásokat követő egy-két hónapban aligha lett volna érezhető az, hogy az akkorra Csehszlovákia részét képező „déli sáv” valóban oda tartozott volna, ahova azt besorolták. Minden terület, amely szinte teljesen magyarul volt, sokáig úgy is maradt, és nem igazán siettek a csehek vagy szlovákok átvenni az itteniek helyét, mindenki csinálta azt, amit addig is, és bíztak benne, hogy gyökeres változások nem fognak bekövetkezni. Mindazok után, hogy kisebbséggé váltak saját hazájukban, abban bíztak, hogy legalább az életükbe nem avatkoznak bele, és nem teszik azt nehezebbé. Ahogy aztán telt az idő, kezdték egyre inkább azt érezni, hogy bizonyos emberek számára kezdenek nemkívánatossá válni, amiből pedig fokozatosan súlyosbodó konfliktusok kezdtek kialakulni. Ugyan 1920-tól még hosszú ideig tartott, amíg a nézeteltérések és az állandóan érezhető hátrányos megkülönböztetés hatása igazán kicsúcsosodott, azért voltak páran, akik valamelyest előre látták azt az egyedül az embertelen jelzővel illelhető történelmi eseményt,

amely huszonhét évvel később, 1947-ben játszódtott le, és nyíltan a magyar kisebbség ellen irányult.

A trianoni békeszerződés aláírása után kis híján három évtizeddel történő tragikus és könyörtelen folyamat elindulásáig számos, igazán nagy hatású történelmi esemény játszódtott le. Ezek közül a legjelentősebbnek mondhatjuk a második világháborút, amelynek kirobbanásakor nem is beszélhetünk Csehszlovákiáról, hiszen az akkori formájában teljesen megszűnt, és ez a háborút befejező évig így is maradt. Ekkor azonban az ország területi elrendezése ismét visszaállt olyanra, amilyen volt a két, mindössze pusztítást és szenvedést magával hozó háború között, ismételten magába foglalva ezzel a továbbra is jelentős számban magyarok által lakott területeket. Ezúttal azonban nem volt elég az itt lakóknak a számtalan, háború okozta veszteséggel szembenézni, várt még rájuk valami egészen más is, ami távolról sem méltó a „lakosságcsere” elnevezésre, ahogy azt a könyvekben és a hivatalos iratokban feljegyezték. Ez a megnevezés szükségtelenül enyhíteni próbálja mindazt a szörnyűséget és igazságtalanságot, amelyet az akkor élő magyaroknak át kellett élniük, miközben ráadásul elvétele úgy is hivatkoztak ezekre a dolgokra, mintha számukra kedvező, őket segítő lépések lettek volna, hiszen végeredményben egy részük Magyarország területére került.

Az, hogy ez valóban az érdekükben történt, távolabb nem is állhatna a valóságtól. A magyar embereket akkor feleslegesnek tartották, és sajnos ezt számos befolyásos ember is így gondolta, ezért azon dolgoztak, hogy minél könnyebben meg tudjanak tőlük szabadulni, miközben embertelen körülményeket biztosítottak az egész folyamatnak, hogy a lehető leggyorsabban kivitelezhető legyen. Egyik pillanatról a másikra tudatták falvak teljes lakosságával, hogy kapnak legfeljebb egy napnyi időt arra, hogy maguk mögött hagyják mindenüket, amiért életük során keményen megdolgoztak, beleértve otthonaikat is, mivel azoknak mostantól új tulajdonosaik vannak, az ide költöztetett csehek és szlovákok. Attól érezték magukat kegyesnek a kilakoltatások végrehajtói, hogy megengedték a kitelepítetteknek, hogy egy zsákba bepakoljanak mindent, amit addigi

életükből meg szerettek volna tartani, és azzal vágjanak neki egy olyan útnak, amely mindössze az újabb bizonytalanságot kínálta számukra. Annyira hirtelen történt minden, hogy sokan valószínűleg azt sem tudták, valóság-e, amit átélnek, vagy csak egy borzalmas rémálom. Az élet a falvak utcáiról a teherautók platóira került, bár a többség még annyira sem volt szerencsés, hogy legalább autóval tudja megtenni az utat, sokaknak gyalogszerrel kellett eljutniuk az új otthonukba. Ha lehet még fokozni ennek a könyörtelenségét, akkor elmondhatjuk azt is, hogy mennyien át kellett élnék a kitelepítés másik módját, amelynek során állatok módjára, marhákat szállító vagonokba préseltek egy seregnyi embert, akik aztán kénytelenek voltak hosszú órákon keresztül utazni úgy, hogy azt sem látták, vajon merre járhatnak. A rogyásig pakolt, alig dőcögő járművek és a mellettük közlekedő embertömeg, valamint a hasonlóan megrakott vasúti kocsik látványa volt az, ami szavak nélkül képes lett volna leírni az 1947-től pár helyen akár 49-ig is tartó időszakot.

A temérdek ember között, akit marhavagonban utaztattak, ott volt a dédnagyapám is, aki azonban nem Magyarország felé vette az irányt, épp ellenkezőleg, attól csak távolabb került, mivel tudatták vele, hogy köteles munkaszolgálatra jelentkezni – mindössze a származása miatt –, amin ha nem jelent volna meg, akkor azonnal őrizetbe vették volna. A család többi részétől ismét el kellett szakadnia azok után, hogy ugyanezt meg kellett tennie, amikor pár évvel korábban besorozták, és fogalma sem volt arról, milyen messzire kerül majd az „otthoniaktól”. Ezúttal legalább arról tudott, hogy hova kerül, egy Isten háta mögötti cseh falucskába, azonban feladatairól és a rá váró körülményekről odaérkezétségéig fogalma sem volt. Egy dolgot tudott biztosan, azt, hogy bármilyen áron haza fog jutni, mégpedig az első adandó alkalommal.

Az ő szavaival élve az az út véget nem érőnek látszott. Nem emlékezett rá pontosan, hogy a valóságban hány óráig utazhatott a zsúfolt, kényelmetlen kocsiban, amelyben levegő is alig volt, azonban minden perc komoly próbatétel volt. Mindent megadott volna azért, hogy megtudja, mennyit kell még belőle kibírnia. Miután megérkeztek, és kinyitották a kocsiját, amely addig szinte min-

den fényt elzárt tőlük, megváltás volt már az is, hogy újra a szabad levegőn lehettek. Gyorsan kiderült, hogy nem tart sokáig az „öröm”, még korántsem érték el a célállomásukat. Akiiket a vonatról leszállítottak, azok közül szinte mindenkit máshova osztottak be, és annak alapján vitték őket tovább, ugyan nem sokkal kényelmesebb körülményeket biztosítva az utazásra, de ezúttal már legalább nem egy koromsötét vagonban. Már az induláskor tudta, hogy egy teljesen idegen környezetbe kerül majd, hiszen rokonok, barátok, sőt ismerősök sem utaztak vele. Ennek ellenére legalább az biztos pont volt számára, hogy körülötte szinte mindenki magyar volt, és ugyanabban a nehéz helyzetben vannak, ez pedig valamennyire képes volt őket összetartani. Miután azonban mindenkit aprólékosan átvizsgáltak különböző betegségek, esetleg háborús sérülések jelei után kutatva, egyesével beosztották őket, itt pedig valóban teljesen magára maradt, senki nem szállt fel ugyanarra az ócska teherkocsira, amellyel őt vitték el.

Egy már lényegesen rövidebb ideig tartó zötykölődés után megérkeztek oda, ahol a rá kiszabott kényszermunkát végeznie kellett, arról azonban nem tájékoztatták, hogy meddig kell ezt a helyet az „otthonának” neveznie. Egy kis cseh falu szomszédságában lévő tanyára került, ahol köteles volt minden ház körüli munkát elvégezni, beleértve az ott tartott állatok etetését is. Bőven akadt munkája a hét minden napjára, nem nagyon élhetett azzal a luxussal, hogy unatkozzon, a pihenőideje is mindössze az alvásra korlátozódott, egyáltalán nem voltak könnyűek számára az ott eltöltött hónapok. A nehéz, fizikai munkákat ugyan nem teljesen ingyen végezte, azonban a pénz, amit ott bérnek neveztek, nagyon messze volt bármitől, amit tisztességesnek lehetett volna nevezni. Amennyiben ez nem lett volna elég, még ott volt az is, hogy a munka során nehezítő tényezőnek számított a háborúban szerzett sérülése, amely annyira súlyos volt, hogy mindössze az egyik harctéri ápolónő tapasztalatának és hozzáértésének köszönhetően nem végződött a lába amputálásával. Mindezek ellenére kitartott, és minden nap azzal a gondolattal ébredt és tért is nyugovóra, hogy egyre közelebb van a hazajutáshoz.

Az elején még minden lépését felügyelték, a tanyán ugyanis ott laktak annak tulajdonosai is. Különösebb, hosszabb szóváltásokra nem került sor köztük, ugyanis a dédnagyapám nem beszélt túl jól a nyelvüket, ők pedig az övét nem, bár nem is túl valószínű, hogy túl sok mondanivalójuk lett volna egymás felé. Már jó néhány hónappal az érkezése után egyik reggel arra ébredt, hogy teljesen egyedül van az egész tanyán, az ottaniak közül mindenki eltűnt azzal a teherautóval együtt, amellyel őt is idehozták. Nem tulajdonított neki nagy jelentőséget, biztos volt benne, hogy pár óra múlva visszajönnek, vagy esetleg a nap végén, inkább végezte a szokásos napi feladatait, hiszen tudta, hogy nem lenne jó, ha bármivel is elmaradna. A nap ugyanúgy eltelt, ahogy bármelyik másik, mindenféle esemény nélkül, és annak ellenére, hogy eljött az este, továbbra sem volt rajta kívül senki sem a környéken, nem jöttek haza. Nem tudott ezzel mit kezdeni, inkább másnap is mindent ugyanúgy csinált, ahogyan korábban, nem akart magának semmilyen problémát, hiszen amúgy is volt elég. Majd amikor már egy egész hete nem látott magán kívül egy lelket sem a tanyán, elkezdett azon gondolkodni, hogy ez talán az az alkalom, amelyre várt, lehetősége nyílik arra, hogy végre hazatérjen azokhoz az emberekhez, akikre nem telt el úgy nap, hogy ne gondolt volna.

Nem vesztegette az időt, ki tudja, adódott volna-e másik lehetőség, ha nem indul útnak azonnal. Összeszedte azt a kevés holmiját, amit magával hozhatott, és egyedül, gyalog indult neki az útnak, úgy, hogy egyelőre csak annyit tudott, hogyan jusson vissza oda, ahol leszállították őket a vonatról.

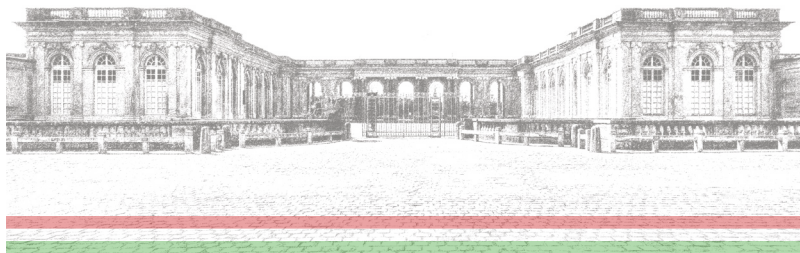
A teljes hazaútja során mindössze a szerencséjére és az emberek jóindulatára számíthatott, ugyanis pénze nem volt sok. Amit az utóbbi hónapokban megkeresett, annak nagy részét kénytelen volt elkölteni, hiszen mindent, amire szüksége volt, magának kellett megvennie azoktól, akiknek dolgozott, a csekély bérén kívül semmi mást nem kapott. Végül aztán minden hátráltató körülmény ellenére beteljesült az, amiért nem telt el úgy egy perc sem, hogy ne reménykedett volna: hazajutott. Amint meglátta szülőfaluját, a mérhetetlen öröm mellett, amelyet érzett, előtört belőle

a rettegés is azzal kapcsolatban, hogy vajon mi minden változott addig, amíg távol volt. Magyarlakta falu-e még egyáltalán Medve, vagy mindenkit, akit ismert, kitelepítettek? A családját vajon ott találja-e, ahova egészen addig vágyott, nem kényszerültek-e ők is elhagyni otthonukat? Maradt-e egyáltalán olyan dolog, ami ne változott volna meg?

Újra azokon az utcákon sétált, amelyektől elszakították őt hosszú hónapokkal azelőtt, és ismét azt a biztonságérzetet érezhette magáénak, amelyet már rég nem érzett. Lépésről lépésre jobban beavatták az otthon történt változásokba, és szerencsésjére ezeknek a száma nem volt akkora, hogy gyökeresen megváltoztassa a falu életét. Egyre több ismerős arcot látott, sokakkal rögtön beszédbe is elegyedett, valószínűleg csak pár szóra, mivel másra sem vágyott jobban, mint hogy újra otthon, a családjá körében lehessen. Ez a pillanat el is érkezett, és semmilyen szó nem képes átadni azt az örömet, amelyet akkor érezhettek, elképzelhető, hogy akkor pár pillanatra minden rossz dolog, amit valaha át kellett élniük, megszűnt, és nem volt semmi más, csak ez az öröm. Folytathatták életüket úgy, ahogy tették azt régen is, tisztességesen, keményen dolgozva, és beletörődve abba, hogy olyan események sorozatának voltak az elszenvedői, amelyek létrejöttéről a legkisebb mértékben sem tehettek, mégsem kérdezték meg őket, hogy megfelel-e majd így nekik.

A békeszerződés aláírása és minden, ami utána következett, nem egy ország életét változtatta meg, hanem emberek millióiét, akik ennek az országnak a lakói voltak. Soha nem kérdezték őket semmiről, két lehetőségük volt: vagy elfogadják és alkalmazkodnak, vagy elvesznek ebben az új rendszerben, amely körülöttük kialakult. Száz év távlatából visszatekintve láthatjuk azt, mi mindenben át kellett esnie a mai Szlovákia területén élő magyarságnak, hogy eljuthassunk a mostani helyzethez, amelyet már valóban az elfogadás kezd jellemezni. A jövő azonban még rejtély számunkra is, mindössze remélni tudjuk, hogy továbbra is nekünk kedvező irányban halad majd, és több embernek nem kell átélnie semmilyen kirekesztést mindössze azért, mert anyanyelve különbözik bárki másétól.

Megélt tapasztalatok híján mindössze megszerzett információkra alapozva úgy gondolom, hogy az elcsatolt területek közül a többiben is hasonló nehézségeket kellett átélnie a nyelvi kisebbséggé vált magyarságnak, akik azonban végig kitartottak, és teszik ezt a mai napig, hiszen mindössze így érhetjük el, hogy a távolságok ellenére se szakadjunk el egymástól, és ha fizikai értelemben nem is, érzelmileg egy nemzet részei legyünk.

Sebő József

AHOL A FEHÉR-TISZA A FEKETÉT TÁPLÁLJA – NAGYAPA TRIANONJA

Nagyapa – Dohanics János (1893–1979) – a Kárpátok öleléséből jött, a régi magyar haza legszéléről. Szülőfaluja, Ötvösfalva (Zolotarevo) a máramarosi bércek, a Hoverla (2050 m) és a Pop Iván (1940 m) árnyékában húzódott meg, nem messze a Tisza forrásvidékétől. E világra a ruszin szavak eszméltették; a magyar szó oda jobbra csak vendégségbe járt. Igaz, felmenői Rákóczi hűségesei talpasai között harcoltak.

Kortársaival ellentétben magas kort ért meg. Amikor kisdíakként meglátogattam, már túl volt a nyolcvanon, a „hogyan van?” kérdésre a vasárnap délutáni csendben bölcs derűvel rendszerint azt válaszolta: „Egyedül, egyedül a bujdosók közül...” Amit nem igazán értettem, de az ő szájából szépen hangzott. Szavaiból Kárpátalja levegője áradt.

Gyakran magával vitt, például érettségi találkozókra, amikor a volt diákjaival találkozott, hiszen évtizedekig tanítóképzőkben tanárko-

dott, mint az nyíregyházi emléktábláján olvasható: a „tanítók tanítója” volt. Például Váci Mihály költő és Czine Mihály irodalomtörténész is a diákjai közé tartozott. Középiszólásként sokat kérdezgettem, hogyan lett egy nyolcgyerekes ruszin családból származó fiúból a Horthy-időben, az „úri” Magyarországon tanügyi főtanácsos, méltóságos úr.

Még 1975 tavaszán arra kértem, írja meg visszaemlékezéseit. Mondaná el, miként is került régi-új hazájába, mi volt Trianon. Akkor, amikor ez – „a fejlett szocializmust építő testvéri országok közösségében” – egyetlen tabutémának számított.

Most, amikor e napló oldalait lapozgatom, el-elálmélkodom a régi tanítók cikornyás betűformáin. Trianon-gondolataimat a benne foglaltak ihlették.

A KÁRPÁTOK KEBELÉBEN

Ötvösfalva lakói – akik földműveléssel és erdőkitermeléssel foglalkoztak – jobbára ruszin anyanyelvűek voltak. A magyarok többnyire a Tisza menti városokban – Huszt, Visk, Técső, Máramarossziget – éltek. Igaz, az ő édesapja túrhetően beszélt magyarul. S mint írta, családjukban „a veszekedés nem talált otthonra”. Azon a vidéken sok volt a gyerek; nem csoda, ha a földínség sokakat kikergetett Amerikába, köztük az ő legidősebb bátyját is.

A falut alig néhány család leszármazottai lakták: a Dohanics, a Babics, a Turok, a Popovics, a Szlivka, a Szláva és a Kovács család. Mindannyian szegényes kis földön gazdálkodtak. Pénz nagyon kevés fordult meg a kezükben. Nem is kellett sok, hiszen élelmüket maguk termelték, a ruházatot pedig házilag szőtték.

Ötvösfalvának három havasa volt: a Rózsa-havas, a Drávjávka és a Západrina. Ezeken szarvasmarhák és juhok legeltek. Az állatok nyaranta sőt is kaptak. A szállítók rendszerint a fiatal fiúk voltak, köztük a nagyapám. Kora reggel indultak, s este már a pásztortanyákon voltak. Ott apjával, a faluban maradottak örömére, juhsajtot is készítettek. Este, tiszta időben a tetőről Debrecen fényeit is lehetett látni. Kőrösmezőre, majd Rahóra Jankó bácsi nagyszülősi kórusával

jutott el. A dalt, amelyet ott hallott, halálig megőrizte: „Ggye bjelaja Tisza csornujuj plekajet... Ahol a Fehér-Tisza a Feketét táplálja...”

Az elemi iskola négy osztályát Ötvösfalván végezte, Bokotay Lajos görögkatolikus kántortanító keze alatt. Nagypapa az ő lányával került egy padba, akitől úgy-ahogy megtanult magyarul. S mivel jó tanuló volt, Lajos bácsi rábeszélte a szülőket, hogy taníttassák tovább. Így került, Lárj Bazil nevű osztálytársával együtt a huszti polgári iskolába.

A ruszin szavak erdejéből kijőve, mondatainak kissé szlávós dal-lama ugyan megmaradt, a kicsinyítő képzőket – vizecske, utcácska – azonban haláláig megőrizte, de: magyarrá vált. Ő is érezte, tudhatta: teljes emberré válásáért a magyar nyelv lépcsőin kell felkapaszkodnia.

A huszti polgári iskolai tanulmányai végeztével, 1908-ban a szegények egyetemére, az ungvári tanítóképzőbe jelentkezett. Szüleitől csak nagyon kevés pénzt kaphatott, de ő segített magán: rövidesen egy szabócsaládhoz került, ahol a fiú tanítása fejében ingyen lakást kapott, sőt néha vacsorával is megkínálták. Majd internátusi fehérnemű-beszedő lett, ami ingyenes ellátással járt. Harmadik-negyedikben már a legjobb tanulók között volt. Haza, huszonnégy kilométerre, többnyire gyalog járt.

1912-ben, a tanév végén azonban már nem tudott örülni a szép oklevélnek, mert elvesztette édesapját, aki ennek igazán örült volna. Rövidesen édesanyja is meghalt. Heten maradtak árván. László bátyja ekkor már Amerikában volt.

Tanítói pályáját a szomszéd faluban, Kövesligeten kezdte. Ott rá is a falusi tanítók sorsa várt: ötven-hatvan gyermek egy terem-ben, akik hetekre-hónapokra is kimaradoztak, hiszen a munka ott, a Kárpátok között is nagy úr volt. Jobb esetben kikérték a gyere-keket, de gyakran az is elmaradt, csupán egy-egy kosár terményt küldtek a tanító úrnak „kárpótlás” gyanánt. S akkor ő most honnan folytassa az okítást? A betűkkel való keményebb birkózás, a silabi-zálás jószerével csak télen folyt, ha az utak járhatók voltak.

És nagypapa érezte, hogy élete ott csak sziszifuszi küzdelem lehet. El kell menni innen: szabaddá kell válni, mint a Kárpátok fölött keringő sasok... Így fokozatosan megérlelődött benne a gon-dolat, hogy nem marad falusi tanító.

A tanév végén felvételi kérvényt nyújtott be a budapesti polgári tanárképzőbe, ahová fel is vették. Árva gyerekként háromszáz korona volt minden vagyona, arra támaszkodhatott.

PESTEN, A PEDAGOGICUMBAN

Pestre érve a Pedagogicumban két Ungváron végzett hallgatóval is összetalálkozott, akik már másodévesek voltak. Velük együtt a Lógody utcában vett ki albérleti szobát. A Rózsák téri görögkatolikus lelkész a főiskolai hallgatókból énekkart szervezett, amely a miséken énekelt. Először havi tizenöt, majd húsz koronát kaptak, miközben a lakásért hat-hét koronát fizettek. Félévkor már „ingyen ebéd” jutalmat is kapott.

A világháború kitörése után Máramarosszigetre kellett mennie sorozásra. Szerencsére ott egy volt képzős osztálytársa elé került. Rögtön azt kérdezte: „Akarsz-e katona lenni?” „Az a legkevésbé!” – válaszolta. „Alkalmatlan!” – hangzott ítélete, azzal, hogy orvosi ellenőrzésre kell mennie. Ott egy idős orvos elé került, aki elsőként a foglalkozását kérdezte. „Főiskolai hallgató vagyok Pesten.” „Szeretne továbbtanulni?” – kérdezte az orvos. „Mint árvának, egyedüli célom” – válaszolta. „Alkalmatlan!” – szölt ő is. Ily módon nem kellett a világháború poklait végigjárnia. *„Így van ez: az aggodalom néha örömbé torkoll”* – írta naplójában.

A főiskolán dr. Kovács János kedvelt tanítványai közé tartozott. Ennek volt köszönhető, hogy annak elvégzése után felszólította, hogy tanuljon tovább az egyetem matematika–fizika szakán. Szót fogadott. Az egyetemen a képzősök közül hárman tanultak tovább.

TANÁRKÉNT SZÉKELYKERESZTÚRON

Az egyetemi diploma átvétele után, amelyet báró Eötvös Loránd írt alá, Székelykeresztúrra helyezték. Itt kezdett tanítani a Magyar Királyság utolsó napjaiban, 1918. szeptember 16-án. Sok volt a növendék, mivel Székelyföldön ez volt az egyetlen állami tanító-

képző. És sok volt a háborúból visszatérő katona is, főleg a felsőbb osztályokban.

Az újonnan érkezett fiatal tanár nagy lendülettel állt munkába, ám a történelem rövidesen közbeszólt. A világháború végén mindinkább összeomló monarchia látványa ellenségeit is tettekre sarkallta: szószólói, akik addig csak a nagyhatalmak kancelláriái és külügyminisztériumai körül sűrögtek-forogtak, elérkezettnek látták az időt, hogy cselekedjenek is. Az Erdélyt megkaparintani igyekvő és oda betörő románság – „elidegeníthetetlen jogát” hangoztatva – december 1-jén Gyulafehérváron kikiáltotta a „három testvéri ország” – Havasalföld, Moldva és a pillanatnyilag még magyar fennhatóság járma alatt szenvedő Transsylvania – egyesülését; teljes nemzeti szabadságot ígérve az ott együtt lakó népek számára.

A magyarság persze mit sem tudott Romániának az antant-hatalmakkal kötött titkos szerződéséről, amelyben – ha hátba támadja Magyarországot – megkapja a hön óhajtott Erdélyt, amelynek lakói nagyjából amúgy is elnyomott románok. És a trianoni „békekonferencia” is olyan hadizsákmánynak tekintette Magyarországot, amelyből minden jelentkezőnek bőven lehetett osztogatni. A drákói szigorral ítélkezők népszavazásról persze hallani sem akartak. A magyarság pedig egy hihetetlenül abszurd és elfogadhatatlan valóság kellős közepén találta magát: egy rengeteg véráldozattal járó világháború után elveszett az ezeréves haza kétharmada; övéit, családtagjait, rokonait pedig idegen hatalmak jármába taszították. És a közbeszédben eluralkodtak a végtelen jeremiádák, amelyekbe a kurucosan kemény szitkozódás hangjai is bele-belevegýültek.

Ott, a Székelyföldön is hallottak ugyan a wilsoni zsolozsmákról, a népek önrendelkezési jogáról, de a rideg valóságban azok csupán azt jelentették, hogy a románok szabad kezet kaptak: Erdélyt nyugodtan bekebelezhetik. Noha román részről is felvetődött egy erdélyi köztársaság gondolata, de azt a hódító jogán hamar lesöpörték az asztalról. Az új magyar miniszterelnök, Károlyi Mihály, jóllehet megpróbálta a lehetetlent: egyben tartani az országot, de – a vér-

szemet kapott hódítók gyűrűjében – ez neki sem sikerülhetett. A nemzetiségeknek tett autonómiaígéretnek már elkéstek. December 21-én még a Kárpátalján élő szegény ruszinoknak – Ruszka Krajnának, a haza hűségesei híveinek – is megadták az autonómiát, de annak határain már ott masíroztak a hódítani vágyó román és cseh katonai alakulatok.

Novemberben megszűnt a székelykeresztúri tanítóképző Budapesttel való kapcsolata. Fizetést pedig senki sem folyósított. *„Ha szorult a kapca – írta nagyapa –, az igazgató adott néhány koronát.”*

És itt átadom a szót a naplónak:

„Gróf Károlyi Mihály belgrádi kanosszajárása semmi eredményt nem hozott. Még Székelykeresztúron olvastam a Pesti Hírlapban Várnai Zseni versét: »Elméne Belgrádba jó Károlyi Mihály...« Máig is a fülemben cseng, bár a verset azóta sem láttam.

Jellemző, hogy hárman lementünk a Korona vendéglőbe egy sörre. A székely tulajdonos kijelentette, hogy mint fizetés nélküli tanárok bármikor kaphatunk tőle ingyen sört. Két-három alkalommal éltünk is a lehetőséggel.”

A hódításra éhes román hatalom lépésről lépésre foglalta el Erdély magyar településeit. Az antant által Belgrádban Károlyi Mihállyal és kormányával elfogadtatott katonai megállapodás ugyan megtiltotta a megszálló román hadseregnek, hogy átlépje a Marost, de annak betartása esze ágában sem volt. Erre a magyar hatóságok és civilek románokkal való állítólagos összetűzései szolgáltatnak okot. Holott azok többségét valójában épp az újonnan felálló román nemzeti tanácsok provokálták. A területfoglalásra „természetesen” az antant áldását is hamar megkapták, hiszen „meg kellett védeni az észak-erdélyi románságot”. Erről persze a magyar kormány és hadvezetés kezdetben semmit sem tudott. És a világháborúban óriási véráldozatokat hozó, lerongyolódott Magyarországnak maradvány hadserege pedig képtelen volt szembeállni a rosszul felszerelt, de többszörös túlerőben lévő román csapatokkal, akik így könnyűszerrel foglalhatták el a kellő véderő nélkül

maradt magyar városokat. Ily módon a történeti Erdély két és fél hónap alatt az új román hatalom kezébe került. És, mint a kortárs Kosztolányi írta, bekövetkezett az is, amit „sem a magyarok, sem a románok nem bírtak volna elképzelni soha, legvadabb álmaikban sem”: a románok elfoglalták Budapestet. „Hihetetlen volt... Maguk a románok sem hitték el mindjárt... Mint aki álmodik, hogy hirtelenül egy meseországba téved, és érzi, hogy vágya előtt nincs semmi gát, eleinte azt sem tudták, mit kívánjanak, s gyerekes mohóságukban az értéktelen, mutatós holmit választották az értékes helyett.”¹ Nem rajtuk múlt, hogy Románia nyugati határa nem a Tisza lett, mint azt ideológusaik elgondolták. És a megszállók nem válogattak a módszerekben: a kegyetlenkedés, a szabadrablás mindennapos gyakorlattá vált, sőt a nyilvános botbüntetésektől sem riadtak vissza.

Majd megindult a menekültek áradata a megmaradt Magyarországra. E kiűzetés eredményeként a következő években-évtizedekben százezrek hagyták el szülőföldjüket, hogy magyarok maradhassanak.

Az erdélyi magyar iskolahálózat széttűzése is hamar megkezdődött. Már 1919 januárjában megtiltották, hogy a magyar iskolák a budapesti kormánnyal érintkezzenek.

Nagyapa naplója:

„A karácsonyi szünidőben, január 6-án a románok Székelyföldre is bevonultak, így Székelykeresztúrra is. Nagy örömmünnepet rendeztek a főtéren. Szólt a katonazenekar, a katonák járták az oláh táncot, a zsukátát.

Január végén egy román civil bizottság jött az intézetbe, és felszólította a tanári kart a román államra való hűségesküre, s akkor a fizetéseket is folyósítják. Ám közülünk senki sem akadt, aki erre hajlandó lett volna.

¹ KOSZTOLÁNYI Dezső (1975): *Nero, a véres költő; Pacsirta; Aranysárkány; Édes Anna*. Budapest, Szépirodalmi. 714–715.

Arra kértük e bizottságot, hogy a tanulókra való tekintettel tegyék lehetővé a tanév zavartalan befejezését. Nagy örömiinkre ehhez hozzájárultak. Az intézetben a képesítő vizsgák megkezdéséig egyetlen román embert sem láttunk. A vizsgákra azonban kiküldtek egy elnököt, aki elrendelte, hogy a jelölteknek román földrajzból és történelemből is vizsgáznuiuk kell. Estére összehívtuk a növendékeket, s lediktáltuk nekik a Révai-lexikon e témájú szócikkeit. A román elnök a vizsgákon csak hallgatott, amiért hálásak voltunk neki. Így minden jelölt megkaphatta a tanítói oklevelet. Meghatódva adtuk át azokat, amit a jelöltek könnyes szemmel vettek át. Ezzel keresztúri munkám véget ért.

A tanév végén az foglalkoztatott bennünket, hogyan mehetnénk el Keresztúrról. Pénzüink nem volt, erre pedig a román hatóságoktól reményünk sem lehetett. Kiss János kartársunk törölte le arcunkról a gondot. Azt ajánlotta, hogy kezességével vegyünk fel kölcsönt a banktól, melynek igazgatója jóindulatúan támogatott bennünket. Fel is vettünk Lexivel ezer-ezer korona kölcsönt, melyet sohase fizettünk vissza. A korona romlása miatt Kiss Jánost sem háborgatta a bank.

Úgy jöttem el Keresztúrról, hogy személyes holmijaimat ott kellett hagynom, csak egy kis koffert hozhattam magammal. A nagy ládám is ott maradt, benne irataim, könyveim, ruháim, ifjúkori emlékeim... Egyetlen keresztúri tárgyi emlékem egy, a Sebes-Körös partján készült fénykép és egy karikatúra, melyet egy kolléga készített.

Én Kolozsvár felé vettem az utamat, majd Técsőn szálltam le. Onnan gyalogszerrel kellett tovább mennem, mert utazási engedélyem csak a románok által megszállt területekre szólt. Szülőfalum cseh megszállás alá került. Azon a részen a Tisza volt a határ, szerencsére egyik oldalról sem őrizték valami nagyon.

Ötvösfalva felé, Husztsófalván megálltam Julikáéknál, akik a főút melletti iskolában laktak. [Ő volt nagyapa jövődöbelije.]

A nyár hamar elment, állás után kellett nézmem. Augusztus végén, a kommuin bukása után egy barátommal elindultunk Budapest felé, persze üres kézzel. Debrecenig akadály nélkül utaztunk. A Tisza felrobbantott hídját úgy-ahogy rendbe hozták, de azon csak

a katonai rablóvonatok közlekedhettek. A Tiszán csak a román igazolás után kelhattunk át, komppal.

A kisantant országai azt vittek el, amit akartak. [A Tanácsköztársaság harci felhívásának] A »Be a vörösbé!« jelszónak nem volt kossuthi hatása.

Pesten, a minisztériumban mint menekült jelentkeztem. Örömmre egy volt pedagógiai professzoromhoz, dr. Imre Sándorhoz kerültem, aki államtitkár volt az új kormányban. Neki el kellett mesélnem, hogy éltünk Székelykeresztúron. Rám bízta, hová osszának be. Én Sárospatakot kértem, hogy minél közelebb lehessen régi otthonomhoz. Mivel pénzem nem volt, a házi pénztárból utaltatott ki ötszáz koronát, és átadott még ötvenezer koronát, hogy azt vigyem Patakra, az intézet megnyitásához.

Szerencsésen eljutottam a sárospataki tanítóképzőbe, ahol a pénzt átadtam Kovács Dezsőnek, aki a képző ügyeit intézte, mert az igazgató szabadságon volt, hogy kipihenhesse a kommun alatt elszenvedett váci fogságot. Ő később sem vette át az intézet igazgatását, mert a Losoncról menekült Brunovszky Dezsőt bízták meg az igazgatói teendők ellátásával.

Az iskolának három tanára volt, én lettem a negyedik. Ötödik a Léváról menekült dr. Csada Imre. Ő családjával együtt hetekig vagonlakó volt, míg sikerült számára egy kis helyiséget kialakítani az intézetben. Mint köztartásvezető én is kaptam egy szobát.

Szeptember első napjaiban hazautaztam, hogy legalább a legfontosabb holmijaimat magammal hozhassam. Kisvonattal Balsáig utaztam, s gyalog mentem át a Tisza túlsó partjára, ahol az oláh csendőroket két csomag cigarettával lekenyerezve utazhattam tovább.

Ekkor, a román megszállás idején, Debrecen tájékán [a vonaton] a katonák becsaltak magukhoz egy nőt, akinek jajgatását – két nő társaságában – nem volt kellemes végighallgatni.

Kisvártatva azt vettem észre, hogy emelkedni kezd a fejemről a kalapom – nagy román röhögés kíséretében. Én persze hallgattam, így kalap nélkül szálltam ki Huszton, ahol hajadonfőtt látva többen azt hitték, gyászolok, hiszen Kárpátalján a temetésig fejfedő nélkül jártak a férfiak.

Ungvár előtt, Királyházán leszállítottak a vonatról, mert nem volt cseh területre érvényes igazolványom. Szerencsémre akadt egy jóakaróm, aki megsúgta, hogyan tudok mégis eljutni haza. Ami sikerült is; a dolog egyetlen szépséghibája csupán az volt, hogy Királyházától Nagyszőlősig, tíz kilométeren keresztül gyalog kellett cipelnem a nagy koffert.

Ungváron találkoztam régi iskolatársammal, Lárj Bazillal, aki nagyon agitált, hogy tanárként maradjak ott, hiszen ő lett a tanítóképző igazgatója. Sokra vitte az új uralom alatt!... De miféle jövőt biztosíthatnék én ott magamnak? – Inkább vállaltam, hogy visszafelé ismét gyalog cipelem a hatalmas koffert.

Távollétem alatt Tokajból oláh katonák jöttek a senki földje [semleges övezet] Patakra, és az iskolában lévő szobámból mindegyiket, még a fogkefémeket is elvitték. Csak annyi vagyonom maradt, ami rajtam volt.

Az első világháború ránk szakadt nyomorúsága a fizetést is semmivé tette. »Fehérhasú« pénzt kaptunk, amit úgyszólván senki sem fogadott el. Az anyagi romlást a lelki depresszió csak fokozta. Száz és száz kiüldözött, menekült család vagonlakóvá lett. – Igazgatónk Losoncról menekült, a másik kollégám, Csada dr. pedig Pozsony mellől.

Sárospatakon 1926-ig tanítottam, majd Nyíregyházára pályáztam. [Közelebb övéihez.] A tantestület nagyobb része itt is trianoni menekült volt.”

E menekültek, a földönfutók nagy része „nadrágos” ember, hivatalnok, tanító, vasutas volt. S nyomukban a vasútállomások, középületek magyar feliratait azonnal román táblák váltották fel.

Ez idő tájt idehaza a közbeszédben elsősorban a „Nem, nem, soha!” jelszava és a „Hiszek Magyarország föltámadásában!” imája visszhangzott – miközben szomszédaink az „Egy barázdát se!” hadigéjét szajkózták.

A kor magyarjainak érzésvilágát jól érzékeltetik Babits Mihály szavai: „Magyarország áll előttem megint, de nem a csonka, hanem az igazi, a történelmi Magyarország, a kerek, ép vonal, amely gyer-

mekkorom óta belém idegződött... Szinte szerelmes voltam ebbe a vonalba, ez volt az én első szerelmem... És amint elképzelem ezt a gyönyörű, élő testet, első szerelmemet, megint elfog a kínzó-kamrák hangulata.”²

Távolba szakadt honfitársaink pedig leginkább az „örlő szű az idegen fában” elvét követték. Az okos kompromisszumok útja akkor járhatatlannak bizonyult. Így sodródtunk bele egy újabb világégésbe.

TIZENHÁROM ÉVI JEGYESSÉG

Nagyapa gyermekkorra óta ismerte jövőbelijét, a szomszéd tanító kislányát, Julikát. Tizenhárom évig vártak egymásra, hiszen a trianoni döntés következtében ellenséges országok polgárai lettek, ráadásul az anyagi nyomorúság is gátolta egybekelésüket. Házasságkötésükkor nagyapa már harminchat éves volt, választotta pedig harminckettő. Nagymama még kilencvenéves korában is azt emlegette, hogy édesapjának hány és hány kérést kellett elutasítani – amit nagyon röstellt –, mert lánya csak az ő Jánosára várt.

De itt szóljon ismét a napló:

„Időközben Julika fényképét, melyet 1916 óta mint egyetlen kincset őriztem, és magammal vittem északról délre, keletről nyugatra, egyre többet nézegettem. Írtam Julikának Técsőre, ahol akkoriban tanított. Megírtam neki, hogy kezébe ajánlom a sorsomat. Időközben a háború utáni nyomorúságos élet, a kis fizetés, a nagy drágaság visszatartott a házasságtól. Erre 1929-ben végre rászánhattam magam. Julikáék ekkor már Huszton laktak. Ő és családja ott úgy fogadtak, mintha tizenhárom esztendő el sem múlt volna. Rövidesen kérnem kellett a menyasszony hozományának – pénz, fehérnemű, ruházat – vámmentes behozatalát.

² BABITS Mihály (1939): Gondolatok az ólomgömb alatt. In BABITS Mihály: *Keresztülkasul az életemen*. Budapest, Nyugat.

Majd minden hét szombatján Husztra utaztam, de minden utazáshoz új útlevélvízum kellett a pesti cseh követségtől – a szülőföldemre. Ami minden héten rendes időben megjött pénteken, de az esküvőre való utazásom alkalmával nem érkezett meg. Egész délelőtt nagy izgalommal vártam. Útra készen, menyasszonyi csokorral a kezemben indultam a Zrínyi utcai trafikba – az intézte akkori-ban az útlevélyügyeket. Izgalmas egy órát vártam, de az utolsó pesti vonattal megjött. És a huszti görögkatolikus templomban egykori zenetanárom, a huszti parochus előtt Julikával – aki tizenhárom évet várt rám – örök hűséget esküdtünk egymásnak. Később gyermekeinket is Huszton kereszteltük meg.

1936-tól 1949-ig voltam a nyíregyházi tanítóképző igazgatója. A negyvenes években „tanügyi főtanácsos” címmel tüntettek ki, amivel »méltóságos« cím járt.”

A CSEHEK ALATT...

Hallottuk ezt sokszor szüleinktől, hiszen a rokonság odaát, Kárpát-alján maradt, ahová csak útlevéllal lehetett utazni, ahol a hivatalos iratokat már cseh nyelven állították ki. De ott egy, a magyarországinál demokratikusabb államhatalom rendezkedett be. Az úr-szolga viszony ott kevésbé volt ismert, mint az „úri” Magyarországon. Az ottani nemzetiségek jól megfértek egymással, a szegénység összetartotta őket.

A MAGYAR IDŐKBEN

1938. november 2-án felhangzott a rádióban: Ungvár, Munkács, Beregszász újra magyar! Az első bécsi döntés következtében Magyarország Csehszlovákiától 12 ezer km²-nyi területet kapott vissza, amelynek lakói 84%-ban magyarok voltak. E területhez tartozott Kárpátalja déli, többségében magyarlakta sávja is, az említett városokkal együtt. Nagypapa szűkebb pátriája, Ötvösfalva

és környéke azonban továbbra is Csehszlovákia része maradt. Ott olyan intézkedéseket vezettek be, amelyek sértették mind a ruszin, mind a magyar lakosság jogait: betiltották a ruszin és magyar nyelvű lapokat, valamint feloszlatták egyesületeiket.

A határvillongások mindennaposak voltak, ezért 1939. március 14-én – a Szics-gárdisták erőszakoskodásaira, kegyetlenkedéseire hivatkozva – a magyar kormány utasítására az ungvári és munkácsi helyőrségek katonái bevonultak Ruszinföldre: „Kárpátalja húsz éven át sanyargatott népének, derék ruszin és magyar testvéreink fölszabadítására... [hogyan visszavezessék őket] Szent István birodalmába, ahol ezer éven át jóban, rosszban egyaránt velük együtt éltünk, örültünk és véreztünk.” (Horthy Miklós kormányzó szavai a bevonuló katonákhoz)³

Kárpátalja ismét a Magyar Királyság része lett, de különleges közigazgatású területté nyilvánították, amelyet 1944-ig kormányzói biztos vezetett. A terület Magyarországhoz való tartozásának haszna Lengyelországnak Németország és a Szovjetunió általi lerochanása után mutatkozott meg igazán, amikor a közös lengyel–magyar határon keresztül lengyel menekültek ezrei érkeztek hazánkba, és kaptak itt menedékhelyet.

„1939-ben mint miniszteri biztos vizsgaelnök voltam Munkácson. Ungváron három ízben voltam miniszteri biztos: a fiú, illetve lány tanítóképzőben, valamint a gyakorlóiskolai tanítók vizsgáján. Egyik alkalommal Ungváron Sztojka püspök vendége is voltam.”

Az ottani tanügy többször is hívta: jöjjön haza Kárpátaljára, de ő a második világháború bizonytalanságai közepette e kéréseket elhárította.

³ ZEIDLER Miklós szerk. (2003): *Trianon*. Budapest, Osiris. 316–317.

A MÁSODIK TRIANON

A kárpátaljai magyar fennhatóság azonban nem tartott sokáig. A második világháború végén, a nyugat felé előrenyomuló szovjet hadsereg 1944 októberére elérte a Kárpátokat, majd a Tatárhágónál vívott súlyos harcok után benyomult e területre, amelyet a magyar kormány kiűritett. A bevonuló szovjetek előszeretettel gyűjtötték össze, majd hurcolták el a magyarokat a Szovjetunió munkatáboraiiba, ahogy ők nevezték: *málenkij robotra*. Persze a velük szimpatizáló ruszinokat sem kímélték. A közös gyűjtőtábor helye – Szolyva – ma már számunkra is nemzeti emlékhely.

A háború után megkezdődött a magyar és német lakosság kényszertáborokba hurcolása, majd 1945-ben a magyarellenes dekrétumairól elhíresült Edvard Beneš csehszlovák elnök Kárpátalját odaajándékozta Sztálinnak, amely ezáltal az Ukrán Szovjetköztársaság része lett.

Még egy népszavazási színjátékot is rendeztek annak bizonyosságul, hogy az ott élők „önként kérték” Kárpátalja Ukrajnához való csatolását. Az új hatalom a szovjet–magyar határt rövidesen teljesen lezárta, úgy, hogy még a közvetlen családtagok sem találkozhattak. És a népeket megváltó szovjet hatalom jóvoltából nagypapa közel húsz évig nem léphetett saját szülőföldjére. Számára ez volt a második Trianon, amely törvényszerűen következett az elsőből.

A térség ruszin lakosságát Sztálin ukránnak nyilvánította, és a következő évtizedekben folytatódott az erőszakos ukránosítás, amelynek során eltiltották őket nyelvüktől, a ruszintól, mondván, hogy az csak egy ukrán nyelvjárás.

Nagypapa haláláig hű tagja maradt a magyar görögkatolikus egyháznak. Számára rendkívül fájdalmasak voltak a tágabb családjában elszenvedett kárpátaljai egyházüldözések.

A kárpátaljai görögkatolikus egyházat Sztálin parancsára beolvasztották az ortodoxiába. Ennek előkészítéseként 1947 novemberében egy injekcióval megölték püspöküket, Romzsa Tódort. A görögkatolikus papokat pedig 1949. február 17-én arra utasították, hogy tagadják meg a római pápa fennhatóságát, és csatlakozzanak

– híveikkel együtt – a moszkvai pártirányítás alatt álló pravoszláv egyházhoz. „A papság nagyobb része, döntő többsége hű maradt a Szentatyához. Őket letartóztatták. Számuk 129. Ezenkívül hatot kivégeztettek vagy legyilkoltak? ...nem tudom, melyik kifejezés a megfelelőbb” – írta visszaemlékezéseiben dr. Ortutay Elemér,⁴ akit a többiekkel együtt 25 évi szibériai, vorkutai kényszermunkára ítélték. Ott a magyar és nem magyar raboknak egy zöld ág volt a karácsonyfájuk, amelynél együtt énekelték a Mennyből az angyalt, a Stille Nachtot, a Dévnájá novénát, a Pásztorok, pásztorokat... Csak az öröknek hitt szovjet ancien régime némi enyhülése után, 1956-ban szabadulhattak, már aki túlélte. A hitükhöz ragaszkodó hívek pedig évtizedeken keresztül, egészen a szovjet rend összeomlásáig csak titokban, katonakomباسzerűen élhették meg hitüket.

Nagymama sógora, Döme bácsi is a sztálini parancsot megtagadók közé tartozott, ő is megjárta Vorkutát...

Nagyapáék első kárpátaljai rokonlátogatására csak jóval Sztálin halála után, 1962-ben nyílt lehetőség. Ők is ekkor ölelhatték meg újra rég látott szüleiket, testvéreiket.

És megint a napló: „*Mint igazgató 1949-ig működtem. Akkor leváltottak, mint »nem elég jó szocialistát«.*”

Ezt követően még sokáig tanított, számos tanítvánnyal és unokával körülvéve. 1979-ben, nyolcvanhat éves korában hunyt el. Volt tanítványai az egykori nyíregyházi tanítóképző falán emléktáblát állítottak a tiszteletére, mint rajta olvasható: „a tanítók tanítójának”.

Száz évvel Trianon után mi mást válaszolhatnánk a „Miért vagyunk a világon?” Tamási Áron-i kérdésre, mint azt, hogy a jellegzetes magyar karakter, a *bujdosó* most már végre kibújhasson a saját bőréből, és többé ne legyen – ahogy a román nevezi – hazátlan „bozgor” a Kárpát-medencében. A *vae victis* – jaj a legyőzötteknek – elve talán már egy kicsit idejétmúlt. Ennyit bizonyára kérhetünk román, szlo-

⁴ ORTUTAY Elemér (1993): „*Holnap is felkel a nap.*” Emlékeim. Ungvár–Budapest, Intermix. 23.

vák és szerb barátainktól. A „rendezni végre közös dolgainkat” József Attila-i parancsa napjainkban is roppant időszerű.

Trianon nem „történelmi véletlenként” következett be. Trauma-jához alapvetően kétféle módon közelíthetünk: vagy érzelmi alapon, vagy a *sine ira et studio* elvét követve, a józan ész törvényei szerint. Ha az érzelmek mezeire merészkedünk, akkor ott a csendes beletörődés fuvallataival éppúgy találkozhatunk, mint a legátkosabb viharokkal. Ha a Trianon-kastélyhoz vezető hosszú úton a logika törvényei szerint szemlélődünk, akkor ott alapvetően három okkal szembesülhetünk: a dzsentrí-Magyarország fennhíjázó, a nemzetiségeket lenéző-elnyomó gőgjével, az őket felkaroló, határaink mentén kialakuló új nemzetállamok törekvéseivel, és harmadrészt a nagyhatalmak e szándékokkal rokonszenvező, a Monarchiát – benne különösen Magyarországot – avíttnak, korszerűtlennek tekintő gondolkodásával. A kor magyar szereplői, így nagyapa is, ezeket az előzményeket kevésbé ismerve-érzékelve, szinte törvényszerűen váltak e mélyen gyökerező okok áldozataivá.

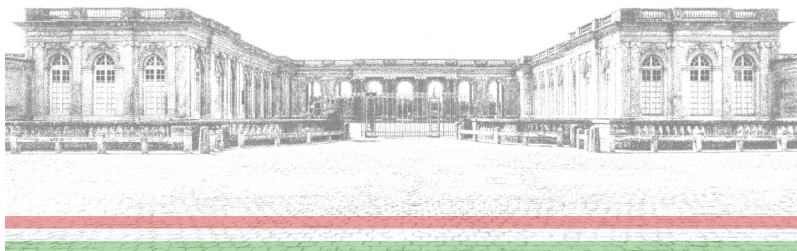
A nagy európai vágyálom, a határok légiesítése itt, a Kárpát-medencében újra és újra szertefoszlik, gyakran légvárnak bizonyul, hiszen a bennünket körülvevő, tőlünk területeket elcsatoló államok – még ha tesznek is ilyen-olyan gesztusokat – az ottani magyarság mielőbbi, gyors beolvadásában érdekeltek, miközben az egyre gyérülő gyermekáldás, valamint az elvándorlás még inkább nekik kedvez. Peszsimista jóslatok szerint határainkon túl – Székelyföldet leszámítva – belátható időn belül mindenütt elhalkul, majd elvész a magyar szó.

Figyelmeztetésül hadd idézzem a sokat túrt Ortutay Elemér segélykiáltását: „Megmenthető-e a magyar és hogyan? ...akik itt élünk Kárpátalján, a Kárpátok bércei alatt?”⁵

Itt persze idézhetnénk másokat is, például Illyés Gyulát, aki – a pártállam kisebbségi sorban élő, elnyomott magyarság ügyében való mély hallgatása idején – *Sebtisztítás* című írásával (1974) fel-emelte szavát, s ezért hamar megkapta – határainkon innen és túl egyaránt – a „nacionalista bajkeverő” jelzőt.

⁵ Uo.

A hosszan érlelődő Trianon-dráma szereplői – köztük nagypapa is – szinte a görög sorstragédiák sokszor kibogozhatatlan törvényei szerint próbáltak helytállni a balsors és a ritka szerencsejavak megrendítő összjátékában. Ám e dráma értelmezéseinek – különösen a századik évforduló új horizontja alatt – még koránt sincs vége: a hangsúlyok áthelyezhetők, új értelmet nyerhetnek. Ne csak Trianon gyászlobogóját kapjuk elő, ne csak átkozódó szitokszavakkal éljünk, hanem a történetekből okulva, a józan ész, a praktikus megoldáskeresés útját járjuk; ne a kölcsönös félelmek és gyanakvások, a féligazságok és mítoszok világában botorkáljunk, hanem – a szétszórátás és a megaláztatás évtizedei után – mégiscsak a nemzetépítés új idejét éljük!

Török Sára

RÉSZLETEK
„UNOKÁIMNAK AJÁNLOM”
CÍMŰ MEMOÁROMBÓL

1944. október 10-én születtem a történelmi Nagy-Magyarországon, Bihar vármegyében egy kis mezővároskában, Mezőtelegden. Tileagd a hivatalos román neve szinte száz éve. A Sebes-Körös mentén található, ahol a Nyugati-Kárpátok dombsággá szelídülnek, és Nagyvárad felé tartva fokozatosan a nagy magyar Alföldre érnek. A nyugat kapujának is nevezett Nagyvárad, ismertebb metaforával a Körös-parti Párizs közelségének, valamint a településünkön áthaladó nemzetközi műútnak és vasútnak tulajdonítható, hogy születési helyem lakói minden időkben felvilágosodott emberek voltak, nyitottak a nagyvilágra, és egyszerre polgárosodtak az ország más, fejlődő részein élőkkel.

Első gyermekkori emlékem történelmi jellegű születési dátumomhoz fűződik, helyszínét tekintve pedig a szülőhegyünkhöz, amely az 1915-ben született Kovács Imre édesapám anyai öröksége, ősi birtokrész. Mindig boldogság volt oda kilátogatni, sohasem

lehetett ráunni. A festői szépségű Leső-hegyen volt a szőlősünk, maga az éden a finomabbnál finomabb szőlőfajtaival és a tavasztól őszig mindenféle ízletes gyümölcsöt adó fáival. Azóta sem találkoztam ilyen gyümölcsbőséggel! Mindez édesapám keze munkáját, szakszerű tudását, kitartó szorgalmát dicsérte. A Leső teraszos kiképzésű volt. A mi szőlősünk középtájt büszkélkedett, mint egy magára mindig adó csinos nő. Takaros szőlőlugasok határolták minden irányban, akárcsak a többi szőlősgazda tulajdonát. Kétéves vagy még annyi sem lehettem, nem emlékszem, csak arra, hogy a fölöttünk lévő teraszon vagyok a szüleimmel, amint később megismertem, egy apácarácsos, nyári laknak is beillő borház előtt és a helynek otthonosságot és tekintélyt biztosító terebélyes diófa alatt. Gyakran gyűlt ott össze jókedvű társaság. Emlékezetem szerint sok bácsi és néni vesz körül, állok a kör közepén, és mindegyre kérdezik tőlem, hogy „mikor születted, Sárika?”. „Amikor az oroszok bejöttek!”

Nagyokat nevettek kórusban, én pedig annyiszor hangoztattam ezt a „bűvös mondatot”, ahányszor feltették ugyanazt a kérdést. A hátam mögött álltak a szüleim, így megvolt a biztonságérzet, ezért lehettem olyan bátor, sikerélményeket begyűjtő főszereplő. Otthon édesapám legjobb barátja, a vele egyidős szomszéd, Körözszi/Chereji Imre bácsi, akinek a magyar vagy román éráról függően változott a neve, szintén meg-megkérdezte a drótkerítésen át, hogy „mikor születted, Sárika?”, csak ő egészen halkán szólt, ám a válasz után ő is jóízűen nevetett, de nem olyan harsányan, mint ahogyan a hegyen. Mindenki tudta, hogy a népszerűségnek és köztiszteletnek örvendő Sárika tanító néni épp aznap szülte meg gyermekét, amikor a háborús front megérkezett Telegdre, a heves tűzpárbajt követően pedig bejöttek az oroszok. Felnőve értettem meg, hogy 1945-ben vége lett a második világháborúnak, beállt a kommunista rendszer, és ami frissen történt, amit át- és túlélt az ember, azt mind el kellett felejtetni, tabuvá lett minden, visszaszorult a suttogó magánbeszélgetések szintjére. A hatalom kiadta a szigorú parancsot, miszerint a dicsőséges Vörös Hadsereg nem megszállta, hanem felszabadította hazánkat. A mezőtelegdieknek

rádásul a haza is odalett, idegen uralom alá kerültek. Déjá vu érzés volt ez sokaknak. Az első idegen uralom, azaz a román megszállás jóval előbb, 1920-ban történt a trianoni diktátum következményeként. Erről az 1878-ban született nagyapámtól és az 1903-ban született édesanyámtól hallottam megdöbbenő, sőt gyalázatos, szörnyűséges történeteket.

Ezek a történetek érzékenyítették a lelkem, formálták gondolataim, és készítették családom történetének, valamint Erdély, a Partium és Nagy-Magyarország történelmének megismerésére, a magyar tárgyi és szellemi értékek észrevételére, olykor hagyományaink felkutatására, megőrzésére és átadására. Ezért lehet az, hogy igazából az én hazám, lelki hazám mindig Magyarország maradt, lelki fővárosom pedig Budapest.

Szüleim, nagyszüleim, nagynénik, nagybácsik, az általam ismert egész felnőtt rokonságom az Osztrák–Magyar Monarchiában született, osztrák–magyar állampolgárok voltak. Kovács István, mezőtelegdi nagyapám azt mondta, hogy jó lett volna az a társadalmi berendezkedés, ha nem robban ki 1914-ben a háború, amely teljesen átrendezte az emberek terveit, életcéljait. A feje tetejére állt az egész világ. A háborúk kérlelhetetlen velejárói, törvényei szervezték az életet. Nagyapa túlélte a háborút, nem sorozták be, mert a vasútállomáson dolgozott. A háborút megelőzően, mint minden katonaköteles fiatalnak, neki is be kellett vonulnia a hadsereg kötelékébe. Elmondása szerint a közeli nagyváradi várban osztrák és magyar tisztek német nyelvű vezényszavaira sajátították el a harcászati fogásait. A vasutasok mindig külön kasztot alkottak az adott társadalmi rendszerben. Háború idején a helyükön maradtak, mert biztosítaniuk kellett a muníciót és a hadi felszereléseket szállító szerelvények biztonságos eljutását rendeltetési helyükre. A katonákat is többnyire vasúton szállították a frontra.

A román megszállás Erdélyben és a Partiumban lelki megrázkódtatást jelentett az őshonos magyar lakosságnak. Mint amikor a gyermeket hirtelen elszakítják az édesanyjától, és mostohának adják. 1918-ban a román csapatok mind közelebb és közelebb kerültek Telegdhez, és amikor a csucsai front felbomlott, pár nap múlva,

húsvét első napján meg is érkeztek. Nem lehetett tudni, mi következik. A magyarok közül sokan elmenekültek, az otthonmaradtak pedig ideges félelemmel várták a következményeket. Boldogan ujjongott a lakosság a katonaság távozásakor. Úgy érezték, elmúlt a vihar, itt a szabadság! Mihelyt azonban az idegen román hatalom benyomult az országba, egy településre, így Mezőtelegre is, a régi társadalmi élet teljesen megváltozott. Lecserélték a választott magyar vezetőket és a magyar adminisztrációt. Román nemzetiségűek vették át a hatalmat. A magyar állami felségjeleket eltüntették, és kinyilvánították az adott település Romániához való tartozását.¹ A magyar nyelv hivatalos jellege megszűnt, helyét a román vette át. A trianoni diktátumot követően a vasút élére is saját embereiket állították. Román állomásfőnök érkezett Mezőtelegre. Ő lett a „seful sztáciunej Tileagd al C.F. R.”, a vasúti alkalmazottaknak pedig egyhamar román nyelvvizsgára kellett jelentkezniük Kolozsváron. Magyar fiatalembernek már a város utcáin való járás-kelés is veszélyes lehetett. Falkákba verődött román suhancok állhatták útját, és ha nem tudta utánuk mondani a román szavakat, megverték, kegyetlenkedtek vele, megtörtént, hogy vérbe fagyva ott hagyták az utcán. Senki sem nyomozott utánuk.

Nagyapával hál' Istennek ilyesmi nem történt meg, és a nyelvvizsgát is könnyen megúsza. Nem hiszem, hogy tudott románul, mert nem is volt honnan tudnia, meg aztán én sohasem hallottam őt románul beszélni, de nyelvvizsgálója történetét jól ismerem. Azt mondta neki a román állomásfőnök, hogy nyugodtan menjen a többiekkel vizsgázni a vasúti központjuk székhelyére, Kolozsvárra, mert ő telefonált a vizsgabizottság elnökének, hogy Stefán Kovácsnak sikerüljön a vizsgája, ugyanis neki Stefán a jobb keze, nélküle nem működik a vasútállomás. Így is történt, továbbra is maradt a tehervonatokat rendező pályaudvar felelősségteljes szervezője. A történethez mindig hozzátette, megkönnyezte, hogy a barátját, kollégáját megbuktatták a román nyelvvizsgán, minekutána elvesz-

¹ Sass Kálmán (1935): *Tileagd (Mezőtelegd) története*. Oradea, Kálvin.

tette az állását. A nagyapa vállára borult, és sírva ismételte, hogy mi lesz a családommal, miből telik ennivalóra a hat gyermekemnek?

A Regátból származó román állomásfőnök nagyapát 1928 júliusától a tileagdi vasútállomás főraktárnokává nevezte ki.

Nagyapa, ha politizált, nagyon haragudott a franciákra, az angolokra és Amerikára. Szidta, káromolta a franciákat, amiért Erdélyt odadozták a románoknak. Ilyenkor az volt a befejező mondata, hogy én biztosan nem érem meg, de ti megéritek, hogy Erdélyt visszaadják Magyarországnak.

Vasúti pályarendező vagy vasúti raktáros 24 óra időtartamú munkaidejét 48 óra szabadidő követte. Ezalatt sem ült tétlen. Járt a Mezőtelegd környéki erdőket és falvakat a Zichy-féle vadászkastély aljában. Az ottani románoktól felvásárolta a tűzifának valót, és saját lovas szekerekkel szállította haza, majd a nagyvárad piacon értékesítette. Zichy gróf hozta be ezeket a románokat a Regátból olcsó munkaerőnek. Adott nekik jobbágytelket, letelepítette őket. Ezek a románok szerették nagyapát, aki viszont más gasztronómiai világból érkezett, mint amilyen az övéké volt. Többször dinsztelt hagymával vagy dinsztelt káposztával töltött palacsintával kedveskedtek neki a román asszonyok. Elvette, hogy meg ne sértse őket, de egy óvatlan pillanatban a „gelebébe” csúsztatta.

A mócok, a nyugati Rézhegységben letelepedett románok voltak a veszélyesek! Egyszer a közülük toborzott román katonák foglaltak helyet telegdi családi házunk utcai lócáján, és bocskoros lábukkal verve a földet, felkorbácsolt sovén nacionalista érzelmekkel hajtogatták: „De la Dnyisztru pöne la Tisza!” A Dnyeszttertől a Tiszáig! Ezt a területet követelték.

Nagyapám az öregségi korhatárt elérve a négyéves magyar világban vonult nyugdíjba. Erről tanúskodik a birtokomban levő dokumentum: hivatalos értesítés, amely 1941. március 1-jén datálódik, és a Magyar Királyi Államvasutak Központi Számfejtő Hivatalától származik, amely hivatal Budapesten a VI. kerületben, az Andrássy út 83. alatt székelt.

Egyedül lévén, a nyugdíjából önzetlenül és szeretettel segítette családtagjait, különösen két unokáját, a húgomat és engem, akik-

nek négyéves középiskolai és ötéves egyetemi tanulmányait nagy részben ő finanszírozta. Szabadjegyével ingyen utazhatott, ezért ő kísért bennünket a Mezőtelegd–Hosszúfalu távon, amely körülbelül 400 km. Délután ültünk fel a vonatra, és másnap délelőtt érkeztünk meg Deresztye (Dirste) állomásra, ahol bőrrületes lovas fogattal várt nagy szeretettel édesanyám egyik vagy másik testvére, és szállított „haza” Ilus nénihez, Károly bácsihoz. Török nagyszüleim már nem éltek. Mezőtelegdtől Hosszúfaluig, a Partium nyugati csücskétől Erdély legkeletibb pontjáig, Brassóig, Hosszúfaluig az egész gyönyörűséges, páratlan szépségű vidék, Erdély az enyém, az én szülőházam! Így éreztem, így gondoltam! Erdély egyedi és megismételhetetlen, mint az anyám főztje! – hallottam nemrég. Telegden felszállva a vonatra, egyfolytában a kupé ablakánál álltam, míg be nem sötétedett, és gyönyörködtem a tájban. A Mezőtelegdtől 60 kilométernyire lévő, sziklás bércek között épült csucsai kastély a maga romantikus elhelyezkedésével csakúgy, mint Kós Károly Varjúvára, már kicsi gyermekkoromban megérintette fantáziámat. Alig vártam, hogy megpillantsam a Királyhágó közelében épült csucsai csodát végében a sziklabástyával, köztudottan Ady Endre kedvenc tartózkodási helyével. A Varjúvárat csak télen pillanthattam meg Sztánán, a vasútállomás környékén. Ilyenkor nem takarják el az erdő lombjai. Hosszúfalu – mily érthetően hangzó helységnév a magyar fülnek! Trianon után Szátulung Brásov megyében.

Édesanyám, lánykori nevén Török Sára szülőhelye pontosabban a Barcaság tájegység románul „falvak városának” elnevezett Orásul Szecele. Eredetileg egy négy faluból álló hosszú falusor a fenséges Kárpátok közt, a Nagyköhavas és Keresztényhavasok tövénél. Négyfalunak nevezték el. Brassóból indulva Bácsfalu, Türkös és Csernátfalu után a negyedik az édesanyám szülőfaluja: Hosszúfalu. Találó a hosszú előtag a nevében, mert több kilométer hosszúságban nyúlik el a határszéli hegyek fenyőkoszorús alján az Ósáncba torkollva. Az egész falut két párhuzamos utca alkotja. Az alsóban, amely nem más, mint a másik három falut hosszában átszelő Fő utca folytatása, magyarok laktak. Kétfelől csinos és tisztán tartott kőházak szegélyezik, ami az egésznek városias színt ad.

„Két alsó és két felső népiskolájával, számos templomával sok barcasági és székelyföldi mezővárosnál városiasabb küllemmel bír” – állapítja meg Orbán Balázs.² Szívemnek, lelkemnek, nézetemnek, ott megélt gyönyörűséges élményeimnek, tapasztalataimnak mily megfelelő megállapítása ez! A másik utcarész a Fűrészmező. A felső utcán „pázsitosok, oláhok” telepedtek le. Négyfalu a szintén egy csoportban épült három faluval – Tatrang, Zajzon, Pürkerec – együtt lesz Hétfalu. „Ha Brassó a Barcaság koronája, úgy Hétfalu annak díszköve! A havas régió szép fenyvesei a falukig lehatolnak, hol a vadon nagyszerűsége a polgárosodás vonzó képeivel ölelkezik. A fenyvesek sötétzöld tömegének a gyümölcsöskertek világoszöld lombátorával való találkozása a természet őseréjének az emberi szorgalom műveivel való összesítésének kedves képét nyújtják.” Kik a lakói ennek a vidéknek? Sokat hallunk a gyimesi és a moldvai csángókról, de a hétfalusiakról keveset. Édesanyám hétfalusi csángó lány volt. Ünnepek alkalmával büszkén öltötte magára a hétfalusi csángók sajátosan elegáns népviseletét. A hétfalusi csángók „tisztességes, becsületes, hazájukhoz hű magyarok Budapesttől távol. Elszenvedték a szász, majd a román elnyomást, ennek ellenére nem a siránkozás, hanem a tettek emberei.” A népesség eredetileg többségében magyar volt, kisebb részben román és szász. Az biztos tény, hogy amíg létezett Órománia, sokak szerint „Kifliország” felé az ezeréves határ, a hétfalusi csángók voltak a határ legkeletibb szakaszának őrzői. Eredetileg a székelyek nevezték el őket, mivel „elcsángoltak tőlük”. Amikor az ötvenes évek nyári vakációiban rokonainkkal a havasi kaszálókát jártuk lovas szekerekkel, mindig áthaladtunk az Ósáncon. Megtudtam, hogy az útszélre dobott farúd egykor e határátkelőnél használt sorompó volt. Kétoldalt még sokáig érintetlenül állt a két kis tartóoszlop is. A körülbelül ezer méter tengerszint feletti magasságban lévő Babarunka kaszálón húgommal, Iluskával az ezeréves határt jelző határköveken is üldögtünk, és bár kisgyermekek voltunk, és a felnőttektől csak „sutto

² ORBÁN Balázs (1991–1996) [1870]: *A Székelyföld leírása, első erdélyi kiadás*. 20. füzet. *Hétfalu*. Sepsiszentgyörgy, Európai Idő.

szavakat” hallottunk a határral kapcsolatban, szomorúak voltunk mind a ketten. Nagy-Magyarország keletre nyíló kapuin át sokszor tört be az ellenség. Édesanyám tizenkét éves volt, amikor 1916. augusztus 28-án rájuk törtek a románok. Elmondása szerint ragyogó nyári idő volt, hét ágra süttött a nap! Ilyenkor a falu apraja-nagyja, aki mozogni tud, szénaszárítani, szénagyűjteni van a hegyek közti kaszálókon. A hegyen túlról, Moldvából kaphattak fülest, hogy mi készül ellenük. Jött a hír megbízható, jóérezsű román emberektől, akikkel cserekereskedelmi kapcsolatot tartottak fenn, s jóban voltak velük. Ezért nem dolgozhattak nyugodtan künn a kaszálókon. Otthon hagyták a legényeket, hogy figyeljék a mozgást, s ha veszélyt látnak, értesítsék őket. Vágtattak is feléjük lóháton az őrszemek, és nagy hangon kiabálták: „Meneküljetek! Meneküljetek! Betörték az oláhok!” Várható volt a támadás, mégis hirtelen érte őket. Török Mihály nagyapám jövőbelátóan két lovas kocsit előkészített a menekülésre. A legszükségesebb holmi fel volt pakolva. A szénagyűjtésből hazasietve a lovas szekérrel, csak be kellett fogni a lovakat, az istállóban levőket is a menekülő kocsikba, és már indulhattak is mindenüket hátrahagyva a nagyvilágba. Édesanyám eleven „leányka” volt. Meneküléskor is gyorsan kapcsolt, és legféltettebb kincsét, az ugrókötelét sebtében az éléskamra egy kiálló deszkapadlója alá rejtette. Egészen a szilágysági nagy településig, Kémerig menekültek, ami 300 km távolságot vagy annál is többet tesz ki. Kémeren szeretettel és segítőkészséggel fogadták őket nemzettársaik. Nagynéném, a hosszúfalusi Ilus néni, Iluska húgom keresztanyja, akivel gyakran tartózkodtunk, valahányszor kenyeret süttött, és mi ott lábatlankodtunk gyermekként körülötte, elmondta, hogy Kémeren nagy fehér kenyeret sütnék. Hosszúfaluban, a magas hegyek között, amelyek csúcsán nyáron is hó fehérlett, nem volt bőséges fehér lisztből. A búzát nem ősszel, hanem tavasszal vetették el, mert a vetőmag nem vészelt volna át a kemény, –20 fokos vagy annál fagyosabb hideget. De azért nagyon finom kenyeret készítettek! Pityókát is gyúrtak a tésztába, amiből nagyobb cipószerű kenyereket süttöttek. A tetejét koromfeketére égették, és amikor kisült, nagy késsel levették az égett héját. Vert kenyérnek nevezték.

Amikor néhány hét, két hónapnyi idő után Kémerről visszahívták otthonába a családot, teljesen üresen, kifosztva találták a házat, egyedül az ugrókötél került elő. A menekülésre készülve sok szőtestet, kézimunkát, ruhaneműt az udvaron egy ázott gödörbe rejtettek. Ezekből a holmiból ismertek fel többet az otthon maradt falubelieknél, de nem szóltak, nem kérték vissza, örültek, hogy hazatérhettek. Újraindították az életet.

Nem csak ők kerültek ilyen élethelyzetbe. A román támadás azért érte édesanyámékat az elsők között, mert a román csapatok a Románia – Osztrák–Magyar Monarchia vonalon álltak fel, a Keleti- és Nyugati-Kárpátok mentén, onnan támadtak. A hegység hágóin adott volt az előrenyomulás Erdély belső területei felé. Budapestig szerettek volna eljutni. Óhajuk ezennel nem vált valóra, de pusztítottak, fosztogattak, kegyetlenkedtek és öltek. Emiatt nem csak a határ mentéről, hanem a betörés ellen védettebb területek irányából is hatalmas menekülthullám indult meg elsősorban az erdélyi magyar és szász lakosság körében. Ebben közrejátszott az is, hogy még elevenen élt a lakosság emlékeztetője az 1848–49-ben lezajlott etnikai atrocitások emléke. Édesanyám elemi iskoláit a hosszúfalusi Magyar Királyi Állami Polgári Iskolában végezte. Ez az iskola 1897-ben jött létre, és Erdélynek az elcsatolásáig Hosszúfalu és az egész Barcaság fénykorát jelentette. A Szent Ferenc-rendi nővérek nagyszebeni tanítóképző intézetében folytatta tanulmányait, amelyet osztrák–magyar állampolgárként kezdett, és az 1922–23-as tanévben román állampolgárként fejezett be. A szerzetesnővérek a XIX. század második felétől intézmények sorát hozták létre Erdélyben. Iskolákat, kórházakat, öregotthonokat működtettek.

Az első nővérek 1864-ben meg is érkeztek a Fogarasi-havasok aljában épült festői szépségű és vegyes lakosságú Szeben városába. Az évek során valóságos iskolahálózatot hoztak létre. 1896-ban megalakult Erdély egyik legjelentősebb tanintézete: a bentlakással rendelkező tanítóképző, amely 1914-ben felső fokú népi és tanítóképzővel bővült. Az előbbi négyéves, a „főiskola” pedig ötéves képzést jelentett. Trianont után, 1925-ben a román hatóság-

gok megszüntették a képzőt. Az Osztrák–Magyar Monarchiában épült tanintézet impozáns alakját tíz építkezési szakaszban érte el. Egymás után jött létre a szép, világos, tágas tantermek sora. A nővérek lakószobáival egy időben épültek a növendékek háló- és lakószobái, valamint az ebédlők. A tanítóképzővel kapcsolatban az a cél lebegett a tanári testület szeme előtt, hogy az minden tekintetben komoly, mintaintézet legyen. A tanítóképző valóságos iskolaműhelyként működött. A magyaroklakta területeken azóta sem létező szinten és mértékben folyt a gyakorlati oktatás, nevelés az apácáknak köszönhetően. Különös gondot fordítottak a kézimunka- és zeneoktatásra, a testnevelésre, háztartást és főzést tanítottak, továbbvitték a polgári leányiskolában folyó hasznos, tulajdonképpen az önálló életre való felkészítést. Az elméleti tantárgyakat magyar tanárok oktatták. „Hisszük, hogy a nővérek ajkáról elhangzó szavak, a minden nap látott példa mind-mind nem tűnnek el nyomtalanul!”³

Édesanyámat ismerve nem tűntek el! Mezőtelegden élő tanítónő-legenda volt és maradt azok számára, akik ismerték. Az apácák azonban eltűntek. Trianon után kénytelenek voltak átszervezni iskoláikat az új román tanrendszernek megfelelően. 1944-ben Erdély földje súlyos harcok színtere lett, a második világháborút lezáró párizsi béke pedig Erdély újabb metamorfózisát és a kommunista diktatúra berendezkedését hozta. Az államosítások végleg megpecsételték a felekezeti intézmények, zárdák sorsát. A Nagyszebenben negyvenkét nővérrel működő zárda és tanintézet 1949-ben egyik napról a másikra elvesztette szerzetesi, felekezeti jellegét, akkor az intézet román tannyelvű iskolává alakult. 1999-től a mai napig a Constantin Noica elméleti líceumnak ad helyet. A románok által elorozott tanintézményekben a korábbi elvek ellenkezőjét ültették át a gyakorlatba, csupán a jól képzett tanerők lelkiismeretes munkája biztosította a régi elvek érvényesülését. Minden nem ortodox szerzetesnővérnek, bárhol működött is Romániában, le kellett vetnie

³ BILINSZKY Lajos (1903): *A Szent Ferenc-rendi Nővérek Nagyszebeni Tan- és Nevelőintézetének története*. Nagyszeben, Drotleff.

a szerzetesruhát. A megyés püspököket és számos egyházi személyt börtönbe zártak, a nővérek szétszóródtak.

Idézet édesanyám önéletrajzából: „A tanítóképző elvégzése után betegségem miatt három évig nem foglaltam el állást. 1926-ban Zajzonban kezdtem működni, ahol 1932-ig taníthattam.”

„TANUSÍTVÁNY TÖRÖK SÁRA, volt evangélikus tanítónő magartartásáról, Sz.20/1943. Alulírott mint a brassói magyar ev. egyházmegye főesperese hivatalosan tanúsítom, hogy TÖRÖK SÁRA, okleveles tanítónő, aki Hosszúfaluban, Brassó megyében született 1903. dec. 1-én, apja: néhai Török Mihály, anyja neve Kocsis Sára, ág. h. ev. magyar földműves, oklevelének megszerzése után a zajzoni ág. h. ev. elemi iskolánál működött rendes tanítónőként 1932 szeptemberéig, az iskola megszűnéséig. Mint tanítónő igen szerény díjazás mellett lelkiismeretes és elismerésre méltó munkát végzett. Nagy része volt abban, hogy a zajzoni hitvallásos magyar elemi iskola sokféle anyagi és más természetű nehézség ellenére 1932 szeptemberéig fennmaradhatott. Jó magyar érzéstől vezéreltetve nélkülözések között is hűségesen helytállott, és a felkínált állami állást elhárította magától. Iskolán kívül is szüntelenül tevékenykedett és áldozott a zajzoni nép kulturális erősítése érdekében. Ugyanezt tette édesapja és testvérei is, akik az egyháznak és iskolának lelkes pártfogói és támogatói voltak a nehéz kisebbségi időkben. Állás nélkül is mindvégig kitartott magyarsága mellett. Rászolgált a megbecsülésre és az utólagos kárpótlásra. Hosszúfalu, 1943. jan. 19. Sipos András, ev. főesperes”

A zajzoni évek után a hányattatás ideje következett. 1936. február 15-től a tanév végéig a hosszúfalusi református iskolában mint helyettes tanítónő működött. Ezt az állást véglegesen nem ő kapta meg, hanem az egyik szintén tanítónő unokanővére, aki feljelentette édesanyámat a román hatóságoknál a magyarsága miatt. 1936 szeptemberében nagynénje alkalmazta Bukarestben, ahol a Scala Panziót vezette két évig, majd ismét állás nélkül maradt. 1940 márciusában Szentiványlaborfalván (Háromszék vármegye) a Páll-féle

malomban mint pénztárnok kapott munkát. A második bécsi döntést követően édesanyjával a Kökös folyó hídjára jártak találkozni. A híd közepén egy kifeszített kötél jelezte az új, sajnos csak négy évig tartó magyar–román határt.

Tanítónak rendeltetett, és hogy életcélját maradéktalanul betölthesse, hivatástudattól vezérelve indult el tanítói állást keresni. Így jutott el Mezőtelegre, ahol 1940 októberében az állami népiskolában révbe ért. Mezőtelegden rendelt társat a sors neki édesapám személyében, amely házasságból időrendi sorrendben születtem én és a húgom.

Nagy-Románia megálmodói elsősorban azok a román értelmiségiek voltak, akik Budapest egyetemén „kupálódtak ki”, alaposan megismerték Magyarország történelmét, és tökéletesen tájékozódtak az akkori magyar politikában, nem utolsósorban a magyar értelmiségi körök „jeles” tagjai voltak. Ady Endre már 1912-ben feltette a kérdést egy víziószerű publicisztikájában: „S ha Erdélyt elveszik?” Rajta kívül kevesen látták, senki sem hitte, hogy Erdélyt elvehetik. Az ezeréves országnak álmában ringatóztak a magyar politikusok, szónokok, irodalmárok és kereskedők, újságírók és olvasók. Mindenki. Pedig a háborúkat el lehet veszíteni, országrészeket át kell engedni, városoknak, falvaknak, hegyeknek és folyóknak búcsút kell mondani. Éppen ezért már a világháborút megelőző években sürgette Ady a román–magyar megbékélést, a transzilvanizmus jegyében próbált barátságot kötni az erdélyi román szellemi és politikai élet vezetőivel, köztük Octavian Gogával, aki már az 1910-es években vezéregyéniségnek számított a román irodalmi életben. Úgy tűnt, hogy nagyra becsüli Ady költészetét. 1909-től rendszeresen fordította a verseit románra. 1913 elején Ady és a *Nyugat* folyóirat gárdája vacsorát rendezett a budapesti egyetem bölcsészkarán végzett Goga tiszteletére. Ott volt Babits, Móricz, Ignotus, Schöpflin Aladár és Fenyő Miksa. Ignotus arról írt, hogy Goga mellének szegezték a kérdést:

– Csak tudnánk, hogy mit akartok!

– Csak egyszerűen nem akarunk hozzátok tartozni! – hangzott a váratlan radikális válasz.

Goga ekkor már a nagyromán állameszme és a bukaresti irredentizmus elszánt képviselője volt, s nem érdekelte a magyar–román összefogás eszméje.⁴ Szakított nemcsak Adyval, hanem a többi magyar barátjával is.

Erdély Romániához való csatolása magas politikai körök döntése volt. Hogy mennyire nem a jóérzésű román emberekre bízta ezt az egyesítést, mi sem bizonyítja számomra jobban, mint személyes élményeim. Az egyszerű román emberek példaértékű békességben éltek a magyar lakossággal, amit Mezőtelegden konkrétan átéltem, megtapasztaltam. Az én utcám az egykori mezőváros legősibb utcája, egyben apai ágon felmenőim, őseim utcája. A Nagy utca a református templomtól a Koppány patak két partján kb. 1200 méter hosszúságban kanyarog. Tünetes hely volt gyerekkoromban! Csak gyermekzaj verte fel a csendjét, de az minden nap, még a téli zimankóban is, ilyenkor a lejtős részekén lehetett szánkóval ereszkedni, a Koppány befagyott vizén pedig csúszkálni, korcsolyázni. Amikor édesanyám kiengedett az utcára játszani, kikísért, és arra kérte az utcabeli román gyermekeket, hogy húgommal és velem beszéljenek románul. Huncutul mosolygott első igaz barátnőnk, Körösi Baba, a többi román gyermek hangosan fogadkozott, mert tudták, hogy Sárika tanító néni kérését tiszteletben kell tartani. Aztán folytatódott a játék magyarul, ugyanis egymás közt is magyarul beszéltek. Jó pajtások voltunk. Én azt hittem még egyetemista koromban is, hogy anyanyelvem elegendő az érvényesüléshez, és ezt azért hittem, mert Telegden minden úgynevezett román magyarul beszélt.

Középiskolában bosszantott, hogy sokat kell kínlódnom a román irodalommal és a román történelemmel, amit román nyelven kellett megtanulni. Akkor még nem tanultunk dákoromán elméletet. Sorolhatom kedves Nagy utcai játszótársaink román nevét: közvetlen szomszédunk a Körösi család, mellettük Bezsán Flóraék, aztán Nyegrucék. Másik irányba Indries Tógyerék, a túlsó oldalon Morár

⁴ Víg Emese (2019): „S ha Erdélyt elveszik?” – Ady Endre a nagy háború éveiben. *Maszol.ro*, 2019. december 1. Elérhető: <https://bit.ly/2yxRTGc> (A letöltés időpontja: 2020. 05. 26.)

Janikáék, Kolca Gyuri bácsiék, Domján Irénke néniék, ja és a Trifán család. Nos, ez a család nagyon zárkózott volt. Magas kőházban laktak. A velünk egykorú Trifán gyerekek valamiért nem játszottak velünk, ami egyébként senkit sem érdekelt. Postafőnök volt az édesapjuk, az anyukájuk azonban magyar és nagyon kedves néni, még szóba is állt velünk. Ugyanilyen távolságtartó volt Roxin Mária, a gyógyszerész lánya. Most már értem: ők voltak az öntudatos, büszke román családok. Mária a kis létszámú román tannyelvű iskolába járt, és egyszer azt üzentte a családomnak, hogy ő is van olyan jó tanuló, mint a Sárika tanító néni leányai. A tegdi románok úgy éltek, ahogy a magyarok. Sohasem voltak bocskorosok, a magyarokkal együtt lenézték a környék hegyi falvainak bocskoros románjait. Azt mondták róluk, hogy két dologhoz értenek: a bekecshez és a juhtúróhoz. Már gyermekként rájuk csodálkoztam én is, és hozzánk képest nagyon furcsáknak, elmaradottaknak tartottam őket. Mindig megjelentek a tegdi kispiacon, amely pénteki nap a Nagy utcán volt izgalmas látvány, és Várad nagyállomásán, ahol a román asszonyok a váróterem padjai mellett betérítették bő pendelyeikkel az egész teret. Róza nagynéném felkapott főszakácsnő volt a román falvakban lakodalmak alkalmával. Nagy megbecsülésnek és tiszteletnek örvendett.

A román emberek nagy része, de még a román politika sem hitte a hatvanas évek elejéig, hogy az övék marad Erdély és a Partium. Csak ekkor kezdtek Erdélyben is iparosítani. Ennek a ténynek van bőven irodalma. Egyik sajátosan személyes élményem 1966-ból való. Egyszerre kaptunk kinevezést Hajdú Antal agrármérnökkel és brailai román feleségével az Érmellék egyik községébe. Lenuca vágyakozott a szülei után, akiktől több mint 800 km választotta el. Szomorúan mutatta nekem a Brailából érkezett levelet, amelyben jól fogalmazó, szépen író regáti román édesapja a következőt írta: „Sajnos nem tudunk meglátogatni titeket, drága lányunk, mert nincs útlevelünk!”

Az én kis családomra a békediktátum után hat évtizeddel egy házkutatás brutalitásával köszönt rá ismét Trianon. A Trianon és a békediktátum szavak kezdettől fogva idegesítették a román hatóságokat. Ezek a kifejezések egyetlen történelmi tartalmú könyvükben sem fordulnak elő. Meglepődtünk, amikor 1980 áprilisában

a román kommunista nemzetbiztonság egyik nyomozója jól képzett, magyarul tudó főkönyvtárossával lakásunkon mondvacsinált ürüggyel házkutatást tartott. Könyveink között rátaláltak az Erdélyi Szépművés Céh által kiadott Tabéry Géza *Emlékkönyv* című művére, valamint a tízkötetes *Erdélyi emlékirók Erdélyről* című csodálatos és értékes kiadványra. Felszólítottak, hogy a szemük láttára égeszük el a könyveket, vagy adjuk át nekik „megőrzés végett”. Nem égettük el, ezért elkönfiskáltak tőlünk egy zsák értékes könyvet, amelyeknek eszmeisége nem illett bele a Nagy-Románia koncepciójába. Erdély és Trianon – két szó, amellyel a népszerű író, Tabéry híres művét indította. A könyvtáros elvtárs feltette a kérdést a férjemnek:

– Ismeri ezt a szót, hogy Trianon?

– Nem – válaszolta.

– Hát nem olvasta ezt a könyvet?

– De igen – és a férjem bemutatta a mű legújabb kiadását, amelyben ezeket a szavakat zárójelbe tett három pont helyettesítette. Két kisgyermekünk a kanapé sarkába húzódva riadtan élte meg a kétórányi házkutatást. A turkáló elvtársak közül az állambiztonsági a következő ironikus, megfélemlítő kijelentéssel távozott a férjem felé fordulva:

– Látjuk, szép családja van, biztosan nem szeretné, ha többé nem láthatná őket!

Hál’ Istennek megvagyunk még, és láthatjuk egymást, a gyermekeinket, négy szép és okos, hívő lelkű és sikeres unokánkat, sőt dédunokánkat is! A reménykedő hit, az erkölcsi tartás, a jó szándékú tettek, az élni tudás, az életszeretet, meglátni a szépet akkor is, ha csúnya, hátunkon mosolyogva cipelni a meg nem érdemelt átkot – mindez olyan intenzitású erőteret hoz létre, amely fölötté áll mindenféle erőszakos hatalomnak!

A Nemzeti Közszerológati Egyetem
megbízásából készítette:

Ludovika Egyetemi Kiadó Nonprofit Kft.
Székhely: 1089 Budapest, Orczy út 1.
Kapcsolat: kiadvanyok@ludovika.hu
A kiadásért felel: Koltányi Gergely ügyvezető igazgató

A kötetben elhelyezett illusztrációk
a békeszerződés aláírásának helyszínéül szolgáló
Nagy-Trianon-palota külső és belső udvarát ábrázolják.

